

**Prezenta lucrare apare în cadrul Centrului de Cercetare Teologică
(CCT) al Facultății de Teologie "Andrei Șaguna", Sibiu.
*Ediție îngrijită de Pr. Lect. Dr. Petru Pantiș***

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SOCRATES SCHOLASTICUS

Istoria bisericească / Socrate Scolasticul ; trad.: Î.P.S. Iosif Gheorghian, Mitropolit
Primat al României ; ed. diortosită și îngrij. de pr. lect. dr. Petru Pantiș ; apare cu
binecuvântarea Î.P.S. Sale dr. Laurențiu Streza - Mitropolitul Ardealului. - Sibiu :
Astra Museum ; Sibiu : Ecclesiast, 2016

Conține bibliografie

ISBN 978-606-733-183-7 ISBN 978-606-93186-1-4

I. Iosif Gheorghian, mitropolit (trad.)

II. Pantiș, Petru (ed.)

281.4(091)

© Asociația LEF-FRO, pentru prezenta ediție

SOCRATE SCOLASTICUL

ISTORIA BISERICESCĂ

Traducere : Î.P.S. Iosif Gheorghian Mitropolit Primat al României
Ediție diortosită și îngrijită de Pr. Lect. Dr. Petru Pantiș

Apare cu binecuvântarea Î.P.S. Sale
Dr. Laurențiu Streza - Mitropolitul Ardealului

ECCLESIAST / Astra Museum
2016

Notă asupra prezentei ediții

Această carte reprezintă o diortosire a ediției românești din 1899 a Istoriei Bisericești a lui Socrate Scolasticul tradusă atunci de Î.P.S. Iosif Gheorghian (1892-1909) Mitropolit Primat al României și prefațată de profesorul Petre Gârboviceanu (1862-1934). Diortosirea a constat atât în actualizarea termenilor și formelor arhaice ale cuvintelor specifice limbii române de la 1899, cât și, uneori, în actualizarea structurilor sintactice de exprimare ce deveniseră greu inteligibile cititorului modern, urmărindu-se totodată păstrarea și optimizarea cursivității și fluenței lecturii textului. Uneori, s-au lăsat și forme sau structuri arhaice în paralel cu cele moderne pentru a sugera mai bine anumite înțelegeri contextuale. S-a procedat de asemenea la actualizarea numelor personalităților și a localităților și toponimelor vechi conform folosirii lor actuale în alte texte istorice similare.

Pe copertă:

Viziunea Crucii, Școala lui Rafael, 1520-24, Hall of Constantine, Rooms of Raphael, Vatican Museums, Rome
[seeinggodinart.wordpress.com/1322 × 615](http://seeinggodinart.wordpress.com/1322-x-615) Search by image

Introducere.

SOCRATE

I.

Socrate s-a născut în Constantinople pe la anul 380, adică pe la începutul guvernării împăratului Teodosie. Educația și instrucțiunea a primit-o tot în acest oraș, după cum ne spune el însuși în istoria sa bisericească cartea a V, cap. XXIV.¹ Aici a învățat el Gramatica, de la Ammonius și Helladius, doi profesori renumiți și preoți păgâni, cari au trebuit să părăsească Alexandria pe la 389 și să vină în Constantinople, din cauză că Teofil, Episcopul de Alexandria obținuse pe acea vreme voia împăratului să dărâme templele păgânilor și îndeosebi templul lui Serapis.² În tinerețea sa a cunoscut încă și pe un bătrân preot din biserica Novațienilor, anume *Auxanon*, care asistase la sinodul din Niceea și care a trăit până pe la anul 408. De la acest bărbat a aflat el multe lucruri importante.³ Mai în urmă se pare că a intrat în școala de Retorică a învățatului de atunci Troila. Aceasta nu rezultă din însăși spusele lui Socrate, ci din laudele pe care le aduce el acestui bărbat.⁴ Valesius în scrierea sa «de vita et scriptis Socratis» susține însă cu oarecare siguranță, că Socrate a urmat studiul de elocință în școala lui Troila. Citez cuvintele lui Valesius: «Post haec (adică după ce a terminat școala gramaticilor) Socrates rhetoricam didicit sub Troilo sophista, qui per id tempus summa cum laude eloquentiam docebat Constantinopoli. Id quidem diserte non dicit So-

---

¹ *Eu nu mi-am propus să vorbesc decât de cele ce s-au petrecut în Constantinople, unde sunt născut, unde am fost crescut, unde am văzut lucrurile eu însumi și unde s-au întâmplat evenimente mai însemnate ca nicăieri în lume*

² *Socrate, cartea V, Cap. XVI.*

³ *Ibidem, cartea I, Cap. XIII.*

⁴ *Ibidem, cartea VII.*

crates noster. Verum ex ejus verbis attentus ac diligens lector istud quod dixi, facile colliget. Toties enim, tanque honorifice ejus mentionem facit ut magistro Minervai solvere videatur. Nam et patriam ejus nominat, Siden Pamphyliæ; ejusque discipulos commemorat haud paucos, Eusebium scilicet scholasticum, et Silvanum atque Ab-labium episcopos. Denique in libro septimo Anthemium praefectum praetorio, qui Theodosio juniorè adhuc puero rempublicam admin-istrabat, Troili sophistae consiliis praecipue usum esse scribit. Ubi etiam illum hoc exornat elogio: 'ὅς μετὰ τῆς οὐσῆς ἀντὶ φιλοσοφίας καὶ κατὰ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν τῷ Ἀνθεμίῳ ἐφάμιλλος ἦν, id est: qui praeter philosophiam quae in ipso inerat, civilium quoque rerum prudentia par Anthemio esse videbatur. His rationibus adductus, *Socratem nostrum in rhetorica Troilo magistro usum fuisse existimavi*".⁵

După ce a terminat școala de Retică, Socrate s-a dedicat baroului, ocupându-se cu avocatura. Pentru aceasta a și fost supra-numit Scolasticul.⁶ Supranumele de σκολαστικός, adică avocat și orator și-l dă chiar el însuși.⁷ Pe lângă aceasta Istoria sa bisericească în toate vechile ediții poartă titlul de «Σωκρατους σχολαστικού Εκκλησιαστική ιστορία=Socratis scholastici Historia ecclesiastica».⁸ Părăsește însă avocatura în scurt timp și se ocupă numai cu întocmirea unei istorii bisericești.

II

De la Socrate avem o *Istorie* bisericească în 7 cărți, în care tratează evenimentele de la 305 la 439, adică de atunci de când au în încetat persecuțiile contra creștinilor sub Dioclețian, până în al 17-lea consulat al lui Teodosie cel Tânăr. Cuprinde prin urmare această istorie bisericească un interval de 134 de ani.

Socrate în capitolul I din cartea I ne spune că scopul lui era nu

⁵ Migne, t. LXVII, pag 18-19.

⁶ Migne, l. ç. p. 19: «Post haec (adică după ce a terminat școala de Retică) Socrates relicta Troili schola ad forum se contuiit, et causas activavit Constanti-nopoli. Unde cognomentum adeptus est Scholastici».

⁷ Welzer și Welte, Dictionnaire Encyclopedique de la Theologie Catol. Tom. VII p. 200.

⁸ Migne, I c. p. 28.

numai de a continua pe Eusebiu de Cesarea⁹, ci și de a-l completa. De aceea el începe istorisirea evenimentelor nu de la anul 325, când se oprește Eusebiu, ci de la anul 305. Iată propriile cuvinte ale lui Socrate: «Eusebiu supranumit Pamfilu a descris în zece cărți istoria bisericii și a sfârșit-o cu domnia lui Constantin, când a încetat persecuțiunea ce fusese ridicată de Dioclețian contra creștinilor. El n-a atins în cărțile asupra vieții lui Constantin decât foarte puțin chestiunea lui Arie, pentru că planul lui era mai cu seamă de a aduce laudă acestui principe de cât să lase posterității o istorisire fidelă despre cele ce se petrecuseră în acel timp. Noi, care ne-am hotărât să expunem în mod exact cele ce s-au întâmplat de atunci în biserică, vom începe cu ceea ce el a omis, etc.»

Primul izvor de care se servește Socrate e *Rufin* adică istoria bisericească a acestui scriitor în care istorisește faptele de unde a lăsat Eusebiu de Cesarea.¹⁰ De acest scriitor se servește Socrate aproape exclusiv în cele dintâi două cărți ale lucrării sale. Mai în urmă studiind și alte izvoare și anume «niște scrieri de ale mai multor bărbați mari din acel timp» și mai cu seamă scrierile Sf. *Atanasie*, a dovedit că *Rufin* făcuse mai multe greșeli *contra cronologiei* și *contra adevărului istoric*. De aceea se apucă și reface cartea I și a II-a pe

⁹ Eusebiu de Cesarea (267-340) a întocmit o istorie bisericească în 10 cărți, în care expune faptele petrecute în cele primele trei veacuri creștine până la sinodul din Nicea. Istoria aceasta e tradusă în românește de I.P.S Mitropolit Iosif Gheorghian.

¹⁰ *Rufin de Aquileea* s-a născut pe la începutul veacului al IV-lea și a încetat din viață în anul 410. El a tradus în latinește lucrări teologice de ale scriitorilor greci, pentru care i se aduc și mari laude: *non minima pars fuit doctorum ecclesiae, et in transferendo de graeco in latinum elegans ingenium habuit* (Genadius, de vir. ill. c. 17). Printre altele, a tradus în latinește multe scrieri exegetice de Origen și, în deosebi, importanta scriere *περι αρχῶν* = *de principiis*; a tradus instituta monachorum de Vasile cel Mare și un număr de omilii de Grigore de Nazianz, etc. Însă, de cea mai mare importanță a fost traducerea celor 10 cărți din Istoria bisericească de Eusebiu de Cesarea, pe care el le-a redus la 9 și la care a mai adăugat încă 2 originale, în care expune faptele până la moartea lui Teodosie cel Mare. Iată titlul sub care a fost publicată această lucrare a lui Rufin: *ecclesiasticae historiae Eusebii Pamphili libri nove Ruffino Aquilyensi interprete, ac duo ipsius Ruffini libri*.

temeiul celor aflate în scrierile Sf. Atanasie «că a crezut de datorie să dea crezare aceluia ce văzuseră lucrurile pe care le afirmă și aceluia care sau făcuseră, sau suferiseră cea mai mare parte din ele, în loc de a da crezare aceluia ce nu știa nimic din toate acestea decât din bănuieli»¹¹. A adaugă însă Socrate, că în această refacere nu taie locurile unde Rufin nu se înșelase.

În cele 5 cărți următoare ale scrierii sale, Socrate consultă mai multe izvoare. A luat unele lucruri de la diferiți autori, altele le-a luat din spusa mai multor persoane ce trăiesc încă. A luat ceva și de la Rufin.¹² Care sunt însă autorii și actele de care s-a servit Socrate? Afară de Rufin, Eusebiu și Atanasie, el a cunoscut lucrarea lui Sabin Macedonianul, Episcop de Heraclea în Tracia și anume o adunare de acte ale diferitelor sinoade ce s-au ținut până în timpul lui Teodosie I.¹³ Această colecție e citată destul de des de Socrate (I, 8; II, 15, 17, 20; III, 10, 25; IV, 12 22). El se servește de această scriere a lui Sabin spre a dovedi cât de greșit era în judecarea chestiunilor relative la credința creștină ortodoxă. Totodată îi impută și părtinire în alegerea actelor pe care le publică. A mai cunoscut *acta Achelai*¹⁴ Ancoratul lui Epifanie, Episcopul insulei Cipru (Socrate l. c. cartea V c. 24), o scriere a lui George, Episcop de Laodicea (Socrate l. c. cartea I c. 24), scrierile unui diacon anume Evagrie (Socrate l. c. cartea III cap. 7), scrierea despre faptele călugărilor de Paladius, un discipol al lui Evagrie (Socrate l. c. cartea IV c. 23), cuvântările lui Ablavius, cel mai elocvent din veacul său din școala lui Troila, (Socrate l. c. cartea VII c. 12). Din cartea VI, prefață, reiese, că Socrate ar fi cerut chiar informații de la diferiți bărbați, care cunoșteau anumite lucruri și că ar fi primit multe răspunsuri. Sunt învățați care susțin că Socrate ar mai fi utilizat și alte multe izvoare. Acești învățați au făcut studii, în care arată punct cu punct părțile unde Socrate a fost influențat de

¹¹ *Socrate cartea II, cap. I.*

¹² *Socrate l. c. cartea II, cap. I.*

¹³). Scrierea lui Sabinus e intitulată: *Συναγωγή ὧν ἑπισκοπων συνοδοι *εγγράφως ἑξέδωκαν*. Quellen untersuchungen zu den Griechischen kirchenhistorikern, von Dr. Ludowig Ieep, Leipzig 1884.

¹⁴ *Socrate, l. c. cartea I c. 20.*

asemenea izvoare.¹⁵

III.

Socrate întocmește și publică istoria sa bisericească după îndemnul unul oarecare *Teodor*, pe care-l numește de 5 ori in cartea I, II, V, VI și la finele cărții a VII-a, *sfânt bărbat al lui Dumnezeu* - ὁ ἱερέ του θεοῦ ἄνθρωπε Θεόδωρε! Cine a fost acest bărbat, nu se poate ști. Probabil însă că a fost un Episcop sau un preot cu vază, căci tot așa se adresează și Eusebiu către Paulin, Episcopul Tirului: ἱερέ του θεοῦ ἄνθρωπε Παυλίβε! (Istoria lui bisericească cartea X, 1). La Teodor de Mopsuestia nici nu ne putem gândi, căci murise deja și pe lângă aceasta nici nu împărtășea vederile lui religioase.

Socrate descrie în amănunțimi mai cu seamă ceea ce s-a petrecut în biserica din Constantinopol, fie că el avea cunoștințe mai aprofundate asupra acestor fapte, fie din cauza evenimentelor mai însemnate ce s-au petrecut în acest oraș. El se silește pe cât posibil omenește să spună din studiile și observațiunile făcute numai și numai adevărul. De aceea studiază faptele cu cea mai mare băgare de seamă. Sacrifică orice pentru a fi obiectiv! Spune singur că se teme ca nu cumva felul său de a scrie să nu displacă multor cititori, căci adevărul e adeseori supărător și anume că nu aduce laude acelor pe care ei îi iubesc și pentru că nu le înalță faptele prin cuvinte măgulitoare.¹⁶ «Acei cari sunt prea zeloși pentru religionea noastră mă vor critica poate, pentru că n-am dat Episcopilor titlul de prea sfinți sau de prea iubiți de Dumnezeu, iar alții pentru că n-am numit pe împărați domni prea dumnezeiești, sau altfel». El nu lingusește prin urmare pe nimeni: nici pe împărați, nici pe episcopi. Și când spune acestea are în vedere între alții pe Eusebiu de Cezarea, care a lăudat prea mult pe Constantin cel Mare.¹⁷

¹⁵ Dr. Ludowig Ieep l. c. *Holzhausen*. De fontibus quibus Socrat., Soz. ac Theodoretus in scribenda historia sacra usi sunt.

¹⁶ *Socrate, cartea VI în prefață.*

¹⁷ *Se pote vedea zelul cu care a căutat el adevărul din cartea VII, 21, 32 și din cartea I, 13. Real Encykl. für prot Theol. Und Kirche, vol. XIV p. 413: er ist ein ehrlicher Schriftsteller und er ist gewillt gewesen unparteiisch zu urtheilen... Er ist ein Feind des klatches, der Verleumdung und der Intrigue Gewesen.*

Stilul scrierii lui Socrate e foarte simplu și lipsit de orice podoabă. Aceasta și face ca stilul lui să fie mult mai bun și mai plăcut decât al lui Eusebiu de Cezarea. De altfel Socrate ne spune, că dinadins a căutat să fie simplu în expunere și a înlăturat orice podoabă și aceasta pentru că dorea să fie înțeles și de cititorii simpli. Iată cuvintele lui: «N-am căutat podoabele discursului. Dacă aș fi vroit să le caut, poate că n-aș fi reușit; și chiar dacă aș fi putut reuși, n-aș fi egalat pe cei vechi, ce se cred, că au fost capabili să înalțe și să mărească subiectul scrierii lor. Dealtminteri acest fel de scriere ar fi fost nefolositor celor simpli, care neadmirând nicidecum frumusețea termenilor nu se opresc decât la adevărul lucrurilor. Astfel eu am ales un gen de scriere, care fiind mai puțin sublim e mai clar și mai ușor, iar dacă aș fi ales un altul, n-aș fi mulțumit nici pe învățați, care ar fi găsit prea inferior genului de scriere al celor vechi, nici pe ignoranți, cărora le-ar fi fost foarte greu să descopere lucrurile, ce ar fi fost ca și învelite sub podoaba vorbelor.»¹⁸

Socrate pe de o parte se arată foarte modest în comparație cu vechii prozatori, iar pe de alta își întemeiază destul de bine motivele ce l-au hotărât să procedeze așa simplu în descriere. *Sinceritatea e caracteristica acestui scriitor* și lucrul acesta e de admirat față cu mediul social în care a trăit! Cu toate acestea *Fotie*, neconsiderând aproape nimic din cele expuse de el, susține¹⁹ Că «ἡ φράσις οὐδὲν ἔχει ἀξιόλογον= stylus illi non admodum splendidus, iar *Ceiller* și mai mult că «son style n'a rien de beau ni de relevé».²⁰

IV.

Din cauză că Socrate a căutat neîncetat să spună numai și numai adevărul, să fie cu totul obiectiv, el a fost acuzat cum că n-ar fi ortodox, ci *Novațian*²¹ sau *Origenist*.²² Cel dintâi, care l-a făcut No-

---

¹⁸ Socrate l. c. cartea VI în prefață. Vezi încă și cartea I, cap. I.

¹⁹ Fotie: *Bibliotheca* cap. XXVIII.

²⁰ Ceiller: *Histoire générale des Auteurs sacrés et ecclésiastiques*, tom. VIII p. 523.

²¹ Novațian a trăit în a doua jumătate a secolului al III-lea și învăța că acei creștini care s-au lepădat de legea lor, chiar în timpul persecuțiilor, nu mai pot fi

vațian e *Nichifor Calist* în cap. I din cartea I a istoriei sale bisericești. Iată cuvintele lui: «ὁ τὴν προσηγορίαν, ὅς μὴν δὲ γε καὶ τὴν προαίρεσιν καθαρὸς Σωκράτης = et is qui cognomine quidem Καθαρός, sed animo minus puro fuit, Socrates. După Calist, *Baronius*²³ în *Annalibus* și *Philippus Lubaeus* în libro de scriptoribus ecclesiasticis îl acuză fără milă că ar fi novațian și origenist. Dintre scriitori moderni, Harnach crede că Socrate sau a fost novațian și în urmă a trecut la biserica curat ortodoxă, sau prin educație a legat cele mai strânse relații cu Novațienii.²⁴ Valesius în scrierea citată apără pe Socrate de o asemenea acuzare neîntemeiată și după ce le examinează argumentele se exprimă astfel: «verum si quis haec accuratius

reprimiți în sânul bisericii. Aderenții săi nu iertau nici chiar pe cei morți dacă-și părăseau credința.

²² Origen s-a născut în Alexandria în 185 și a murit în timpul persecuției lui Deciu în 254.

²³ *Baronius Annales ecclesiastici*. (Tomus Sextus. Anastasii annus 5—Christi 402. Cap. 18. Pag. 357 ed. Aug. Theiner Paris 1866.

Ex his videas, quam patetis mendacil Socrates convincatur, dum ait Methodium ante vituperasse Origenem, postea vero commentario edito predicasse: cum, auctore Eusebio ejustem Origenis patrone, contrarium prorsus acciderit, nempe, ut cum eum ante laudasset, postea contra ipsum librum elaborarit; cujus lucubrationis Methodii S. Hieronimus (Hier. De Script. Eccl. In Method.) meminit dum ab eo edita recenset scripta: ex quo libro quamplurima citat S Epiphanius (Epiph. Haeres LXIV.), dum errores confutat Origenis: sed id quidem facere erubisset, si scisset ab eodem auctore adversarium illis scriptum fuisse postea commentarium. Et unde Socrati novum hoc et inauditum, vecantasse polinodiam Methodium, atque cam in dialogo Zenone dicto poenitentem exarasse; quam omnes Origenis defensores, Eusebius; Ruffinus et alii penitus ignorarunt? quod si novissent, certe quidem exscripsissent aureis litteris, et citassent, si vel nomine tenus inscriptum Methodii eo argumento commentarium, invenire potuissent hi, qui et falsam Apologiam Pamphili martyris nomine ediderunt. Ex bis plane intelligis, lector, *Socratem Novatianum aequae fuisse etiam origenistam*, et haud quidem remissum, vel segnem, sed audacissimum, utpote novae inventorem Apologiae Methodii nomine exornatae. Haec ingerimus, quod plurimi interest in veritate historica disquirenda, affectus auctoris expendere. His igitur elucidatis, et sancto Epiphanio a calumnia vindicato, atque ab ea invidia liberato, jam quae sunt reliqua rerum gestarum ejus Constantinopoli prosequamur. (Vezi încă și Tomus septimus, cap. 108 pag. 178).

²⁴ Herzog, Real. Encykl. für protest. Theologie u. kirche vol. XIV p. 415.

examinare voluerit, nihil in his reperiet quod Socratem nostrum Novatianum fuisse convinctat».²⁵ Hefele²⁶ la rândul său e de aceeași vederi cu Valesius.

Ce a făcut pe Baronius și pe alți scriitori să susțină că Socrate a fost Novațian și Origenist? E foarte adevărat că el vorbește des și în amănunțimi despre bisericile Novațienilor. A se vedea cartea I, 10, 13; cartea II, 38; cartea III, 11; cartea IV, 9, 28; cartea V, 10, 12, 14, 19—22; cartea VI, 1, 11, 19, 21, 22; cartea VII, 5—7, 9, 11, 12, 17, 25, 29, 39, 46). El nu numai că arată foarte exact șirul episcopilor novațieni din Constantinopol și vorbește îndestul despre fiecare, ci e informat și despre situația bisericilor și a episcopilor novațieni din întregul imperiu. Cunoștințele lui sunt chiar așa de amănunțite încât poate ici coala să descrie și poziția bisericilor. El cunoaște luptele și dezbinările comunităților novațiene și le urmărește cu cel mai mare interes. Despre Novat ne spune că a murit ca martir în timpul persecuției lui Valerian (cartea IV, 28), Iar despre Pavel, episcop novațian ne istorisește că a făcut minuni (cartea VII, 17, 39).

Cu toate acestea, Socrate nu făcea parte din secta lor, nu le-a recunoscut schisma și erorile! El opune bisericilor, adunărilor și întrunirilor lor, bisericile, adunările și întrunirile ortodoxe. El spune categoric că Novațienii s-au separat de biserică și-i consideră între eretici, căci numai ortodocșii singuri sunt după el adevărații membri ai bisericii, οἱ τῆς Εκκλησίας.²⁷ El condamnă asprimea dogmelor lor, desaproabă desființarea preotului confesor și afirmă că Novațienii au refuzat în Constantinopol să se adune la un loc cu ortodocșii (cartea V cap. 19; cartea I c. 10; cartea II c. 29).

Prin urmare, Socrate a fost *curat ortodox* și dacă se exprimă favorabil de novațieni, aceasta provine din cauză că și ei credeau în *dogma trinității* întocmai ca și ortodocșii și că-i plăcea foarte mult purtarea lor morală în societate. Poate să mai provină această mare bunăvoință a lui față de novațieni și din faptul că el după cum ne

²⁵ Migne I. c. p. 20—21.

²⁶ Wetzer și Welte I. c. p. 261: «Baronius dit aussi, sans fondement suffisant, que Socrate fut Origéniste et c'est à juste titre que Valois a défendu l'orthodoxie de cet historien».

²⁷ Socrate I. c. cartea II c. 38.

spune Fotie era prea laic în cele dogmatice, nu era teolog: «'εν τοῖς δόγμασιν οὐ λίαν ἑστὶν ἀκριβής». La toate acestea să se mai adauge și relațiile lui din tinerețe cu Auxanon, preot novațian!

Tot așa și cu Origen. El îi apără ortodoxia fiindcă crede în Sf. Treime. Aduce ca martor și pe Sf. Atanasie «acel viteaz apărător al consubstanțialității Fiului lui Dumnezeu» care l-a citat în susținerea vederilor sale. Iată propriile cuvinte ale lui Atanasie: «Origen, acest bărbat atât de muncitor și de eminent, confirmă doctrina noastră când zice, că Fiul lui Dumnezeu e împreună veșnic cu Părintele Său.²⁸ La finele scrierii sale cartea VII c. 45, Socrate își exprimă chiar mirarea cum Origen a putut să fie exclus din sânul Bisericii după veacuri, și aceasta o face când vorbește despre aducerea în Constantinopol a moaștelor Sf. Ioan Hrisostom.

V.

Istoria bisericească de Socrate e un izvor de cea mai mare însemnătate pentru cunoașterea evenimentelor pe care le descrie. Întocmită într'un stil simplu și urmărite faptele până aproape în cele mai mici amănunte cu sinceritatea și obiectivitatea lui caracteristică, această scriere poate fi de cel mai mare folos preoților și creștinilor. Oricine dorește să cunoască această epocă nu se poate dispensa de citirea acestei scrieri! Pe lângă aceasta, scrierea lui Socrate poate servi ca o minunată călăuză spre o viață fericită. E un nutriment sufletesc în această scriere cum rar se poate găsi în altele!

Termin, exprimându-mi cu această ocazie, admirația mea pentru munca neobosită, pe care o depune I. P. S. Iosif Gheorghian, Mitropolit Primat, ca să îmbogățească mult săraca noastră literatură teologică cu asemenea scrieri folositoare și doresc din suflet, ca Dumnezeu să mă învrednicească să pot vorbi în curând și de alte scrieri ale I. P. Sf. Mitropolit.

Petre Gârboviceanu.

1899 Octombrie 5.

4).

---

²⁸ Socrate l. c. cartea VI c. 18.

Cartea întâi

CAPITOLUL I.

Planul Autorului.

Eusebiu, supranumit Pamfilu, a descris în zece cărți Istoria bisericii și a sfârșit-o cu domnia lui Constantin, când a încetat persecuția care fusese declanșată de Dioclețian contra creștinilor. El nu a atins în cărțile despre viața lui Constantin decât foarte puțin chestiunea lui Arie, pentru că el urmărea să aducă laudă acestui principe, nu să lase posterității o istorisire fidelă despre cele ce se petrecuseră în acel timp. Noi, care ne-am hotărât să expunem în mod exact cele ce s-au întâmplat de atunci în biserică, vom începe cu ceea ce el a omis și, fără a căuta zadarnicile podoabe ale discursului, vom spune ceea ce am găsit în cărțile celor vechi, precum și ceea ce am aflat din gura celor ce fuseseră martori la tot ce ei ne-au istorisit. Și pentru că e foarte important să se știe în ce chip a îmbrățișat Constantin religia creștină, vom vorbi mai întâi ceva despre acesta.

CAPITOLUL II.

Cum a îmbrățișat Împăratul Constantin religia creștină

Voi începe cu timpul (304 d. Hr.) în care Dioclețian și Maximian, supranumit Herculius, se învoiră să renunțe la autoritatea suverană și să treacă în viața privată. Maximian, supranumit Galerius, care stăpânise cu dânșii imperiul, s-a dus atunci în Italia, unde făcu doi Cesari: pe Maximian pentru Orient și pe Sever pentru Occident. În același timp, Constantin a fost proclamat Împărat în Englitera, după moartea lui Constantin părintele său, întâmplată în primul an (306 d. Hr.) al Olimpiadei a 271-a, în ziua de 20 iulie. În fine, Maxențiu, fiul lui Maximian Herculius a fost înălțat la Roma pe tron, ca un tiran mai mult decât ca un Împărat, prin voința soldaților din garda sa. Acea a și fost cauza pentru care Herculius, care dorea

să ia iarăși în stăpânire imperiul a încercat să-l ucidă pe fiul său, ceea ce ar fi și făcut dacă soldații nu l-ar fi împiedicat. Ducându-se îndată după aceea la Tars, cetate în Cilicia, a murit acolo. Sever, fiind trimis de Maximian Galerius la Roma pentru a-l prinde pe Maxențiu, a fost ucis prin vicieșugul soldaților săi. În fine, acest Maxențiu muri în perioada în care conducea singur imperiul, după ce a încredințat puterea suverană lui Licinius, vechiul său prieten, născut în Dacia. Cu toate acestea, Maxențiu exercita la Roma o putere tiranică, violând femeile senatorilor și omorând fără motiv persoane de bun neam.

Constantin începu să cugete la mijloacele prin care să-i scape pe suptii imperiului de asemenea violențe. (306 d. Hr.) El era în îndoială, neștiind de la care Dumnezeu să ceară ajutor și reflectând că Dioclețian nu avusese niciun sprijin de la idoli la care se închina, pe când Constanțiu, părintele său, care totdeauna urâse superstiția păgânilor, se bucurase de o mai mare prosperitate. Spiritul său fiind chinuit de îndoială, el a avut o minunată vedenie, pe când mergea în fruntea trupelor sale. El văzu în văzduh, către seară, o cruce de lumină, pe care erau scrise aceste cuvinte: *Întru acest semn vei birui*. Mirarea de care era cuprins, împiedecându-l să dea crezare ochilor săi, el întrebă pe cei ce erau de față, dacă văzuseră și ei același semn. Când ei îi răspunseră că da, el a fost întărit prin mărturisirea lor în credința adevărului. Noaptea viitoare el văzu pe Iisus Hristos în vis, Care îi porunci să facă un steag după modelul semnului ce i se arătase pe cer și să se servească de el contra inamicilor săi. Urmând acestui îndemn, el porunci să i se facă un steag în formă de cruce, care se păstrează încă și astăzi în palatul împăraților. Plin de încredere în asemenea făgăduințe, el porni contra lui Maxențiu și războindu-se cu el, câștigă biruința. Maxențiu căzând în fluviu se îneacă, pe când Licinius cumnatul lui Constantin, se afla în Orient. El își arătă lui Dumnezeu recunoștința sa pentru biruința ce-i dăduse, oprind orice persecuție contra creștinilor, rechemând pe cei exilați, dând libertate prizonierilor, punând pe proscriși iarăși în posesiunea averilor lor și înălțând biserici. În acel timp muri Dioclețian care, după cum am spus, lăsase de bună voie suverana putere. (313 d. Hr.)

CAPITOLUL III.

Despre persecuția lui Licinius contra creștinilor, în timpul în care Constantin îi favoriza din toate puterile sale.

Împăratul Constantin, fiind convins de adevărurile religiei noastre, lucra conform credinței sale: zidea biserici pentru creștini, le îmbogățea cu diferite podoabe, punea să se închidă sau să se dărâme templele păgânilor și să se vândă statuile zeilor lor. Din contră, Licinius colegul său, căzând în rătăcire și în superstiție, avea ură contra creștinilor (319 d. Hr.) și, deși nu îndrăznea să-i persecute fățiș, de frică să nu nemulțumească pe Constantin, totuși nu înceta să le întindă curse pe ascuns. Cu toate acestea, el se hotărî să se declare pe față și să-i persecute în țările de sub stăpânirea sa. Violențele contra lor, fuseseră prea publice pentru a rămâne necunoscute lui Constantin.

Temându-se deci de efectele mâniei sale, el se sili s-o potolească cu măgulire și făcu făgăduințe că nu va mai întreprinde nimic, nici contra intereselor sale, nici contra liniștii creștinilor. Însă el călcă îndată făgăduințele, continuând neîncetat să-i întindă curse și să tulbure liniștea bisericii. El opri pe Episcopi să intre în casele păgânilor, pentru a nu-i converti la credință și pentru ca religia noastră să nu se lățească. Astfel, această persecuție era în același timp și publică și secretă, pentru că pe de o parte ea era dezaprobată chiar de către aceia care o exercitau, iar pe altă parte credincioșii sufereau cele mai crude neazuri.

CAPITOLUL IV.

Război între Constantin și Licinius din cauza creștinilor. (324 d. Hr.)

Constantin, neputând să-și ascundă nemulțumirea pentru o asemenea viclenie, rupse falsa prietenie, prin care păreau uniți, se pregătiră de război și luându-se de mai multe ori la luptă, atât pe mare cât și pe uscat, Licinius a fost biruit aproape de Chrysopole sau la portul Calcedon și silit să se ducă la Constantin. Acest principe, în loc să-l pedepsească după cum merita, îi permise să rămână în pace la Tesalonic. Însă, în loc să stea liniștit, el adună în taină soldați pentru a repara pierderile suferite. Fiind înștiințat despre aceasta, Constantin porunci să-l omoare. Luând astfel în stăpânire întregul imperiu, el favoriză religia creștină și-i procură o mare liniște. Însă

această pace a fost tulburată de un război ce se născu între creștini. Voi spune aici în ce chip s-a întâmplat aceasta.

CAPITOLUL V

Cearta dintre Arie și Alexandru, Episcopul de Alexandria.

Achilas, ridicat pe scaunul bisericii de Alexandria, după ce Petru, care-l ocupase înaintea lui, suferise martiriul sub domnia lui Dioclețian, a avut urmaș pe Alexandru, care favorizat de pacea ce Dumnezeu dăduse creștinilor, conducea fără nicio tulburare turma ce îi fusese încredințată. Într-o zi, disputând despre Treime cu o prea mare dorință de a-și arăta știința în fața preoților și a altor clerici, el se exprimă că în Treime e unitate. Aceasta a făcut pe Arie, preot al bisericii sale, bărbat iscusit în arta de a raționa să creadă că el urmează rătăcirea lui Sabeliu din Libia și de aceea susținu și el din o prea mare dorință de a contesta o altă rătăcire opusă, și combătu pe Episcopul său cu prea multă asprime și anume, că dacă Părintele a născut pe Fiul Său, Fiul a avut un început. De unde urmează lămurit, că a fost un timp, în care El nu era și că substanța sa a fost luată din neant.

CAPITOLUL VI.

Progresul certei. Alexandru depune pe Arie și pe aderenții săi.

Prin acest nou raționament, el făcu pe mai multe persoane să discute această chestiune și cu o scânteie produse un mare foc. Răul mărindu-se în biserica de Alexandria, străbătu Egiptul, Libia, Tebaida și se răspândi peste un mare număr de orașe și de provincii. Mai mulți favorizară părerea lui Arie. Eusebiu, nu Episcopul de Cesarea, ci Episcopul de Beryt, care conducea Episcopia de Nicomidia în Bitinia, o susținu mai puternic ca oricare altul. Alexandru, Episcopul de Alexandria, mâniindu-se foarte, adună un Sinod, în care depuse pe Arie și pe aderenții săi și scrise celorlalți Episcopi în acești termeni:

Scrisoarea lui Alexandru, Episcopul de Alexandria.

«Prea iubiților și prea cinstiților noștri frați în slujba Bisericii Sobornicești: Alexandru, mântuire în Domnul Nostru. Fiindcă Biserica Sobornicească nu formează decât un corp și pentru că Sfânta Scriptură ne poruncește să păstrăm cu îngrijire uniunea și pacea, e drept, ca noi să ne înștiințăm unii pe alții de cele ce se întâmplă în fie-

care Eparhie, pentru că dacă unul din membri e în durere sau în bucurie, ceilalți să se întristeze, sau să se bucure împreună cu dânsul. Niște oameni răi și vrăjmași ai Mântuitorului, s-au ridicat de puțin timp în Eparhia noastră și au propovăduit să se despartă printr-o schismă, care e o măsură a venirii lui Antichrist. Aveam de gând să trec sub tăcere această neorânduială, pentru ca fiind înăbușită în persoana acestor apostatați, să nu se întindă mai departe și să nu pângărească urechile persoanelor simple. Însă fiindcă Eusebiu, care după ce a părăsit nepedepsit scaunul de Beryt, pentru a uzurpa pe cel de Nicomidia pretinde că problemele bisericii atârnă numai de judecata sa și a luat protecția acestor apostatați și a scris în toate părțile în favoarea lor, am crezut de datorie să rup tăcerea și să vă înștiințez de această nouă rătăcire pentru a vă împiedeca să dați crezare scrisorilor ce Eusebiu ar fi putut să vă scrie. El reînnoiește cu prilejul acestor apostatați vechea sa răutate pe care timpul părea că a șters-o și, deși nu scrie în aparență decât în favoarea lor, el scrie în adevăr pentru interesele sale personale. Iată numele celor ce s-au despărțit de biserică: Arie, Sarmat, Aitalas, Carponiu, un alt Arie, Achilas, Euzoius, Lucius, Iulian, Mina, Heladius, Gaius, Secundus și Theona, care au fost odinioară numiți Episcopi. Ceea ce ei propovăduiesc cu cea mai mare cutezare și fără să o poată sprijini prin autoritatea Sfintei Scripturi, este următoarea: Dumnezeu n-a fost întotdeauna părinte. Cuvântul lui Dumnezeu n-a fost totdeauna, ci El a fost luat din neant. Dumnezeu care este, l-a creat pe Dânsul, care nu era, din ce nu este. Astfel a fost un timp în care El nu era, fiindcă Fiul e creatură și lucrarea Părintelui Său. El nu e asemănător Părintelui Său după substanța sa, nici adevăratul Cuvânt al lui Dumnezeu, nici adevărata Sa înțelepciune. El nu e decât una din lucrările Sale și numai prin abuz se numește Cuvânt și Înțelepciune, întrucât El a fost creat de Cuvântul și de înțelepciunea care sunt în Dumnezeu și prin care toate celelalte lucruri au fost create. De acolo vine, că din natura sa El e supus schimbării ca celelalte creaturi raționabile. Cuvântul e depărtat și despărțit de substanța lui Dumnezeu. Părintele e nevăzut și nesupus Fiului; căci Fiul nu-l cunoaște în mod desăvârșit și nu l-ar putea vedea. Fiul nu cunoaște propria sa substanță, pentru că El n-a fost făcut decât pentru noi și pentru a servi Părintelui său, ca un instrument, pentru a ne crea, și dacă Dumnezeu n-ar fi avut planul să ne creeze, Fiul n-ar fi fost niciodată. Oarecine întrebându-i, dacă Cuvântul lui Dumnezeu poate să se schimbe, după cum diavolul s-a schimbat, ei n-au avut rușine să răspundă, că el se poate schimba foarte bine.

Căci El e de o natură supusă schimbării, fiindcă El poate a fi născut și a fi creat. Noi adunându-ne cu aproape o sută de Episcopi atât din Egipt cât și din Libia, am rostit anatema contra lui Arie, care propovăduia toate aceste lucruri cu cea mai mare nerușinare și contra celor ce au urmat rătăcirile sale. Însă, Eusebiu l-a primit, sârguin-

du-se să amestece nepietatea cu pietatea și minciuna cu adevărul. El nu va câștiga însă, pentru că adevărul e totdeauna biruitor și pentru că nu poate fi apropiere între lumină și întuneric, între Iisus Hristos și demonul. Cine a auzit vreodată asemenea lucru sau cine poate să îl audă fără să fie cuprins de mirare și fără să-și astupe urechile pentru a nu fi pângărite de atâtea necurății? Oare e cineva care auzind pe Sfântul Ioan zicând: **Întru început era Cuvântul**, (In 1, 1) să nu condamne pe cei ce asigură că a fost un timp în care El nu era? Sau e cineva care auzind aceste cuvinte din Evanghelie: **Fiul Unul-născut și toate s-au făcut printr-Însul**, (In 1, 3) să nu resimtă ură contra celor ce susțin că Fiul nu e decât o creatură? În adevăr, cum ar putea El să fie doar una din creaturile ce au fost făcute prin El? Cum ar putea să fie El Fiul Unul-născut, dacă ar fi doar din rândul creaturilor? Cum a ieșit El din neant; fiindcă **Părintele zice: Răspuns-au inima mea Cuvântul bun**. (Ps 44, 1) Și în alt loc: **Din pânțele mai înainte de luceafăr Te-am născut?** (Ps 109.3) Cum e El de o substanță deosebită de a Părintelui Său, fiindcă El e perfectă Sa imagine și strălucirea slavei Sale, și când zice El însuși: **Cine mă vede pe Mine, vede pe Părintele Meu?** Dacă Fiul e rațiunea și înțelepciunea Părintelui, cum dar a fost un timp în care El nu era? Această e ca și cum ar zice, că a fost un timp în care Dumnezeu a fost fără rațiune și fără înțelepciune. Cum ar fi El supus schimbării, fiindcă El spune despre Sine **Însuși: Eu sunt întru Tatăl Meu și Tatăl Meu întru Mine este**, (In 14, 10; 10, 38) și în altă parte: **Tatăl Meu și Eu una suntem**, (In 10, 30) și când mai dinainte zisese prin Proorocul Său: **Vedeți că Eu sunt și nu mă schimb**. (Deut 32, 39) Căci deși s-ar putea pretinde că acest cuvânt trebuie a fi înțeles relativ la Părintele, totuși este mai potrivit a-l înțelege relativ la Fiul, pentru că El nu s-a schimbat făcându-se om și pentru că, după cum zice Sfântul Pavel: **Ieri și astăzi, Același și în veci**. (Evr 13, 8) Dar cine i-a îndemnat să propovăduiască faptul că El a fost făcut pentru noi, fiindcă Apostolul încredințează: **că toate s-au făcut pentru Dânsul și printr-Însul?** (Col 1, 16) Hula prin care îndrăznesc să spună că Părintele nu e cunoscut cu desăvârșire de Fiul, nu trebuie să mire pe nimeni.

Căci de când ei au declarat război lui Iisus Hristos, disprețuiesc cuvântul, prin care El zice: **Precum Tatăl Meu Mă cunoaște pe Mine și Eu cunosc pe Tatăl Meu**. (In 10, 15) Astfel, dacă Părintele nu cunoaște decât în mod nedesăvârșit pe Fiul, Fiul nu cunoaște decât în mod nedesăvârșit pe Părintele Său. Și dacă Acesta nu poate a se propovădui fără crimă și dacă Părintele cunoaște în mod desăvârșit pe Fiul, care e cuvântul Său, e lămurit, că Fiul cunoaște în mod desăvârșit pe Părintele Său. Noi îi dovedim adeseori prin aceste mărturisiri ale Sfintei Scripturi. Însă ei își schimbă vorbirea tot așa de des, după cum cameleonul își schimbă culoarea și arată că aceste cuvinte ale Scripturii li se potrivesc cu desăvârșire: **«Când nelegiuitul s-a cufundat în păcate, el**

disprețuiește toate” (Proverbe, 18). Au fost mai înainte de dânsii mai multe alte erezii a căror extravaganță era uimitoare. Însă, combătând dumnezeirea Cuvântului, ei au justificat aceste erezii, pe cât a fost în puterea lor, pentru că ei s-au apropiat mai mult de nelegiuirea lui Antihrist. Aceasta este cauza pentru care au fost înlăturați de la biserică și loviți cu anatema. Este adevărat, că pierderea lor ne pricinuieste o durere simțitoare și suntem mâhniți a-i vedea respingând învățătura bisericii care o primiseră odinioară. Totuși, noi ne mirăm foarte puțin de aceasta căci știm că aceeași nenorocire se întâmpla odinioară lui Himeneu, lui Filet și lui Iuda care, după ce a fost ucenicul Mântuitorului, l-a părăsit și l-a vândut. Și apoi, noi am avut preziceri despre apostazia lor, fiindcă Domnul ne zisese: Luați seama să nu vă amăgească cineva, căci mulți vor veni întru numele Meu zicând: Eu sunt Hristosul și pre mulți vor amăgi, să nu le urmați. (Mt 24, 4-5) Și Sfântul Pavel care fusese învățat în școala Fiului lui Dumnezeu zice: În vremile cele de apoi se vor depărta unii de la credință, luând aminte la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile cele drăcești. (2Tim 4, 3-4) Lăsându-ne însuși Domnul acest precept și dându-ne această înștiințare prin gura Apostolului Său, noi am avut motiv să rostim anatema contra acestor oameni, la a căror nelegiuire am fost martori, și să-i declarăm lepădați din corpul Bisericii Sobornicești!

«Noi vă înștiințăm despre aceasta, prea Iubiții noștri frați și prea iubiți tovarăși ai sacerdoțiului nostru, temându-ne, ca nu cumva să îi primiți de vor veni la voi sau să dați crezare scrisorilor lui Eusebiu, dacă vă va scrie. Căci noi toți, care mărturisim că suntem creștini, suntem datori de a înlătura ca vrăjmași ai lui Dumnezeu și corupători de suflete, pe cei ce au vederi și simțăminte contrarii lui Iisus Hristos, și nici măcar a-i saluta, pentru a nu lua parte la crimele lor, așa după cum ne poruncește Sfântul Ioan. Salutați din partea noastră pe frații noștri care sunt cu voi. Cei ce sunt cu noi vă salută».

Această scrisoare, fiind trimisă de către Alexandru în toate cetățile, nu făcu decât să crească răul și să provoace cearta între Episcopi. Unii o aprobară prin iscălitura lor. Alții o dezaprobară. Eusebiu de Nicomidia s-a opus cu tărie ca nimeni altul, de ură că ea conținea unele cuvinte ce-i erau nefavorabile. El era atunci în mare vază, pentru că Împăratul locuia la Nicomidia, unde cu puțin mai înainte Dioclețian zidise un măreț palat. Din această cauză, mai mulți Episcopi au urmat vederile sale. El scria neîncetat când lui Alexandru pentru a-l ruga să renunțe la orice ceartă și să primească pe Arie la împărtășire, când celorlalți Episcopi, pentru a-i opri să se unească cu Alexandru. Aceasta a umplut biserica de tulburare și de confuzie. Căci nu se vedeau numai Episcopii certându-se între ei cu o

aprinde de necrezut, ci și popoarele dezbinându-se și declarându-se sau pentru unii sau pentru alții. Problema aceasta a ajuns așa de departe, încât religia noastră deveni subiect de derâdere și un material de desfătare în certurile păgânilor. Neînțelegerea era mai înfocată în Alexandria decât aiurea. Fiecare partid scria Episcopilor celorlalte cetăți și câștiga de partea sa pe unii din ei. Meletienii, care cu puțin mai înainte fuseseră lepădați de la biserică, se uniră cu arienii. Voi spune aici ceva despre secta lor. Meletie era un episcop din Egipt, care fusese depus pentru mai multe motive de către Petru, Episcopul de Alexandria, ce suferise martiriul sub domnia lui Dioclețian, dar mai cu seamă pentru că s-a lepădat de credință în timpul persecuției și a jertfit idolilor. Fiind lipsit astfel de cinstea sacerdoțiului, el se făcu conducător al unei erezii care se numește încă și astăzi în Egipt, erezia meletienilor.

Deși el nu avusese nicio rațiune să se despartă de biserică, pretindea totuși că i se făcuse nedreptate și se silea a înnegri pe Petru, Episcopul de Alexandria cu calomniile sale. Acest Petru luând cununa martiriului în timpul persecuției, Meletie își varsă veninul calomniilor sale împotriva lui Achilas, care-i urmasse și apoi împotriva lui Alexandru, care urmasse lui Achilas. Născându-se cearta cu Arie, el urmasse partidul său și-l sprijini din toată puterea contra Episcopului. Cu toate acestea, cei cărora părerea lui Arie li se părea falsă și neraționabilă, aproară sentința pe care Alexandru o rostise contra lui. Însă Eusebiu, Episcopul de Nicomidia și cei ce susțineau credința lui Arie, scriseră lui Alexandru ca să ridice excomunicarea ce rostise contra lui, pentru că învățătura sa e ortodoxă. Mai multe scrisori fiind întocmite astfel, dintr-o parte și din alta, Alexandru și Arie adună fiecare pe acelea ce le erau favorabile și făcură din ele fiecare câte un volum. Ele formează astăzi principala apărare a sectelor arienilor, eunomienilor și macedonienilor și le procură cele mai puternice mărturii de care se servesc.

CAPITOLUL VII.

Împăratul Constantin trimite pe Osiu la Alexandria, pentru a-l sfătui pe Arie să reîntre în împărțășirea Bisericii.

Împăratul simțea o mare neplăcere pentru această ceartă și de aceea se sili să o stingă din naștere. În acest scop, scrise lui Alexandru și lui Arie

prin Osie, Episcopul de Cordoba din Spania, bărbat foarte ales prin curăția credinței sale, pentru care el avea o stimă și o venerație deosebită. Nu voi transcrie aici decât o parte din acea scrisoare, pentru că Eusebiu a inserat-o în întregime în scrierea sa asupra vieții lui Constantin.

Constantin, Învingător, Preamare, August; lui Alexandru și lui Arie.

«Aflu că disputele voastre sunt născute din aceea că Tu, Alexandre, ai întrebat pe preoții bisericii tale ce credeau ei referitor la un loc al legii, sau mai bine zis referitor la o chestiune foarte zadarnică și că Tu Arie, ai dat un răspuns îndrăzneț, care nu trebuia niciodată să intre în spiritul tău, și că dacă ar fi intrat, nu trebuia niciodată să iasă din gura ta. De aici a rezultat neînțelegerea și disputele voastre, refuzul comunicării, schisma care rupe legătura reciprocă a credincioșilor și care îi desparte de corpul Bisericii. Cereți-vă iertare unii altora, și urmați sfatul ce conservitorul vostru vă dă. Care e acest sfat? Că de la început nu trebuia să faceți întrebările ce ați făcut, nici să răspundeți la ele. Căci deși aceste întrebări, ce nu sunt deloc necesare și care nu sunt discutate de obicei decât de persoane ce au prea mult timp liber și servesc a exercita spiritul, e mai curviincios de a le ținea secrete, decât de a le publica cu ușurință înaintea poporului. În adevăr, cât de puține persoane sunt în stare să pătrundă o materie atât de înaltă și să o explice cu cuvinte care răspund la demnitatea ei? Și când cineva ar putea s-o înțeleagă și s-o explice, spera-va el oare să o facă să fie înțeleasă de popor și să nu se pună în primejdia de a cădea în rătăcire, vroidă a pătrunde dificultăți atât de întunecoase? De aceea, trebuie a tăcea asupra acestor întrebări, ca nu cumva neavând destulă elocință pentru a le explica, sau poporul destulă lumină pentru a le înțelege, să nu cadă în blestem sau în schismă. Cei ce au întrebat pe ceilalți în mod indiscret și cei ce le-au răspuns necurviincios să se ierte unii pe alții. Nu e vorba între voi de nicio poncă din legea noastră, nici de o dogmă ce privește cultul ce se cuvine lui Dumnezeu. Voi sunteți toți în aceleași simțăminte și e lesne ca să vă uniți în aceeași comunicare. Nu e nici drept, nici cinstit, ca certându-vă cu îndărătnicie pentru o chestiune de foarte mică importanță, să abuzați de autoritatea ce aveți asupra poporului, spre a-l târî în disputele voastre. Dacă îmi e permis, mă voi servi de un mic exemplu, pentru a vă înștiința despre datoria voastră. Voi știți, că deși filozofii încearcă cu toții a căuta adevărul, ei nu se uiesc între dânșii asupra mai multor puncte. Însă neînțelegerile ce au împreună nu-i împiedecă pe ei să fie uniți în urmărirea aceluiași plan. Oare nu este mai drept ca voi care aveți cinstea de a fi servitorii lui Dumnezeu, să rămâneți uniți în mărturisirea aceleiași religii? Să examinăm, vă rog, cu o atenție mai deosebită ceea ce am zis. Este oare drept ca pentru o zadarnică luptă de cuvinte să se înarmeze frații

Socrate Scolasticul

asupra fraților și să dezbine sfânta adunare a credincioșilor? Aceasta este o imprudență înjositoare și copilărească și foarte depărtată de gravitatea și de înțelepciunea ce trebuie să aibă preoții. Să depărtăm de la noi ispitele demonului! Dumnezeu care e Domnul și Mântuitorul nostru ne-a comunicat nouă tuturor lumina Sa. Permiteți ca să termin această chestiune prin porunca providenței Sale și să vorbesc poporului Său spre a-l readuce la unire. Căci, fiindcă voi aveți aceeași credință și aceleași simțăminte privitoare la religie, nu se cuvine ca neînțelegerea ce s-a născut între voi asupra unui punct neesențial de credință să aducă dezbinare și schismă. Nu zic aceasta pentru a vă obliga să fiți toți de aceeași credință în legătură cu acea opinie zadarnică, pe care voi ați discutat-o. Căci voi puteți păstra unirea, deși nu sunteți de acord asupra unui punct de foarte mică importanță. Nu toți oamenii au aceeași înclinare, nici nu sunt de aceeași părere. Aveți aceeași credință referitoare la providență și la cultul lui Dumnezeu. Iar dacă disputând poate cu prea multă subtilitate asupra acestor chestiuni zadarnice și nefolositoare, nu vă veți uni unii cu alții, să țină fiecare credința sa în ascunsul inimii sale. Însă păstrați între voi legătura dragostei, depozitul credinței și paza legii lui Dumnezeu. Reîntoarceți-vă unii în sânul altora și aduceți poporul la unire. Alungați din sufletele voastre tot soiul de ură și recunoșteți-vă de frați. Prietenia e câteodată mai gingașă și mai sinceră după împăcare, de cum nu fusese înaintea rupturii.

Scăpați-mă de griji și de neliniște, dați-mi iarăși liniștea zilei, repausul nopții și bucuria vieții. Fără aceasta, voi plânge în întristare și voi fi consumat de durere. Căci cum aş putea rămânea în liniște, când poporul lui Dumnezeu care adoră pe același Stăpân ca și mine, e sfâșiat de o nenorocită dezbinare? Pentru a vă face să înțelegeți mărimea durerii mele, vă rog să dați atenție la ceea ce vă voi spune. Mergând de curând în Nicomidia hotărâsem să trec în Orient, dar vestea neînțelegerii voastre m-a făcut să-mi schimb hotărârea, temându-mă să nu văd cu însuși ochii mei, ceea ce aud cu durere spunându-mi-se. Deschideți-mi deci, prin împăcarea voastră calea ce mi-ați închis prin certurile voastre. Lucrați astfel ca să vă pot vedea pe toți într-o deplină înțelegere și să aduc mulțumiri lui Dumnezeu pentru unirea voastră. »

CAPITOLUL VIII.

Despre Sinodul care s-a ținut în Niceea, în Bithynia și despre hotărârea ce s-a luat acolo.

Iată înțeleptul sfat ce le dădu Constantin prin scrisoarea sa! Însă răul era prea mare pentru a putea ceda autorității Împăratului sau argumentelor celui pe care el îl trimisese. Nici Alexandru, nici Arie nu putură să se înduplece și

gâlceava și zgomotul crescuseră în popor. Biserica era tulburată încă și printr-un alt rău, adică prin neînțelegerea ce era în Orient referitoare la ziua în care trebuia să se serbeze sărbătorea Paștelor, unii sărbătorindu-o odată cu evreii, iar alții după obiceiul celorlalți creștini ce sunt răspândiți în toată lumea. Cu toate acestea, deși nu erau de acord între ei relativ la ziua în care trebuia să se serbeze această sărbătoare, ei nu erau pentru aceasta despărțiți de la împărțășirea comună. Însă splendoarea sărbătorii era ca și întunecată de norul acestei neînțelegeri. Împăratul, văzând deci că liniștea bisericii e zdruncinată prin aceste două rele, adună un Sinod ecumenic la Niceea (325 d. Hr.), cetate în Bithynia, unde invită pe toți Episcopii să participe. Un mare număr de Episcopi veniră acolo din diferite cetăți și din diferite provincii, după cum mărturisește Eusebiu în următorii termeni în Cartea a treia a vieții lui Constantin. Cei mai însemnați dintre sfinții servitori ai lui Dumnezeu, se adunară din toate bisericile ce sunt răspândite în Europa, în Africa și în Asia, și însăși biserica în care credincioșii aveau obiceiul să își facă rugăciunile lor, ca și cum Dumnezeu ar fi mărit-o prin minune, cuprinse înăuntrul ei preoți și Episcopi din Siria, din Cilicia, din Fenicia, din Arabia, din Palestina, din Egipt, din Tebaida, din Libia și din Mesopotamia. Se află acolo și unul venit din Persia și din Scitia. Pontul, Galatia, Pamfilia, Capadocia, Asia și Frigia trimiseră tot ce aveau mai eminent în știință și în virtute. Tracia, Macedonia, Ahaia, Epirul și alte provincii mai depărtate trimiseră pe cei mai renumiți din clerul lor. Osie, acel Episcop atât de celebru veni din Spania și își luă locul între ceilalți. Episcopul cetății împărătești lipsi din cauza vârstei sale înaintate, însă delegații săi îi împliniră locul. Împăratul Constantin a fost cel dintâi dintre împărați care a avut fericirea să facă în timpul domniei sale această mare adunare care era ca o imagine a adunării Apostolilor și a discipolilor lor și formă din ea ca o cunună alipită prin legătura păcii pe care el o oferă Mântuitorului, în semn de recunoștință pentru victoriile ce El îi dăduse asupra inamicilor săi. Căci scris este, că în timpul Apostolilor, s-au adunat în Ierusalim persoane religioase din toate neamurile ce erau sub cer: Parți, Mezi, Elamiți și cei ce locuiesc în Mesopotamia, în Iudea, în Capadocia, în Pont și în Asia, în Frigia, în Pamfilia, în Egipt și în părțile Libiei cele de lângă Cirene, și cei ce veniseră din Roma, Iudei și prozeliți, Cretani și Arabi. (FAp 2, 9-10) Însă e această deosebire, că pe când dintre toate acele persoane puține erau care să fi fost ridicate la cinstea Sacerdoțului, aici erau mai mult de trei sute de Episcopi și un

număr tot atât de mare de preoți, de diaconi și de acoliți, încât ar fi greu a-i număra. Între acești sfințiți servitori al lui Dumnezeu, erau unii care se distingueau prin eminența înțelepciunii lor, alții prin severitatea moravurilor lor, alții prin răbdarea lor în muncă, alții prin modestia și blândețea lor. Unii erau venerabili prin vârsta lor înaintată, iar alții procurau admirație prin vigoarea tinereții și vioiciunea spiritului lor. Se aflau unii care fuseseră admiși de curând în Sfântul minister și începeau să exercite funcțiile. Împăratul le procura în fiecare zi cu îmbelșugare cele de viață. Iată în ce chip vorbește Eusebiu despre acești Episcopi, care se adunaseră la Niceea.

Împăratul poruncind jocuri solemne, pentru victoria ce câștigase contra lui Licinius, se duse la Niceea, cetate în Bithynia. Între Episcopi, se aflau doi foarte celebri: Pafnutie din Tebaida de Sus și Spiridon din Cipru. Voi spune mai pe urmă motivul pentru care îi numesc pe aceștia. Se aflau și mai mulți laici învățați în arta de a raționa și foarte bine pregătiți pentru a-și apăra vederile lor. Eusebiu, Episcopul de Nicomidia, Teognis, Episcopul de Niceea și Episcopul de Calcedon în Bitynia susțineau părerea lui Arie. Atanasie, diacon din Alexandria, care era foarte stimat de către Alexandru, Episcopul său și care din această cauză fu expus la săgețile invidiei, îl combătea puternic, după cum vom vedea mai pe urmă. Mai înainte de a se fi adunat Episcopii, cei care erau abili în arta raționamentului începură să discute chestiunile. Un laic de bun simț, care avusese curajul să mărturisească numele lui Iisus Hristos în timpul persecuțiilor văzând că ei atrăgeau multă lume prin eleganța cuvântărilor lor, încercă să-i combată astfel: Mântuitorul și Apostolii ne-au învățat nu regulile Logicii, nici zadarnice subtilități, ci adevărul care se păstrează prin credință și prin faptele bune. Toți cei care erau de față îl ascultară cu admirație și aprobară cele spuse de el. Logicienii înșiși deveniră mai moderați și zgomotul pe care îl provocase disputa lor, încetă. În ziua următoare toți Episcopii se adunară în același loc. Împăratul sosi după aceea și stătu în picioare până când ei îi făcură semn să se așeze, căci atât de mult respect avea el pentru demnitatea lor. Stând toți în tăcere, Împăratul începu să vorbească de la locul său, pentru a-i îndemna să renunțe la certurile lor particulare și să ajungă cu toții la o perfectă înțelegere. Căci ei formau unii contra altora felurite acuzări și unii din ei prezentaseră în ziua precedentă memorii Împăratului. El îl sfătui să lucreze mai bine pentru chestiunile pentru care erau adunați și porunci să ardă memoriile lor, neadăugând decât acest cuvânt: Iisus Hristos a poruncit, că cine

voiește să capete iertare să ierte el însuși fraților săi. Aducându-i astfel la întrefinerea păcii, el le permise să examineze chestiunile de doctrină și neînțelegerile asupra religiei. E potrivit locul aici pentru a arăta cele ce istorisește Eusebiu în cartea a treia a vieții acestui Principe. Iată cuvintele sale: Mai multe lucruri fiind propuse mai întâi din o parte și apoi din alta și certurile aprinzându-se, Împăratul care ascultase cu o răbdare deosebită îi mustră și se sili să-i împace. El vorbi în grecește și a fost admirat pentru moderațiunea și înțelepciunea sa. El readuse pe unii la vederile sale prin puterea argumentelor, înduplecă pe alții prin dulceața rugămintilor sale, lăudă prudența celor care vorbiseră cuviincios, și-i aduse pe toți la pace. Ei se împăcară nu numai asupra adevărului credinței, ci și asupra zilei în care trebuia să se celebreze sărbătoarea Paștilor. Hotărârea a fost alcătuită în scris și întărită prin semnătura celor care erau de față. Am inserat înadins în Istoria mea, istorisirea pe care ne-a lăsat-o Eusebiu despre acest Sinod, pentru că dacă cineva ar voi să pretindă că această sfântă adunare a rătăcit în credință, să nu fie ascultat și să nu creadă pe Sabin Macedonianul care numește pe cei ce au asistat acolo proști și ignoranți. Acest Sabin, care era Episcop de Heraclea, cetate din Thracia, a făcut o culegere a diferitelor Sinoade, în care își bate joc de părinții Sinodului din Niceea, ca de niște oameni proști și ignoranți, fără a băga de seamă, că el acuză de ignoranță pe Eusebiu, care după o lungă și matură examinare, îmbrățișă hotărârea de credință, ce a fost întocmită acolo. El lăsă la o parte oarecare lucruri înadins și schimbă pe altele; și pe toate le întoarse după intențiile și interesele sale. El vorbește de Eusebiu, ca de un martor foarte demn de credință. Aduce și Împăratului laude mari, ca unui Principe foarte bine instruit în adevărurile religiei creștine. Însă în privința credinței ce a fost expusă în Sinod, el o batjocorește ca o lucrare de oameni proști și care nu știau nimic. El este atât de imprudent încât disprețuiește cuvintele unui bărbat a cărui înțelepciune o laudă și a cărui mărturisire o primește. Căci Eusebiu asigură hotărâtor, că între sfinții bărbați al lui Dumnezeu, care asistară la Sinodul din Niceea, unii se deosebeau prin eminența înțelepciunii lor, iar alții prin tăria curajului lor, și că Împăratul, care era de față, îi împacă și îi uni pe toți în aceleași simțăminte. Voi vorbi încă despre acest Sabin când va fi nevoie. Acum, iată care e credința ce a fost publicată în marele Sinod din Niceea: «*Credem într-un Dumnezeu, Tatăl atotputer, făcător al Cerului și al pământului, văzutele tuturor și nevăzutele. Și întru Unul Domn Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu, Unul născut,*

Socrate Scolasticul

Carele din Tatăl s-a născut mai înainte de toți vecii. Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, cel deoființă cu Tatăl, prin Carele toate s-au făcut. Carele pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s-a pogorât din ceruri și s-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și s-a făcut Om. Carele a pățimit și a înviat a treia zi. Carele s-a suit la ceruri. Carele va veni să judece viii și morții. Credem și întru Duhul Sfânt. Cât pentru acei ce zic că a fost un timp în care Fiul nu era, sau nu era mai înainte de a fi fost născut, sau că a fost făcut din ceea ce nu era, și care zic că El este de o altă natură și de o altă substanță, decât Părintele său, că El este creat și supus schimbării, Sfânta Biserică Sobornicească și Apostolească îi lovește cu anatema».

Această credință a fost aprobată și, după cum mărturisește Eusebiu, semnată de trei sute optsprezece Episcopi. N-au fost decât cinci care nu aprobau nicidecum termenul de consubstanțial (*Omoousios, deoființă*).

Acei cinci erau Eusebiu, Episcopul de Nicomidia, Teognis, Episcopul de Niceea, Maris, Episcopul de Calcedon, Teona, Episcopul de Marmarica și Secund, Episcopul de Ptolemaida. Fiindcă ei ziceau că consubstanțial e ceea ce purcede dintr-un altul sau prin diviziune ca un vas de aur din masa aceluiași metal, sau prin scurgere ca și copiii din părinții lor, sau prin ieșire ca plantele din rădăcinele lor. Ei susțineau că Fiul nu purcede în niciunul din aceste chipuri din Părintele Său și că pentru acest motiv ei nu puteau primi hotărârea Sinodului și bătându-și joc de cuvântul consubstanțial, ei refuzară să semneze condamnarea lui Arie. Aceasta a fost cauza pentru care Episcopii adunați rostiră anatema contra lui Arie și contra celor ce urmau opinia sa și le opriră intrarea în Alexandria. Împăratul condamnă pe Arie, pe Eusebiu și pe Teognis la exil. La puțin timp după ce Eusebiu și Teognis ajunseseră în locul exilului lor, ei retractară cele susținute și afirmă și ei că Fiul e consubstanțial cu Părintele, după cum vom explica aceasta mai pe larg în continuare. Însă atunci Eusebiu, supranumit Pamfilu, Episcop de Cesarea în Palestina, după ce s-a îndoit în Sinod și după ce a deliberat mult timp dacă trebuie să primească formula de credință, în fine consimți la aceasta și o semnă ca și ceilalți. El o trimise semnată credincioșilor bisericii sale și le explică cuvântul «consubstanțial», temându-se ca nu cumva șovăiala pe care o avuseseră mai înainte de a semna, să le dea prilej să aibă oarecare neîncredere în curăția credinței sale. Iată felul în care le scrisese:

«E probabil, prea iubiții mei frați, că ați aflat prin altă cale ceea ce s-a discutat referitor la credință în marele Sinod din Niceea. Căci, zvonul public are obiceiul de a

apuca mai înainte informațiile cele mai particulare și cele mai exacte. Deci, ca nu cumva acel zvon public să vă raporteze lucrurile într-alt chip de cum s-au petrecut, am crezut de datoria mea să vă trimit formula de credință, cum am propus-o, și apoi adăugirile cu care Episcopii au crezut de cuviință să o publice. Iată a noastră, astfel cum ea a fost citită în prezența Împăratului și aprobată de obște de toți; astfel cum am primit-o de la Episcopii predecesorii noștri; astfel cum am învățat-o în tinerețea noastră, când am primit botezul; astfel cum ea e cuprinsă în Sfânta Scriptură; astfel cum noi am predicat-o în tagma Preoției, ca și în demnitatea Episcopală și pe care o ținem încă și astăzi.

«Cred întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțîitorul, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute. Și întru Unul Domnul Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, viață din viață, Fiul unic, întâiul născut din toate creaturile, născut din Dumnezeu Tatăl mai înainte de toți vecii, prin Carele toate s-au făcut, Carele s-a întrupat pentru mântuirea noastră și a vorbit împreună cu oamenii, Carele a pățimit și a înviat a treia zi; Carele s-a suit la Părintele Său și Carele va veni iarăși plin de slavă ca să judece viii și morții. Credem și întru Sfântul Duh. Credem în existența și în substanța fiecăruia din ei, că Părintele este adevărat Părinte, că Fiul este adevărat Fiu și că Sfântul Duh este adevărat Sfânt Duh, după cum Domnul nostru a declarat aceasta când a trimis pe Apostolii Săi să propovăduiască Evanghelia zicându-le: Mergând învâțați toate neamurile botezându-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh (Mt. 28, 19). Noi mărturisim că ținem această credință, că am ținut-o totdeauna și că o vom ține cu statornicie până la moarte, condamnând nelegiuirea tuturor erezilor. Noi afirmăm înaintea lui Dumnezeu cel atotputernic și a Domnului nostru Iisus Hristos, că am ținut cu adevărat și din inimă toate acestea de când am fost în stare să înțelegem și să facem oarecare reflexii asupra noastră. Și suntem gata să arătăm prin probe foarte sigure și să vă convingem, că am fost totdeauna în această credință și că totdeauna am predicat-o. Când am propus această formulă de credință, nu se găsi nimic de zis împotriva. Împăratul nostru, prea iubit de Dumnezeu, mărturisi cel dintâi că era foarte bine alcătuită și că o ținea și el și sfătuï pe toți ceilalți să o semneze, adăugându-i numai cuvântul de consubstanțial. El explică acest cuvânt zicând că nu îl înțelegea după proprietățile corpului și că nu credea nicidecum, că Fiul există din Părintele prin diviziune, sau prin secțiune. Pentru că o natură necorporală și intelectuală nu poate avea proprietate corporală, și că aceasta trebuie să se înțeleagă într-un mod spiritual și dumnezeiesc. Iată cum acest prea înțelept și prea religios Principe se explică și Episcopii luând motiv cuvântul de consubstanțial alcătuiră formula următoare:

Simbol.

«Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl atotțitorul, Carele a creat toate cele văzute și nevăzute. Și întru Unul Domnul Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu Unul născut prin Tatăl, adică din substanța Tatălui, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut iar nu făcut, Carele nu are decât o aceeași substanță ca Părintele, consubstanțial cu Tatăl și prin Carele toate s-au făcut, care sunt în ceruri și pe pământ; Carele s-a pogorât din ceruri pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire; Carele s-a întrupat și s-a făcut om și a pățimit și a înviat a treia zi; Carele s-a suit la ceruri, de unde va veni să judece viii și morții. Credem și întru Sfântul Duh. Cât pentru cei ce zic, că a fost un timp în care El nu era și că nu era mai înainte de a fi fost născut, că a fost făcut din ceea ce nu era mai înainte, că e de o altă natură și de o altă substanță decât Părintele, că e creat și supus schimbării, Sfânta Biserică Sobornicească și Apostolească rostește contra lor anatema.

Când întocmiră această formulă de credință, noi nu lăsarăm să treacă fără cercetare ceea ce el zisese, că Fiul e de substanța Părintelui și consubstanțial cu El. Se făcură mai multe întrebări și mai multe răspunsuri pentru a defini înțelesul acestor termeni. Ei mărturisiră, că înțelesul e, că Fiul e din Părintele, dar nu ca una din părțile sale. Noi crezurăm, că era drept să primim acest înțeles, pentru că e o sănătoasă doctrină de a susține că Fiul e din Părintele, nu însă ca o parte din substanța sa. Noi primim această idee și nu respingem nici chiar termenul de consubstanțial, pentru binele păcii și de teama de a nu ne îndepărta de adevăr. Noi am aprobat pentru același motiv și termenii: născut iar nu făcut. Căci el susținea, că termenul de făcut, e un termen comun tuturor creaturilor ce au fost făcute prin Fiul și căroră El nu e asemănaabil, fiind de o natură mai înaltă; că El își trage substanța din Părintele, după cum învață Sfânta Scriptură prin o generație secretă ce n-ar putea-o înțelege nimeni și nici a o exprima prin cuvântări. Acest mod în care Fiul e consubstanțial cu Părintele fiind examinat, toți au rămas de acord că el e deosebit de acela al corpurilor, pentru că nu e prin diviziune nici prin suprimare, nici prin schimbare de natura și de virtutea lui Dumnezeu. Când se zice, că Fiul e consubstanțial (deofință) cu Tatăl nu se înțelege nimic altceva, decât că Fiul lui Dumnezeu nu are nicio asemănare cu creaturile ce au fost făcute prin El, dar că are o desăvârșită asemănare cu Părintele Său, prin Carele a fost născut. Că El e din Părintele, iar nu dintr-un alt ipostas nici dintr-o altă substanță. Această doctrină fiind explicată astfel, noi am crezut de datorie să o aprobăm pentru că am găsit, că vechii Episcopi și învățații scriitori s-au servit de termenul de consubstanțial, pentru a explica divinitatea Părintelui și a Fiului.

Iată ce aveam să vă spun referitor la credința ce a fost propusă în Sinodul din Niceea și la care am consimțit cu toții, nu cu ușurință și fără o matură deliberare, ci

după ce am examinat în prezența prea-religiosului Împărat înțelesurile ce am stabilit și le-am aprobat pentru motivele expuse. Noi am consimțit, de asemenea, fără greutate la anatema ce au rostit, după formula de credință, pentru că ea oprește de a se servi de termeni străini și depărtați de termenii de care se servește Sfânta Scriptură, fiind sigur, că din cauza acestor termeni au provenit toate neînțelegerile și tulburările în biserici. Sfânta Scriptură insuflată de Sfântul Duh neservindu-se niciodată de acești termeni: din ceea ce nu este și că a fost odinioară un timp în care el nu era, nici alți termeni asemănători ce sunt raportați în același loc, n-am crezut că ar fi potrivit să îi întrebuițăm, nici să îi predicăm. Ne-am supus încă cu atât mai bucuroși în acest punct, la hotărârea Sinodului, cu cât noi nu avuseserăm obiceiul să ne servim de acești termeni. Am crezut de datorie, prea iubiții mei frați, să vă expunem exact toate lucruri pentru a vă arăta cu câtă prudență și maturitate am suspendat sau am dat consimțământul nostru și pentru a vă face cunoscut câtă dreptate am avut să rezistăm până la sfârșit, în timpul când eram izbiți de oarecare termeni ce fuseseră alcătuiți în scris. Dar în sfârșit, am primit fără opoziție ceea ce nu mai era contrar vederilor noastre, după ce prin examinarea înțelesului, am găsit că formula era conform credinței pe care am avut-o totdeauna. »

Eusebiu trimise această scrisoare la Cezarea din Palestina. Sinodul scrisese bisericii din Alexandria și celorlalte biserici din Egipt, Libya și Pentapole. Iată scrisoarea.

CAPITOLUL IX.

Despre ceea ce s-a hotărât în Sinod și despre depunerea lui Arie și a aderenților săi.

«Din mila lui Dumnezeu, Sfintei și marii Biserici de Alexandria și prea iubiților noștri frați, ce sunt stabiliți în Egipt, în Libya și la Pentapole. Episcopii adunați în Niceea și care au ținut Sfântul și marele Sinod: Mântuire în Domnul Nostru.

Adunându-ne din diferite cetăți și din diferite provincii, prin voința lui Dumnezeu, a Cărui putere e egală bunătății, și prin porunca Împăratului Constantin care îi este prea iubit, noi, care am ținut marele și Sfântul Sinod din Niceea, am crezut că era absolut necesar să vă scriem, pentru a vă informa de ceea ce s-a propus, s-a examinat, s-a hotărât și s-a decis acolo. Mai întâi s-a tratat în prezența prea religiosului Împărat Constantin, despre nelegiuirea lui Arie și a tovarășilor săi și de comun acord s-a hotărât să se rostască anatema contra nelegiuitei sale opinii și contra hulelor ce pronunță, susținând că Fiul lui Dumnezeu a venit din nimic, că a fost un timp în care El nu era, că El putea a se deda prin liberul său arbitru la vicii sau la virtute numindu-L

Socrate Scolasticul

creatură. Sfântul Sinod, neputând suferi nelegiuirea și extravaganța acestor simțăminte, le-a condamnat. Veți afla în curând ceea ce s-a făcut contra lui, dacă n-ați aflat până acum, și nu vom spune-o aici, ca nu cumva să pară că am voi să insultăm pe un om care a primit pedeapsa ce merita. Otrava rătăcirii sale a fost atât de molipsitoare, încât a infectat pe Teona, Episcopul de Marmarica și pe Secund, Episcopul de Ptolemaida, care au fost condamnați la aceeași pedeapsă ca și dânsul. Însă, din mila lui Dumnezeu cel Atotputernic, voi sunteți scăpați de nelegiuirea și de molipsirea acestei rătăcirii și a acestor hule și de ale acelor oameni răzvrățitori care au îndrăznit să tulbure pacea credincioșilor prin certurile lor. Rămânea încă neascultarea lui Meletie și a celor care au primit de la el hirotonia. Vă facem cunoscut ceea ce a hotărât Sinodul în privința lor. Sinodul a arătat indulgență față de Meletie; căci nu merita o mare asprime, dar nici iertare. El i-a permis să locuiască în orașul său, fără însă a avea drept să hirotonească, nici să aibă vot la alegeri, nici să se poată duce în alt oraș pentru acest sfârșit și cu restricția că el nu-și va păstra decât onoarea rangului său. Cât pentru cei pe care el i-a hirotonit, să fie admiși la împărțășire, cu restricția că își vor păstra rangul și vor exercita funcțiile lor, însă ei vor fi totdeauna în urma celor ce vor fi hirotoniți și stabiliți în fiecare parohie și în fiecare biserică de Alexandru, preaiubitul nostru coliturghisitor. Cu restricția, însă, că ei nu vor avea drept să aleagă sau să propună pe cineva nici să facă ceva fără consimțământul Episcopului Bisericii Sobornicești, supușă lui Alexandru. Cât pentru aceia care, fiind sprijiniți prin harul lui Dumnezeu și ajutați de sfințele voastre rugăciuni, n-au luat niciodată parte la schismă și care au rămas în Biserica Sobornicească și Apostolească, fără să fi fost vreodată mânjiți de vreo pată, ei să aibă dreptul de a alege și de a propune numele celor ce merită să fie admiși în cler și să facă toate după legile și regulile Bisericii. Iar de se întâmplă să moară vreunul din cei ce sunt în demnitățile sfințite, se va putea pune în locul lor unul dintre cei ce au fost de curând primiți, numai să fie vrednic, să fie ales de popor și alegerea să fie confirmată de autoritatea lui Alexandru, Episcopul de Alexandria. Tot astfel s-a acordat aceasta și tuturor celorlalți. S-a crezut totuși de cuviință să se hotărască altfel pentru Meletie, din cauza îndărătniciei neascultării sale și a violențelor la care el e supus din firea sa, de teamă ca nu cumva redându-i-se autoritatea în mână să abuzeze de ea pentru a provoca noi tulburări. Acestea, în ceea ce privește Egiptul și prea sfânta Biserică de Alexandria. Iar dacă afară de acestea a fost ceva hotărât și definit în prezența lui Alexandru, prea iubitul nostru frate coliturghisitor, el vă va informa despre aceasta, pentru că el a avut acolo rolul principal. Vă înștiințăm, de asemenea, că neînțelegerea în privința zilei în care trebuie să se celebreze sărbătoarea Paștilor, a fost cu fericire terminată prin sfințele voastre rugăciuni și că toți frații noștri, care sunt în Orient și care celebrău odinioară sărbătoarea Paștilor în

aceeași zi cu evreii, o vor celebra pe viitor în aceeași zi ca romanii și ca ceilalți care o serbează totdeauna cu noi. Primiți deci pe Alexandru, coliturghisitorul nostru și Episcopul nostru, care ne-a bucurat foarte prin prezența sa și care la o vârstă așa de înaintată, a suportat greutăți de necrezut pentru a ne procura pacea, primiți-l, cu mai mare bucurie ca niciodată și cu semnele unui mai adânc respect și a unei dragoste mai sincere. Rugați pentru noi pe Dumnezeu cel Atotputernic, pe Domnul nostru Iisus Hristos și pe Sfântul Duh, Căruia se cuvine slavă în vecii vecilor, ca ceea ce s-a decis și s-a hotărât, să rămână tare și nestrămutat, și pentru fericitul succes ale acestor mari probleme, pentru restabilirea păcii și a unirii și pentru distrugerea rătăcirii. »

Din citirea acestei scrisori, rezultă lămurit că Sinodul, nu numai că îl condamnase pe Arie și pe aderenții săi, ci și rostise anatema contra termenilor de care se serveau pentru a-și explica rătăcirea lor. Că Episcopii, unindu-se asupra zilei în care se va celebra sărbătoarea Paștilor, primară în împărțirea lor pe Meletie, deși el fusese autorul sectei; permiseră ca el să-și păstreze rangul demnității sale, fără să-i lase, totuși, libertatea de a exercita vreo funcție. Eu cred că motivul pentru care meletienii sunt încă despărțiți de Biserică în Egipt e că Sinodul ridicase lui Meletie puterea de a exercita vreo funcție bisericească. Arie, însă, compuse o carte pentru a-și apăra părerea sa și îi dete numele de *Thalia*. Stilul ei e molatic și asemenea celui din versurile lui Sotade. Cartea sa a fost condamnată de către Episcopi. Nu numai Sinodul a avut grijă să scrie bisericilor pentru a le înștiința de pacea ce fusese restabilită prin deciziile sale, ci și Împăratul voi să scrie despre aceasta în acești termeni Bisericii de Alexandria.

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN

Constantin, August: Bisericii Sobornicești din Alexandria

« Vă salut, prea iubiții mei frați. Dumnezeuasca Pronie s-a îndurat foarte mult de noi, scăpându-ne de rătăcire și unindu-ne în aceeași credință. Demonul nu va avea de acum înainte nicio putere asupra noastră, fiindcă armele ce le pregătea pentru a ne bate sunt cu totul sfărâmate. Adevărul a potolit certurile noastre; puterea sa a biruit răutatea dușmănilor și a dezbinărilor noastre. Noi credem și ne închinăm toți aceluiași Dumnezeu. Pentru a ajunge la un bine atât de mare, am adunat, cu ajutorul Său, în Niceea, un mare număr de Episcopi, cu care eu, care nu sunt decât unul dintre voi și care țin la onoarea de a servi cu voi aceluiași Dumnezeu, am cercetat adevărul. S-a avut în vedere foarte cu deamănuntul tot ce putea servi de motiv certurilor și disputelor. Rog pe Dumnezeu să ierte unora imprudența și grozăvenia hulelor ce ați

vărsat contra onoarei Mântuitorului, contra nădejzii mântuirii noastre, contra autorității Sfintei Scripturi și contra adevărului credinței noastre. Mai mult de trei sute de Episcopi, toți renumiți prin bogăția științei lor și prin moderația spiritului lor, unindu-se asupra adevărului credinței, care nu poate fi decât una după Sfânta Scriptură, nu s-a găsit decât Arie care, fiind cuprins de viclesugul demonului, a răspândit rătăcirea între noi și apoi și între alții. Să primim învățătura pe care ne-a dat-o Dumnezeu cel Atotputernic. Să ne reîntoarcem la frații noștri, de a căror societate ne-a despărțit acea nerușinată slugă a diavolului. Să ne grăbim să ne întrunim la corpul și la mădularele noastre. Înțelepciunea, religia și sfințenia voastră vă obligă să alergați la harul lui Dumnezeu, după ce ați recunoscut rătăcirea celui ce este, desigur, vrăjmașul adevărului. Învățătura pe care au stabilit-o cei trei sute de Episcopi nu poate fi decât învățătura lui Dumnezeu și nu e permis să ne îndoim că Sfântul Duh, care-I inspiră și îi însuflețește, nu le-a descoperit voia Sa. Întoarceți-vă, deci, toți cu grăbire la calea adevărului, pentru ca atunci când voi veni la voi, să pot aduce mulțămire lui Dumnezeu pentru că v-a unit în adevărul credinței prin legătura dragostei. Dumnezeu să vă îngrijească prea iubiții mei frați. »

Iată ce scrise Împăratul poporului din Alexandria spre a-l asigura că mărturisirea de credință nu fusese deloc făcută cu ușurință sau cu nebagare de seamă în Sinod, ci după un studiu foarte serios; că acolo nu se ascunsese nimic, nici se lăsase ceva și că se propusese tot ce putea servi la lămurirea adevărului, astfel că nu mai rămânea nicio chestiune de contestație sau de dispută. În fine, spre a spune totul în puține cuvinte, el numește voința Episcopilor ce se adunaseră în Niceea, voința lui Dumnezeu; și nu se îndoiește deloc că unirea lor și buna înțelegere n-au fost produse prin Sfântul Duh. Cu toate acestea, Sabin, șef al sectei macedonienilor, se opune cu bună știință la o mărturisire atât de folositoare și atât de adevărată, numindu-i pe Episcopii din acest Sinod oameni proști și fără învățătură. Puțin a lipsit ca el să-l acuze de ignoranță și pe Eusebiu de Cesareea. El nu se gândește deloc că, chiar dacă acești Episcopi ar fi fost proști și ignoranți, ei ar fi fost, totuși, luminați cu lumina harului și că, astfel, nu s-ar fi putut îndepărta de adevăr. Să vedem ce a hotărât același Împărat, într-o altă scrisoare, contra lui Arie și contra aderenților săi.

Constantin, învingător, Prea mare, August: Episcopilor și Poporului

“Arie, imitând pe cei necredincioși și pe cei răi, merită să fie acuzat de aceeași infamie ca și dânsii. Fiindcă Porfiriu, vrăjmașul adevăratei credințe, a întocmit cărți nelegiuite contra Religiei Creștine, fiindcă numele său e urăcios între oamenii de bine și

că scrierile sale sunt suprimate, noi am găsit de cuvîntă ca *Arie* și aderenții săi să fie numiți pe viitor *Porfirieni*, pentru ca să fie și ei necinstiți cu numele celui a cărui neleguire au imitat. Iar dacă se va găsi vreo carte de-a lui *Arie*, noi voim să fie arsă, pentru ca neleguirea învățatură să fie nimicită și să nu treacă cu niciun cuvînt la posteritate. Oricine se va dovedi că a ascuns o scriere de-a lui *Arie*, în loc s-o ardă, va fi pedepsit cu moarte. Rog pe Dumnezeu să vă îngrijească.”

ALTĂ SCRISOARE A LUI CONSTANTIN

Constantin, August: Bisericii.

“*Fericirea de care se bucură Imperiul fiindu-mi o dovadă evidentă de bunătate a lui Dumnezeu față de noi, m-am crezut dator să lucrez spre a face astfel, ca sfântul popor al Bisericii Sobornicești să fie unit prin mărturisirea credinței, prin legătura dragostei și practicarea aceleiași Religii. Însă, pentru că nu era cu puțință de a ajunge în stăpînirea unui bine atât de mare, fără ca toți Episcopii sau aproape toți să se adune, eu i-am adunat și m-am aflat cu multă bucurie, ca unul din coliturghisitorii voștri în adunarea lor, unde s-au cercetat chestiunile până când vederile aprobate de Dumnezeu au produs pacea, astfel că nu mai rămâne nicio chestiune de contestație sau de dispută. Chestiunea referitoare la sărbătoarea Paștilor fiind tratată acolo, toți au fost de comun acord să o celebreze în aceeași zi; căci ce e mai frumos și mai cinstit decât de a păzi toți același obicei în solemnitatea acestei sărbători, în care am primit nădejdea unei vieți nemuritoare și glorioase? Toți au crezut că e un lucru nedemn, de a urma în acest punct obiceiul evreilor care, pângărindu-se prin cel mai criminal din toate pariciderile, nu trebuie să fie considerați decât ca niște necurați și orbi. Noi trebuie să respingem obiceiul lor, fiindcă avem un altul mai bun, pe care l-am păzit de la Patimile Mântuitorului și pe care îl vom transmite veacurilor viitoare. Să n-avem, deci, nimic comun cu această națiune dușmană. Să urmăm calea pe care ne-a învățat Mântuitorul. Să ținem drumul cel drept al sfintei noastre Religii. Ceea ce susțin e cu totul ridicol și anume, că noi nu putem ști ziua în care trebuie să celebrăm sărbătoarea Paștilor, dacă nu ne-ar spune-o el. Ce pot să știe ei, care, de când au omorât pe Mântuitorul, au pierdut simțul și rațiunea și n-au lucrat decât din patimă și din furie? Ei sunt atât de tare depărtați de adevăr, chiar în acest punct, încât celebrează de două ori sărbătoarea Paștilor într-un an. Putea-vom noi, oare, să-i urmăm în rătăcirea lor și să celebrăm de două ori aceeași sărbătoare într-un an? Dar, chiar când n-ați avea aceste motive, ar fi încă prudent să n-aveți nimic comun în obiceiurile voastre, nici în păzirea sărbătorilor cu acești criminali. Pe lângă acestea, trebuie să mai avem în vedere că nu se cuvine a se găsi nicio deosebire în celebrarea celei mai solemne sărbători din Religia*

Socrate Scolasticul

noastră. Mântuitorul nu ne-a lăsat decât o zi pentru serbarea mântuirii noastre, care e ziua Patimilor Sale și a voit ca să nu fie decât o Biserică, ai cărei membri, deși răs-pândiți în diferite locuri, sunt, totuși, însuflețiți de același spirit. Vedeți cât e de con-trar buneicivuințe ca, în aceleași zile, unii să postească, iar alții să facă ospete. Eu cred că voi înșivă sunteți de părere că dumnezeiasca Pronie voiește să înlătore această deosebire și să aducă uniformitate.

Astfel, acest abuz trebuind să fie îndreptat, pentru ca să nu mai avem nimic în comun cu paricizii, care au omorât pe Învățătorul nostru, și obiceiul păzit de către toate bisericile de la Miazăzi, de la Miazănoapte și de la Apus și de către unele chiar din Răsărit, fiind foarte rațional, toți au cedat că trebuie să fie îndeobște primit și am făgădui că voi vă veți supune acestui obicei. Îmbrățișați, deci, cu bucurie obiceiul, care e stabilit la Roma, în Italia, în Africa, în Egipt, în Spania, în Galia, în Anglittera, în Ahaia, în Dioceza de Asia, de Pont și în Cilicia. Aveți în vedere nu numai că numărul acelor biserici e mai mare decât al celorlalte, ci și că obiceiul lor e sprijinit pe motive temeinice și că noi nu trebuie să avem ceva în comun cu nelegiuirea evreilor. Spre a întrebuița mai puține cuvinte vă voi spune că toți Episcopii au fost de părere să se celebreze sărbătorea Paștilor în aceeași zi. Nu trebuie, deci, să fie diferite practici în o așa de mare solemnitate și lucrul cel mai bun este să fie urnat obiceiul care ne depărtează de societatea răătăcirii și a crimei. Astfel fiind, ascultați cu bucurie această poruncă. Căci ceea ce e poruncit de către sfinții Episcopi în Sinoade nu e poruncit decât prin voința lui Dumnezeu. Când veți face cunoscut prea iubiților noștri frați cele ce vă scriu, veți hotărî împreună să păziți preasfânta sărbătoare a Paștilor în aceeași zi, pentru că atunci când voi veni la voi, după cum o doresc cu mare dor de mult timp, să o pot celebra împreună cu voi și să mă bucur de aceea că cruzimea diavolului a fost biruită de puterea lui Dumnezeu și de aceea că pacea și adevărul Religiei noastre domnește peste tot pământul. Rog pe Dumnezeu, prea iubiții mei frați să vă îngri-jească”.

ALTĂ SCRISOARE CĂTRE EUSEBIU

Constantin, învingător, Prea Mare, August: Lui Eusebiu

“Sunt încredințat, prea iubite al meu frate că, servitorii Mântuitorului, fiind ex-puși până astăzi la nedreptatea și violența persecuției, bisericile sunt căzute în ruină pentru că au fost neîngrijite sau, cel puțin, n-au fost deloc întreținute cu îngrijirea care era necesară. Însă, acum, când libertatea s-a redat bisericii și când balaurul a fost lipsit de putere stăpânitoare prin porunca dumnezeiască și prin puterea armelor mele, cred că mărirea lui Dumnezeu e cunoscută de toată lumea, și că cei ce au lipsit odinioară fie din patimă, fie din necredință, vor îmbrățișa acum cu bucurie cultul Său. Lucrați, deci,

cu toată sânguința de care sunteți capabili, la restabilirea bisericilor supuse conducerii voastre și înștiințați pe Episcopi, pe preoții și pe diaconii din celelalte locuri, să lucreze cu aceeași sânguință spre a repara edificiile ce sunt încă, spre a le termina sau a face altele din nou. Cereți, atât voi, cât și ceilalți Episcopi, de la guvernatorii provinciilor și de la prefectul Pretoriului, orice va fi necesar în acest scop. Căci ei au primit poruncă în scris să asculte de tot ce Sfinția Voastră le va cere. Rog pe Dumnezeu, prea iubite al meu frate, să vă protejeze."

Iată ce scrise acest Împărat Episcopilor tuturor provinciilor pentru restabilirea bisericilor. Vom vedea din scrisoarea sa adresată lui Eusebiu, Episcopul de Cesarea, câtă grijă avea el ca să fie scrise mai multe exemplare din cărțile Sfintei Scripturi.

Constantin, învingător, Prea mare, August: Lui Eusebiu, Episcopul de Cesarea.

"Un număr foarte mare de persoane, prin îndurarea Mântuitorului, au mărturisit Religia Creștină, în cetatea care poartă numele nostru. E drept ca bisericile de acolo să prospere în proporție cu toate celelalte lucruri ce primesc acolo, din zi în zi, o nouă dezvoltare și, de aceea, permiteți să vă comunic planul ce am conceput. Sunt de părere ca să puneți să se scrie pe un frumos pergament cincizeci de exemplare din Sfânta Scriptură, a cărei întrebuințare știți că e foarte necesară în Biserică și să alegeți persoane capabile, astfel ca aceste exemplare să fie ușor de citit și să poată fi transportate cu ușurință. Am dat ordin Logofătului Diocezei ca să aibă grijă să procure tot ce va fi necesar pentru această cheltuială. Las la supravegherea voastră ca acele copii să fie isprăvite în scurt timp. Când vor fi isprăvite luați în temeiul acestei scrisori două trăsuri publice pentru a mi le trimite și alegeți în acest scop pe unul dintre diaconii voștri, pe care îl voi primi foarte bine. Dumnezeu să vă protejeze, prea iubite al meu frate."

ALTĂ SCRISOARE, LUI MACARIE, EPISCOPI DE IERUSALIM
Constantin, învingător, Prea Mare, August: Lui Macarie, Episcopul de Ierusalim.

"Harul ce Mântuitorul ni-l face e atât de mare și de admirabil, că nu se află cuvinte care să-l poată exprima cu demnitate. În adevăr, ce e mai mareț decât ordinul Providenței Sale, prin care a ascuns sub pământ în cursul unui spațiu de timp atât de îndelungat, monumentul Patimii Sale, până ce vrăjmașul pietății a fost învins iar servitorii Săi puși în libertate? Mi se pare că, dacă s-ar aduna toți învâțații și oratorii din lume, ei n-ar putea să spună vreodată ceva care să se apropie de mărirea acestei

Socrate Scolasticul

minuni, pentru că ea e cu atât mai presus de toată crezarea, pe cât înțelepciunea cea veșnică e mai presus de rațiune. Pentru aceea îmi propun să îndemn pe toate popoarele să îmbrățișeze religia cea adevărată cu un zel egal strălucirii evenimentelor minunate, prin care adevărul credinței e întărit din zi în zi. Fiindcă planul pe care îl am e cunoscut de toată lumea, nu mă îndoiesc că nu sunteți și voi convins că n-am patimă mai mare, decât de a înfrumuseța prin mărețe zidiri acest loc care, fiind deja sfânt, a fost încă sfințit prin semnele Patimii Mântuitorului și care a fost descărcat, prin voința lui Dumnezeu și prin îngrijirile mele, de greutatea unui idol cu care fusese acoperit.

Las la prudența voastră să luați măsurile necesare pentru a lucra astfel ca edificiile să întreacă în mărime și în frumusețe tot ce e frumos și mare în întreaga lume. Am dat însărcinare prea iubitului nostru Dracilian, vicarul prefectilor Pretoriului și guvernator provinciei, să întrebuițeze conform ordinelor voastre pe cei mai buni lucrători la înălțarea zidurilor. Spuneți-mi ce marmură și ce coloane doriți, pentru ca să vi se trimită. Aș fi foarte mulțumit să știu dacă credeți ca biserica să aibă plafon sau nu. Căci, dacă va trebui să aibă plafon, atunci se va putea pune pe el aur. Faceți cunoscut cât mai curând Ofițerilor pe care vi i-am numit numărul lucrătorilor, sumele de bani ce vor fi necesare, marmura, coloanele și podoabele care vor fi din cele mai frumoase și cele mai bogate, pentru ca și eu să fiu grabnic informat despre acestea. Rog pe Dumnezeu, prea iubitul meu frate, să fiți sănătos.”

El scrise încă tuturor cetăților și alte scrisori sub formă de discurs, contra lui Arie și a aderenților săi, pe care îi ridiculizează în mod glumeț. Mai scrise încă o scrisoare și locuitorilor din Nicomidia contra lui Eusebiu și a lui Teognis, în care muștră pe cei dintâi nu numai pentru că au favorizat rătăcirea lui Arie, ci și pentru că au sprijinit partidul tiranului și îi îndeamnă să aleagă un alt Episcop în locul său. Aceste scrisori sunt prea lungi spre a fi transcrise aici. Cei care vor dori să le vadă, le vor putea căuta aiurea.

CAPITOLUL X.

Aețiu, Episcopul novațienilor, e chemat la Sinod de către Împărat.

Nu pot trece cu tăcerea o altă măsură pe care o luă Împăratul pentru a stabili pacea Bisericii, chemând la Sinod pe Aețiu, Episcopul novațienilor. Când formula de credință fusese alcătuită și semnată de toți ceilalți, el îl întreabă dacă consimte cu această formulă și dacă e de acord cu cele ce se hotărâseră în legătură cu celebrarea sărbătorii Paștilor. Sinodul n-a definit nimic nou, răspunse Aețiu, și am aflat din vechea tradiție care s-a păstrat

până la noi din timpul Apostolilor, aceeași definiție de credință și același obicei de a celebra sărbătoarea Paștilor. Pentru ce, atunci, întrebă iarăși Împăratul, vă despărțiți de la Împărtășirea cu ceilalți? Atunci Ațiu povesti cele ce se întâmplaseră în timpul persecuției ridicată sub domnia lui Deciu și legea aspră prin care se hotărâse ca cei ce săvârșiseră după botezul lor un păcat, pe care Sfânta Scriptură îl numește păcat de moarte, să nu fie admiși la participarea Sfintei Taine, ci numai chemați să facă pocăință, fără ca ei să poată nădăjdui iertarea de la preoți sau de la alții, ci numai de la Dumnezeu. Ațiu, dând acest răspuns, Împăratul îi zise: apoi, ia o scară și suie-te singur la cer. Această istorie n-a fost povestită nici de Eusebiu, supranumit Pamfilu, nici de vreun alt scriitor. Eu am aflat-o de la un bărbat vrednic de credință și care istorisea la o vârstă foarte înaintată ceea ce văzuse el însuși în Sinod. Ceea ce mă face să cred că, cei ce au suprimat acest fapt, l-au suprimat dintr-un motiv asemenea celui prin care mai mulți istorici au trecut cu tăcerea lucruri foarte importante: fie din antipatie față de unele persoane, fie din dorința de a favoriza pe altele.

CAPITOLUL XI.

Pafnutie

Îmi voi îndeplini în acest loc făgăduința de a vorbi despre Pafnutie și despre Spiridon. Pafnutie era Episcop al unei cetăți din Thebaida de Sus. El era atât de cuvios, că făcea minuni. El avea un ochi scos în timpul persecuției. Împăratul avea o venerație deosebită pentru el, îl chema adeseori la palat și îi săruta ochiul care i se scosese. Iată ce aveam să spun despre persoana sa. Voi adăuga acum ce se hotărâse prin stăruința sa, pentru binele Bisericii și pentru cinstea clerului. Episcopii erau de părere să facă o nouă lege prin care să se hotărască, ca Episcopii, preoții și diaconii să se despartă de femeile ce luaseră în însoțire, când erau laici; pe când se cerea păreră fiecăruia, Pafnutie se sculă în mijlocul celorlalți Episcopi și ridicând glasul zise că nu trebuie să se pună un jug atât de greu clericilor, nici preoților; căci nunta e cinstită și patul nupțial neprihănit; că o prea mare asprime ar putea fi vătămătoare Bisericii; că nu toată lumea e în stare să păzească o înfrânare atât de perfectă și că femeile n-ar păzi, poate, castitatea. El numea castitate nunta făcută după legi; că era de ajuns ca cei ce fuseseră admiși în cler să nu se mai însoare a doua oară, după vechea tra-

diție a Bisericii, fără să se oblige cei ce se însuraseră, fiind laici, să-și părăsească femeile.

Pafnutie susținu această părere chiar dacă el nu numai că nu fusese niciodată însurat, dar nici nu avusese vreodată cunoștință cu vreo femeie, fiind crescut din copilărie în mănăstire și făcându-se acolo admirat prin deosebita sa castitate. Toți Episcopii primiră părerea sa și, fără a mai discuta, lăsară problema în voia celor ce erau însurați. Iată, ce aveam de spus despre Pafnutie. Să vorbesc acum despre Spiridon.

CAPITOLUL XII.

Spiridon, Episcopul de Cipru.

El avea o sfințenie atât de admirabilă încă din timpul pe când nu era decât păstor la oi, încât merita să fie făcut păstor de oameni și Episcop de Trimitunda, cetate în Insula Cipru. El avea o modestie atât de mare în demnitatea sa, încât continua să-și pască turma de oi ca și mai înainte. Se istorisesc despre dânsul mai multe lucruri, însă nu voi însemna din ele decât una sau două, de teamă să nu mă depărtez prea mult de chestiune. Niște tâlhari, intrând în timpul nopții în staul, încercară să ia câteva oi. Spiridon, ducându-se acolo în zori de zi, văzu pe tâlhari cu mâinile legate la spate și recunoscă ceea ce li s-a întâmplat; apoi se făcură rugăciuni, îi dezlegă, îi sfătui să trăiască din munca lor și nu din hoție, le dădu un berbece și le zise râzând: Vă dau acest berbece ca nu în zadar să fi privegheat toată noaptea, și îi lăsă să plece. Iată una din minunile sale. Iată și alta: El avea o fiică, numită Irina, care se sârguia pe cât îi era cu putință să imite cuvioșia sa. Un om, dându-i un obiect de valoare spre a-l păstra, ea îl ascunse în pământ, spre a-l păstra mai sigur și muri îndată după aceea. Acela care i-l dăduse spre păstrare, negăsind-o, se adresă părintelui său, când învinovățându-l că i-a ascuns lucrul, când rugându-l să i-l dea. Spiridon, atât de afectat de această pierdere ca și cum l-ar fi pierdut el însuși, se duse la mormântul fiicei sale și rugă pe Dumnezeu s-o învieze prin anticipare, mai înainte de timpul comun. Îndată, fiica sa i se arată în viață și după ce i-a spus locul, unde ascunsesese lucrul de preț, muri a doua oară. Iată, Episcopii ce înfloreau sub domnia lui Constantin. Am aflat această istorie de la mai mulți locuitori din insula Cipru și am citit-o într-o carte alcătuită în

latinește de Rufin, preotul, de unde am luat încă și alte lucruri pe care le voi istorisi mai în urmă.

CAPITOLUL XIII.

Euthichian Monahul.

Am aflat, că un prea sfânt bărbat, numit Euthichian, trăia în același timp. Deși făcea parte din biserica novațienilor, el a făcut, spre marea mirare a toată lumea, mai multe minuni asemenea aceleia pe care am istorisit-o. Nu voi ascunde de la cine am aflat ceea ce voi spune despre dânsul, deși știți că voi provoca prin aceasta ura mai multor persoane. Un preot bătrân din biserica novațienilor, numit Auxanon, fiind foarte tânăr, s-a dus la Sinodul din Niceea. Trăind până sub domnia lui Teodosie cel Tânăr, el mi-a povestit în tinerețea mea și alte multe lucruri despre Euthichian și despre minunatele daruri pe care le primise de la Dumnezeu, însă nu mi-a povestit nimic mai însemnat decât un fapt care s-a petrecut sub domnia lui Constantin. Unul din paznicii ce se cheamă casnici, fiind bănuțit că ar fi conspirat contra Împăratului, crezu că nu mai poate să facă altceva decât să fugă. Împăratul, cuprins de mânie, porunci să fie omorât oriunde va fi găsit. Acest paznic, fiind arestat în Bithynia, aproape de muntele Olymp și foarte aproape de locul unde trăia Euthichian, în cea mai sfântă singurătate, și vindeca bolile trupești și sufletești ale oamenilor, a fost legat cu lanțuri și aruncat în temniță. Auxanon era atunci foarte tânăr și începea să se deprindă cu practicarea vieții monahale sub conducerea lui Euthichian. Mai multe persoane interveniră cu rugăciuni pe lângă acest sfânt pustnic, să aibă bunătatea să ceară grațierea celui întemnițat la Împăratul care, fiindcă auzise vorbindu-se de minunile sale, făgădui să facă aceasta. Însă, spunându-i cei ce interveneau în favoarea lui că asprimea lanțurilor îi pune viața în primejdie și că de nu va fi grabnic ușurat va muri sub greutatea lor, mai înainte ca Împăratul să fi poruncit să-l execute la moarte sau să fie grațiat, el trimise atunci să roage pe gardieni să-l dezlege de lanțuri. Gardienii, răspunzând că ei se expun singuri la primejdie, de vor lăsa pe cel întemnițat în libertate, Euthichian se duse cu Auxanon la temniță, iar străjerii, refuzând să le deschidă porțile, ele se deschiseră de la sine și îndată ce Euthichian și Auxanon intrară în temniță și lanțurile întemnițatului se desfăcură singure spre marea mirare a tuturor celor ce erau de față. Euthi-

Socrate Scolasticul

chian se duse apoi cu Auxanon la Constantinopol, ce se numea mai înainte Byzanț unde, fiind introdus la Împăratul, obținu de la dânsul grațierea întemnițatului. Aceasta se întâmplă cu puțin mai înainte de timpul a cărei istorie o povestesc.

Episcopii care se adunaseră în Niceea, întocmind diferite canoane, se reîntoarseră fiecare la bisericile lor.

Cred că cei care își vor da ostenela să citească lucrarea mea, vor fi mulțumiți să știe numele lor, cetățile unde ei erau Episcopi și timpul în care s-a ținut Sinodul. Iată ce am putut afla despre aceasta. Osie era Episcop de Cordova în Spania, după cum am spus-o mai sus. Vitan și Vincent, preoți din Roma; Alexandru, Episcop de Egipt, Eustațiu, al Antiohiei celei Mari, Macarie de Ierusalim, Harpoeration de Ceynopole. Numele celorlalți sunt raportate în cartea Sinoadelor, alcătuită de Atanasie, Episcop de Alexandria. Sinodul începu sub consulatul lui Paulin și al lui Iulian, în a douăzecea zi a lunii mai, șase sute treizeci și șase de ani de la domnia lui Alexandru Macedoneanul. Sinodul, terminându-se astfel, Împăratul plecă în Occident.

CAPITOLUL XIV.

Eusebiu, Episcop de Nicomidia și Teognis Episcop de Niceea își trimit retractarea și sunt apoi restabiliți în scaunele lor.

După ce Eusebiu și Teognis își trimiseră retractarea celor ce ocupau primul rang între Episcopi, au fost rechemăți prin ordinul Împăratului din exil și restabiliți în scaunele lor, de unde și cei ce fuseseră hirotoniți în locul lor au fost alungați, adică Amfion în locul lui Eusebiu și Christ în locul lui Teognis. Retractarea lor era concepută în acești termeni: *«Noi am fost codamnați de pietatea voastră, fără cunoștință de cauză și suntem datori să suferim în pace și în tăcere judecata ce voi ați pronunțat. Dar, fiindcă nu e drept a autoriza calomnia contra sa însăși prin tăcere, vă declarăm că suntem de acord cu voi în cele privitoare la credință și că, după ce am cercetat foarte cu deamănuntul termenul de consubstanțial, noi am îmbrățișat pacea din toată inima noastră, fără să fi ținut vreodată vre erezii. Pentru pacea și liniștea Bisericii formulând cugetările ce erau în spiritul nostru și confirmând pe cea față de care eram obligați să ne împlinim această datorie, noi am semnat definiția credinței, fără să fi voit să semnăm anatema; nu fiindcă am fi găsit ceva de spus contra definiției credinței, ci pentru că nu eram convinși că acuzatul ar fi fost așa după cum se spune și pentru că scrisorile ce ne scrisese, discursurile ce ținuse în prezența noastră, ne dădeau o altă părere despre el. Departe de*

a ne opune la ceea ce ați definit în Sfântul Sinod, noi consimțim la ea prin acest act și o confirmăm; nu pentru că ni se urăște să trăim în exil, ci pentru a înlătura orice bănuială de erezie. Căci dacă ne veți face harul să ne permiteți să venim la voi, veți recunoaște, că noi suntem de acord cu voi și că suntem foarte alipiți de credința ce ați definit, fiindcă ați avut aceeași bunătate de a trata pe acuzat cu blândete și să-l rechemati din exil. Și apoi, ar fi ridicol ca noi să stăm în tăcere și să dăm loc contra noastră la presupuneri, după ce acuzatul s-a justificat și a fost restabilit. Aveți, deci, bunătatea de a prezenta rugăciunile noastre Împăratului preaiubit de Dumnezeu, căci dragostea vă obligă la aceasta și să porunciți în privința noastră ceea ce dreptatea cere».

Iată retractarea lui Eusebiu și a lui Teognis. Din aceasta cred că ei semnaseră definiția credinței întărită în Sinod, dar că nu voiseră să semneze condamnarea lui Arie și, că el a fost rechemat din exil mai înainte de dânsii. Însă, deși aceasta e adevărat, totuși e sigur că nu i se permise să reintre în Alexandria și că nu obținu permisiunea decât mai târziu, prefăcându-se că și-a schimbat părerea, după cum vom arăta-o la locul său.

CAPITOLUL XV.

Atanasie e făcut Episcop de Alexandria

Murind Alexandru, Episcopul de Alexandria, curând după aceea, Atanasie a fost înălțat pe scaunul său. Rufin istorisește că, fiind copil, se juca în ziua sărbătorii Sfântului Petru, Episcop și martir, cu alți copii un joc care era o imitație a ceea ce se făcea de către cler în biserică. Atanasie făcea pe Episcopul; un alt copil făcea pe preotul și un altul, pe diacon. Alexandru, Episcopul de Alexandria, trecând din întâmplare pe acolo și uitându-se la jocul acestor copii, îi chemă și întrebându-i, crezu că jocul lor era o prezicere a ceea ce era să li se întâmple într-o zi și orându-i să fie crescuți în cler. El avu o grijă mai mare de Atanasie decât de ceilalți; îl hirotoni diacon, când ajunse la vârsta de bărbat și îl luă cu dânsul la Sinodul din Niceea. Iată ce spune Rufin și aceasta nu e de necrezut, pentru că sunt mai multe exemple despre aceasta.

CAPITOLUL XVI.

Împăratul dispune să se zidească cetatea Bizanț (328 d. Hr.) și îi dădu numele său.

După ce s-a terminat Sinodul, Împăratul se dădu la desfătări și veselii publice; dădu jocuri solemne și se începu restabilirea bisericilor. El stabili marginea cetății Byzanț, o înfrumuseță cu o mulțime de zidiri, îi dădu numele său și porunci ca pe viitor să fie numită noua Romă, printr-o lege care a fost săpată pe o coloană de piatră, aproape de statuia sa. El înălță în aceeași cetate două biserici mărețe, una cu numele Sfintei Irina și cealaltă cu a Sfinților Apostoli. El nu se mulțumi să răspândească religia noastră, ci se sârgui să dărâme și superstiția păgână. El dispuse ca statuile zeilor păgâni să servească la înfrumusețarea cetății și expuse tripediul lui Apolon în hipodrom. E de prisos să facem istoricul tuturor acestor lucruri, fiindcă toată lumea a fost martoră la acestea. Eusebiu, supranumit Pamfiliiu, le-a descris cu cuvinte foarte elocvente. Cu toate acestea, voi însemna o parte din ele.

CAPITOLUL XVII.

Elena, mama Împăratului, găsește Crucea Mântuitorului în Ierusalim și dispune să se zidească acolo o biserică.

Elena, mama Împăratului, în favoarea căreia ridicase micul oraș Drepan la demnitatea de cetate și o numise Elenopole, se duse la Ierusalim din porunca pe care Dumnezeu i-o dăduse în vis. Găsind acea cetate așa de pustie ca și o grămadă de pietre după predicarea Proorocului, ea căută acolo cu sârguință mormântul unde fusese pus Mântuitorul și de unde înviase. Ea luptă cu mari greutate să-l găsească. Dar, în fine, îl găsi prin harul lui Dumnezeu. Voi spune de unde provenea acea greutate. Mormântul Mântuitorului era foarte venerat după moartea Sa de către cei ce îmbrățișaseră credința creștină. Vrajmașii acestei credințe îl acoperiră cu pământ și spre a-i șterge cu totul amintirea, înălțară deasupra, un templu în cinstea Venerei și sfințiră acolo statuia acestei zeițe. Această meșteșugire le reuși pentru câțva timp, însă fu descoperită de către mama Împăratului. Căci, punând să se dărâme statuia și să se sape pământul, se găsiră trei cruci, adică aceea pe care Mântuitorul fusese răstignit și celelalte două pe care muriseră cei doi tâlhari, ce fuseseră răstigniți împreună cu El. Ea găsi și

inscripția, unde dispusese Pilat să se pună în multe limbi numele Mântuitorului. Însă în nesiguranța în care se afla, de a ști care din aceste trei cruci era aceea pe care o căuta, Elena simțea o mare durere, pe care Macarie, Episcopul de Ierusalim, o alină cerând și dobândind de la Dumnezeu un semn pentru a o recunoaște. Iată semnul pe care îl ceru: se afla atunci în Ierusalim o femeie chinuită de o boală îndelungată și ajunsese în cea mai mare mizerie. El porunci să se atingă de aceste trei cruci, cu credința că Crucea Mântuitorului îi va reda sănătatea și nu se înșelă. Căci, când atinse de această femeie crucile celor doi tâlhari, ea rămase tot așa ca și mai înainte. Însă, de îndată ce se atinse de a Mântuitorului, ea a fost cu desăvârșire vindecată. Adevărata Cruce fiind recunoscută astfel, mama Împăratului înălță o măreață biserică deasupra mormântului Mântuitorului și-i dădu numele de Ierusalimul cel nou, spre a-l opune celui vechi, care rămăsese pustiu. Ea lăsă în acel loc o părticică din Cruce, închisă într-o cutie de argint, ca să poată fi văzută de toată lumea și trimise din ea o altă părticică lui Constantin care, în credința că cetatea unde un lucru așa de prețios va fi păstrat, va rămâne neînvingă, o puse în josul statuii sale, ce e așezată deasupra unei mari coloane de porfir, în piața ce îi poartă numele. Am aflat această istorie de la mai multe persoane și locuitorii din Constantinopol încredințează că e adevărată. Elena trimise și lui Constantin piroanele cu care fusese străpunse mâinele Mântuitorului și acest Principe făcu din ele o zăbală și o cască, cu care se servi după aceea, când se duse la război. El procură cu îmbelșugare tot ce era necesar pentru construirea bisericilor și scrisese lui Macarie, Episcopul de Ierusalim, invitându-l să pună să se lucreze cu toată graba posibilă. După ce Elena, mama Împăratului, isprăvi noua cetate de Ierusalim, ea dispuse să se zidească și la Betleem, în chiar locul unde Mântuitorul se născu după trup, o biserică tot atât de măreață ca și cea din Ierusalim. Ea mai zidi una pe muntele de unde se înălță Domnul la cer. Ea avea o cuvioșie atât de sinceră și o evlavie atât de umilă, încât își făcea rugăciunile cu celelalte femei și punea la masa sa pe fecioarele sărace ale bisericii, le servea ea însăși și își împărțea cu generozitate averea pentru alinarea celor ce erau în nevoie. În fine, după ce a trăit în practicarea neîntreruptă a tot felul de virtuți, ea muri la vârsta de optzeci de ani. Trupul său a fost dus în noua Romă și așezat în mormântul împăraților.

CAPITOLUL XVIII.

Împăratul Constantin nimicește superstițiile păgânismului și dispune să se zidească mai multe biserici.

Împăratul, alipit mai mult ca niciodată de religia creștină, arată și mai multă ură decât înainte față de superstițiile păgânilor. El desființă cu totul luptele gladiatorilor, puse statuile sale în templele zeilor.

Și fiindcă păgânii susțineau că zeul Serapis atrăgea Nilul, a cărui inundare aducea rodirea Egiptului și că pentru acest motiv era obiceiul de a aduce măsura Nilului în templul lui Serapis, el porunci lui Alexandru să o aducă în biserica creștinilor; și, deși păgânii răspândiră vestea atunci că Nilul nu va mai inunda pământurile lor, pentru că zeul Serapis era întărâtat, el totuși inundă anul acela, după cum le-a inundat totdeauna și după aceea. Ceea ce arată lămurit că Nilul le inundă din rânduiala Providenței, fără ca această superstiție păgână să contribuie la aceasta cu ceva.

Goșii și sarmații, năvălind sub domnia sa pământurile romanilor, el nu încetă întru nimic din zelul cu care lucra la restabilirea bisericilor; ci, împărțind grijile sale pentru a veghea la toate cu sârguința necesară, el înfrânse pe barbari cu ajutorul trofeului creștinilor, le ridică tributul pe care împărații precedenți li-l cereau să li-l plătească și-i puse astfel în așa mirare, că ei îmbrățișară religia, căreia vedeau că Împăratul Constantin îi datora victoria. El zidi, însă, o altă biserică aproape de stejarul lui Mamvri (331 d. Hr.), unde Sfânta Scriptură mărturisește că îngerii au fost primiți de Avraam. Aflând că se înălțase un altar sub acel stejar și că se aduceau acolo jertfe profane, el muștră pentru aceasta cu asprime pe Eusebiu, Episcopul de Cesarea și porunci să se dărâme altarul și să se înalțe o biserică. El zidi și o altă biserică la Eliopole cu prilejul pe care îl voi spune. Nu știu cine a fost odinioară legiuitorul acestei cetăți din Fenicia, nici care au fost moravurile sale, deși se poate judeca despre aceasta prin legile ce le-a lăsat. Acele legi porunceau ca toate femeile să fie comune și să nu fie nicio deosebire de părinți sau de copii. Când veneau străini la dânșii, ei le ofereau ficele spre a le viola. Împăratul căută să nimicească acel obicei rușinos, care era practicat de o îndelungată vreme și, stabilind măritșurile, el făcu pe familii să se recunoască. El avu grijă ca să zidească o biserică în acea cetate, să hirotonească un Episcop și să întemeieze un cler și, prin acest mijloc, nimici corupția moravurilor lor. El porunci să se dărâme, de asemenea, un templu al Venerei, ce se afla pe muntele Liban și opri sa-

crilegiile ce se săvârșeau acolo. Ce voi spune despre puterea ce avu de a alunga un demon în afară de Cilicia, dărâmand casa unde se ascunsese? El avea un zel atât de mare pentru Religia Creștină încât, fiind gata să întreprindă război contra perșilor, el dispuse să se zidească o capelă portativă, după cum Moise făcuse odinioară Tabernacolul în pustie, spre a putea celebra Sfintele Taine în țările cele mai depărtate și în pustietățile cele mai înfricoșate. Însă, acest război a fost stins imediat, numai prin groaza armelor sale. Nu cred să fie aici locul de a raporta îngrijirea ce avea de a zidi noi cetăți, ca aceea căreia îi dete numele mamei sale Elena sau aceea căreia îi dete numele de Constanța, sora sa, pentru că nu mi-am propus să vorbesc decât despre ce a făcut în folosul Religiei și spre slava Bisericii. Celelalte fapte ale sale cer o lucrare anume și nu vor lipsi de a fi săvârșite de alți scriitori. Eu însumi aș fi păstrat tăcerea, dacă Biserica ar fi fost totdeauna în pace: căci nimeni nu întreprinde să scrie ceva dacă n-are materie pentru aceasta. Însă, învățătura credinței fiind atacată prin zadarnice subtilități, am fost silit să o tratez, pentru ca să nu fie dată uitării, iar acei ce n-ar fi instruiți în credință, să nu plutească în nesiguranță când ar fi bătuți de vânturile inovațiilor.

CAPITOLUL XIX.

Credința, e propovăduită în Indii.

Să vorbim acum de înflorirea de care se bucură Religia Creștină sub domnia acestui Principe. Popoarele cele mai depărtate, din Indii și Iberii, primiră atunci credința. Spun popoarele cele mai depărtate din Indii pentru că, atunci când Apostolii împărțiră între ei națiunile spre a merge să le predice Evanghelia, țările Parților căzură în partea lui Toma, Etyopia în a lui Matei, partea Indiilor, ce se învecinează cu Etyopia lui Vartolomeu; însă, partea cea mai depărtată și locuită de diferite popoare care vorbesc diferite limbi, nu căzuse în partea niciunui Apostol și nu fusese luminată de lumina credinței mai înainte de timpul lui Constantin. Iată cu ce prilej îmbrățișară ei atunci Religia Creștină. Un filosof numit Meropie, născut în Tyr, a hotărât să facă o călătorie în Indii, după pilda lui Metrodor, un alt filosof, care puțin mai înainte plecase cu doi tineri, prieteni ai săi, care știau destul de bine limba greacă. Când a observat cu luare aminte tot ce putea să-i îndestuleze curiozitatea, se retrase la un loc cu adăpost foarte

sigur, cu scopul de a-și pregăti acolo cele necesare pentru mâncare. Pacea între romani și între indieni fiind ruptă cu puțin mai înainte, corabia lor a fost prinsă și cei ce se aflau înăuntru fuseseră uciși, afară de doi tineri care, prin oarecare compătimire pentru vârsta lor, fuseseră cruțați și dați Regelui. Acest Principe, găsimu-i bine făcuți, alese pe unul dintre ei, numit Edesa spre a fi paharnicul său, iar pe celălalt, numit Frumentius, spre a fi secretar. Murind curând după aceea, el îi liberă prin testament și lăsă regatul femeii și fiului său, care era încă un copil. Regina rugă pe acești doi tineri să se îngrijească de fiul său până va ajunge la vârsta bărbătească. Ei începură, deci, să se îngrijească de afaceri. Principala putere era în mâinile lui Frumentius. El se informă dacă între romanii care făceau comerț în Indii se aflau și creștini și, găsimd creștini, el le spuse cine e și îi îndemnă să se adune spre a practica Religia noastră. După câțva timp, el ridică o biserică și primi acolo și câțiva indieni pe care îi instrui în Tainele noastre. Când tânărul Rege ajunsese la vârsta bărbătească, Frumentius îi dete în mâinile sale conducerea afacerilor pe care el o îndeplinise cu multă credință și îi ceru permisiunea de a se reîntoarce în țara sa. Regele și Regina, mama sa, îl rugară să rămână cu dânșii, însă, neputându-l opri, el plecă cu Edesa. Acesta veni în Tyr spre a-și revedea casa și părinții. Celălalt se duse la Alexandria, unde făcu o descriere fidelă despre călătoria sa lui Atanasie care, cu puțin mai înainte, fusese ridicat pe scaunul Bisericii acestei cetăți și îl rugă să trimită un Episcop și clerici în Indii, pentru a stabili credința în acele țări, ale căror popoare erau foarte dispuse să o primească. Atanasie, după o serioasă cugetare, îi declară că n-are pe nimeni mai potrivit ca dansul spre a trimite în Indii în calitate de Episcop și îl hirotoni. Reîntorcându-se, deci, acolo, predică Evanghelia și, fiind susținut de harul lui Dumnezeu, făcu minuni și vindecă o mulțime nenumărată de persoane de bolile trupești și sufletești. Rufin raportează toate aceste lucruri și asigură că le-a aflat de la Edesa, care a fost, mai pe urmă, preot al Bisericii din Tyr.

CAPITOLUL XX.

Iberii se convertesc la credință.

Să vedem acum în ce chip se convertiră în acel timp la credință și iberii. O femeie de o virtute exemplară a fost prinsă de către iberii ce locuiesc

în împrejurimile Pontului Euxin, și care sunt o colonie a celor ce locuiesc în Spania. Când acea femeie căzu în mâinele lor, ea viețui acolo într-un chip admirabil. Căci, pe lângă că păzea cu mare exactitate înfrânarea, ea petrecea acolo zilele în posturi și în rugăciuni. Fiul Regelui fiind în acel timp cuprins de o boală, Regina îl trimise după obiceiul țării la femeile doctorese, spre a-l vindeca cu remediile pe care le știau din experiență. Doica sa, ducându-l în zadar la mai multe femei, îl duse și la aceea care era prizonieră. Ea nu-i dădu niciun medicament, fiindcă n-avea niciunul. Însă, așezându-l pe un pat, în prezența multor altor femei, ea zise: Iisus Hristos, care a vindecat pe mai mulți bolnavi, va vindeca și pe acest copil. Făcându-și apoi rugăciunea, copilul a fost vindecat. Zvonul acestei vindecări răspândindu-se între toate celelalte femei și ajungând până la urechile Reginei, avu pe această străină în mare cinste. Îndată după aceea, Regina căzând bolnavă, trimise să o cheme. Dar, din modestie, ea se ferea să meargă la Regină. Regina s-a dus ea însăși la dânsa și a fost vindecată în același chip cum fusese vindecat și fiul ei. Pe când această Prințesă îi mulțumea, ea îi răspunse: Vindecarea Voastră, nu vine de la mine, ci de la Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Creatorul lumii, pe Care vă îndemn din tot sufletul meu să-L recunoașteți și să-L adorați. Regele, surprins de o vindecare atât de grabnică și atât de minunată, voi să recompenseze pe acea străină. Însă, ea răspunse că n-are nevoie de avere, că pietatea îi ținea loc de bogăție și că recompensa pe care ea ar dori-o ar fi ca el să adore pe Dumnezeul pe care-L adora ea. După ce a dat acest răspuns, ea trimise îndărăt Regelui darurile. El păstră în fundul inimii sale acest răpunș și, mergând la vânătoare a doua zi, pădurea unde vâna a fost deodată acoperită de un nor gros și aerul plin de fulgere și de tunete, astfel că, neștiind ce să facă, recurse atunci la dumnezeii săi, dar implorând zadarnic ajutorul lor, el imploră acum ajutorul Dumnezeului pe care-L adora străina și îndată norul fiind împrăștiat, el se reîntoarse foarte vesel la casa sa, unde istorisind Reginei tot ce i se întâmplase, el trimise să cheme pe acea străină și o întrebă cum se numea Dumnezeul pe care-L adora. Ea lucră astfel încât acest Principe păgân se făcu predicator al Evangheliei. Căci, adunând pe supușii săi, el le făcu o descriere exactă despre vindecarea Reginei și a fiului său și despre minunea ce i se întâmplase la vânătoare și îi îndemnă să adore pe Dumnezeul acestei străine. Astfel, începu el să predice credința bărbaților, pe când Regina o predica femeilor. El află de la această

prizonieră modul în care își zideau romanii bisericile și îndată porunci să se pregătească tot ce era necesar spre a face una după același model. Pe când lucrătorii se străduiau să înalțe coloane, Providența întrebuintă un mijloc care servi să atragă acele popoare la credință. Una din acele coloane rămânând așa de nemișcată, încât, lucrătorii se retraseră după ce au rupt odgoanele și mașinele lor, fără să o fi putut mișca din loc, sfânta femeie se duse atunci singură la fața locului în timpul nopții, și după ce a petrecut-o în rugăciuni, coloana începu să se ridice ca de mâna providenței și deîndată ce ajunse deasupra temeliei, rămase ca și atârnată fără să se atingă de temelie. Regele, care pricepea arhitectura, mergând să cerceteze lucrarea în dimineața viitoare, se miră ca și toți cei de față, că această coloana sta așa atârnată. Îndată după aceea ea se lăsă în jos pe temelie și se așeză pe ea în fața întregului popor, care nu înceta să admire tăria credinței Regelui și puterea Dumnezeului pe care-L adora străina. Îmbrățișând toți cu bucurie aceeași credință, ei înălțară fără greutate și celelalte coloane și isprăviră lucrarea în puțin timp. Ei trimiseră apoi o solie la Împărat spre a face alianță cu dânsul și spre a-l ruga să le trimită un Episcop și un preot, fiindcă ei îmbrățișaseră religia sa. Rufin raportează aceasta istorie și asigură că a aflat-o de la Pacurius, care după ce a posedat câțva timp autoritatea absolută între iberi, trecu în partea Romanilor unde, mai întâi fu întrebuintat să păzească hotarele Palestinei și mai pe urmă fiind căpitan al miliției, servi cu multă credință pe Împăratul Teodosie contra tiranului Maxim. Iată cum se supuseră iberii credinței, sub domnia lui Constantin.

CAPITOLUL XXI.

Antonie Pustnicul

Este de prisos ca să descriu aici cum Antonie, călugărul din pustietatea Egiptului, se făcu renumit în acel timp prin războiul deschis declarat demonilor, prin iscusința ce a avut de a descoperi viclesugurile lor, prin felul de a lupta și prin minunile ce făcu, fiindcă Atanasie, Episcopul de Alexandria, m-a prevenit în acest scop și a făcut despre aceasta o scriere specială. În fine, aceasta servește la recunoașterea prosperității din timpul domniei lui Constantin și la mulțimea harurilor cu care Dumnezeu favoriza veacul său.

CAPITOLUL XXII.

Manes, conducătorul maniheilor.

Neghina nu încetă să crească în acel timp printre grâu, pentru că demonul nu încetează niciodată să pizmuiască fericirea oamenilor. Un creștinism de filosofi se ridică mai înainte de domnia lui Constantin, între creștinismul credincioșilor, după cum Proorocii și Apostolii mincinoși se ridicaseră odinioară între Proorocii și Apostolii adevărați. Manes se sili să introducă doctrina lui Empedocle în religia noastră. Eusebiu, supranumit Pamfilu, a vorbit despre aceasta în a șaptea carte din Istoria sa. Dar fiindcă el n-a vorbit despre aceasta destul de exact, cred de datoria mea să spun ceea ce el a omis și a arăta începutul lui Manes și progresul nelegiuirii sale. Un oarecare numit Scytian, saracin de neam, luând în însoțire o sclavă din Tebaida de Sus, făcu o călătorie în Egipt, unde învăță doctrina egiptenilor și introduse apoi în religia noastră vederile lui Pitagora și ale lui Empedocle asigurând, ca și acesta din urmă, că sunt două naturi: una rea, pe care o numea discordie și una bună, pe care o numea prietenie. Acest scytian a avut de discipol pe Buddas, ce se numea mai înainte Terebinte. Buddas, mergând la Babilon, cetate în Persia, publică acolo de la sine însuși niște extravagante monstroase: că el era născut dintr-o Fecioară și că fusese crescut pe munți.

El compuse după aceasta patru cărți: celei dintâi îi dădu titlul de *Mistere*; celei de a doua de *Evanghelie*; celei de a treia de *Tezaur*; și celei de a patra de *Capitole*. Într-o zi, pe când se prefăcea că aduce oarecare jertfe secrete, el fu aruncat de demon într-o prăpastie și, murind prin cădere, fu îngropat de o femeie la care locuia. Acea femeie, profitând de averea sa, cumpără un copil de șapte ani numit Cubric, pe care-l eliberă și-l crescă. Ea muri curând după aceea și murind îi lăsă prin testament averea lui Buddas și cărțile pe care le compusese după doctrina învățată de la Scytian. Cubric, ducându-se în Persia, își schimbă numele în Manes. El adună discipoli cărora le dădu scrierile lui Buddas ca și cum ar fi fost ale lui. Aceste cărți conțin în aparență adevărurile religiei creștine; însă când le examinează cineva mai de aproape, le găsește că sunt pline de superstițiile păgânilor. În adevăr, Manes învață că trebuie să se recunoască mai mulți Dumnezei și să se închine soarelui. El introduce destinul și înlătură libertatea. El afirmă că corpurile sunt schimbate unele în altele; în aceasta el urmează în mod vădit închipuirile ridicole ale lui Empedocle, ale lui Pitagora și ale egiptenilor. El neagă adevărul corpului Mântuitorului, susținând că el

n-avea decât un corp închipuit. El respinge Legea și Proorocii și se numește pe sine Paraclet, ceea ce e cu totul contrar credinței Bisericii Sobornicești. El a avut chiar nerușinarea să-și ia în epistolele sale titlul de Apostol. Însă, mai pe urmă, primi pedeapsa ce o merită nelegiuirea sa. Fiul Regelui căzând bolnav, acest Principe nu precupeți niciun mijloc spre a-i reda sănătatea și fiindcă auzise vorbindu-se despre Manes, el trimise să-l cheme ca pe un Apostol, în speranța că-i va vindeca fiul. Manes se însărcină cu îngrijirea copilului, însă, în loc să-l vindece, copilul muri în mâinile sale. Regele foarte mâhnit de moartea fiului său, porunci să lege cu lanțuri pe acest înșelător, cu scopul de a-l omorî îndată după aceea. Însă, rupând lanțurile, fugi în Mesopotamia. Regele trimitând să-l caute, porunci să-l juipoaie de viu, să-i umple pielea cu paie și s-o spânzure la poarta cetății. Aceasta nu e o istorie pe care am inventat-o eu. Am citit-o în disputa lui Archelaus, Episcopul de Cascara, cetate în Mesopotamia. Acest Archelaus mărturisește că vorbise cu Manes și istorisește cele ce am spus despre viața și moartea sa. Pizma se alipește, după cum am spus, de fericirea și prosperitatea oamenilor. Aceasta e o chestiune foarte mare și foarte grea, de a se ști pentru ce o permite Dumnezeu, a cărui bunătate e nesfârșită. Dacă o permite spre a face să strălucească mai mult curăția doctrinei Bisericii, pentru a reprima îngâmfarea ce se ivește între credincioși sau pentru un alt oarecare motiv. Nu voi căuta acum s-o lămuresc, căci n-am scopul să examinez adevărul doctrinei, nici de a pătrunde secretele Providenței, numai de a face istorisirea lucrurilor ce s-au întâmplat în Biserică. Nu voi spune nimic mai mult despre modul în care a luat naștere rătăcirea maniheilor și voi relua șirul subiectului meu.

CAPITOLUL XXIII.

Eusebiu și Teognis combat definiția credinței întocmită în Sinodul din Niceea și întind curse lui Atanasie.

Eusebiu și Teognis, întorcându-se din exil, își reluară în posesie bisericile și alungară pe cei ce le luaseră în stăpânire. Împăratul le făcu mari onoruri, crezând că se lepădaseră de rătăcire și se supuseră adevărului credinței. Însă, abuzând de această onoare, ei provocară mult mai mari turburări ca înainte, atât din dorința de a sprijini vederile lui Arie, pe care le împărtășeau de mult timp, cât și din ura de care erau animați contra lui

Atanasie, din cauza tăriei cu care se opusese vederilor lor în Sinod, când chestiunea aceasta s-a discutat acolo. Ei începură să condamne hirotonia sa, ca și cum ar fi fost nevrednic să fie hirotonit și n-ar fi fost ales decât de persoane incapabile. Când învinse calomnia și când se bucura în pace de scaunul Bisericii de Alexandria și apăra puternic credința Sinodului din Niceea, Eusebiu îi întinse curse și făcu toate eforturile spre a restabili pe Arie în cetate, închipuindu-și că nu e mijloc mai bun spre a distruge termenul de "*consubstanțial*" și de a introduce erezia. El scrisese lui Atanasie și-l ruga să primească pe Arie și pe tovarășii săi la împărțirea bisericească și, cu toate acestea, întrebuița amenințări în public. Neputând zgudui statormicia lui Atanasie, el se sili să convingă pe Împărat ca să permită lui Arie să vină la el și apoi să se reîntoarcă în Alexandria. Voi spune la locul său prin ce mijloace obținu el această favoare. Însă, mai înainte de a se fi întâmplat aceasta, Biserica a fost agitată de noi furtuni și pacea a fost tulburată din cauza propriilor săi fii. Eusebiu, supranumit Pamfiliiu, spune că îndată după închiderea Sinodului, se născură certe și gâlcevi între egipteni însă, el ascunde cauza, ceea ce a și făcut să fie bănuț de către unii de rea credință și le-a dat loc să creadă că această disimulare nu pornea decât de la hotărârea ce luase să nu consimtă la cele ce se hotărâseră în Sinod. Termenul de *Consubstanțial* producea nemulțumire unora, după cum se vede din scrisorile pe care Episcopii și le scriseră unii altora. Subtilitatea cu care ei examinară acest termen provocă între ei lupte asemenea celor care se petrec în timpul nopții, pentru că întunecimea materiei îi împiedeca să vadă că ei se sfășiau fără motiv prin insulte răutăcioase. Cei ce dezaprobau termenul de *Consubstanțial* credeau că el favorizează rătăcirea lui Sabeliu și a lui Montan și numeau nelegiuiți pe cei ce se serveau de el, ca și cum ei ar fi ruinat existența Fiului lui Dumnezeu. Din contră, cei care susțineau acest termen, acuzau pe adversarii lor că introduc cultul mai multor dumnezei și se depărtau de ei ca de păgâni. Eustațiu, Episcopul de Antiohia, acuză pe Eusebiu, supranumit Pamfiliiu, că corupe credința Sinodului din Niceea. Eusebiu susține din partea sa că nu se depărtează nicicum de această credință și acuză pe Eustațiu că favorizează rătăcirea lui Sabeliu. Iată care a fost motivul certurilor dintre Episcopi și al scrierilor pe care le-au alcătuit unii contra altora. Deși atât unii cât și alții mărturiseau, că Fiul lui Dumnezeu are persoana și existența Sa și recunoșteau trei per-

soane într-un singur Dumnezeu, totuși, ei nu putură să fie de acord și să stea în liniște.

CAPITOLUL XXIV.

Sinodul din Antiohia. Depunerea lui Eustațiu. Răscoală.

Episcopii, adunându-se în Antiohia, depuseră pe Eustațiu, Episcop al acestei cetăți, pentru că ar favoriza dogma lui Sabeliu, în loc să urmeze definiția Sinodului din Niceea. Unii asigură că el a fost depus pentru alte cauze mai puțin cinstite și pe care el nu le arată deloc, fiindcă Episcopii au obiceiul să vorbească de rău despre cei pe care îi depun și de a-i acuza de nelegiuiri, fără să arăte nelegiuirea de care s-au făcut vinovați. George, Episcopul de Laodicea, cetate în Siria, asigură în lauda ce i-a făcut-o lui Eusebiu, Episcopul de Emesa, că Eustațiu a fost depus pe acuzarea lui Cyr, Episcopul de Berea, pentru că a favorizat rătăcirea lui Sabeliu. Vom vorbi despre acest Eusebiu, Episcop de Emesa, într-alt loc. Se pare că e contra-zicere în ceea ce spune George referitor la Eustațiu, căci după ce a spus că el a fost acuzat de Cyr fiindcă favoriza rătăcirea lui Sabeliu, el adaugă că însuși Cyr a fost depus pentru că a favorizat-o. Este, deci, probabil că pentru un alt motiv a fost depus Eustațiu. Depunerea sa a fost urmată de o răscoală furioasă și când se procedă la alegere, se ridică o furtună de certuri și de gâlcevi care despărțiră cetatea în două părți, dintre care una se forța să transfere pe Eusebiu, supranumit Pamfiliiu, din Cesarea la Antiohia, iar cealaltă pretindea să restabilească pe Eustațiu. Nimeni n-a fost în cetate care să nu se declare pentru o parte sau pentru alta. Soldații luaseră armele și s-ar fi încăierat la luptă, dacă pornirea lor n-ar fi fost oprită din ordinul Provi-denței și de teama dreptății Împăratului. Acest Principe scrisese pentru a re-primă răscoala și Eusebiu refuză să fie transferat la Antiohia, ceea ce plăcu atât de mult lui Constantin, încât îi aduse mari laude pentru aceasta și-i mărturisii, prin scrisorile sale, că îl considera foarte fericit că a fost judecat demn să fie Episcop nu al unei cetăți, ci al întregii lumi. Se spune, că scaunul Bisericii din Antiohia rămase vacant timp de opt ani, după care Eufroniu a fost înălțat pe acel scaun prin sânguința celor ce se străduiau să înlătore credința Sinodului din Niceea. Iată ce aveam de spus despre Sino-dul ținut în Antiohia pentru depunerea lui Eustațiu. Eusebiu, care părăsise biserica de Beryt pentru a lua în stăpânire pe cea din Nicomidia, îndată

după aceea urzi o intrigă cu cei din partidul său pentru a restabili pe Arie. E timpul să vorbim acum despre mijloacele ce întrebuițară pentru acest scop.

CAPITOLUL XXV.

Despre un preot care pregăti restabilirea lui Arie în Alexandria.

Constantin avea o soră numită Constanța, ce fusese odinioară măritată cu Licinius care, după ce a stăpânit cu Constantin o parte din Imperiu, a fost ucis pentru nedreptatea ambiției sale și pentru cruzimea cu care guvernă. Ea avea în palatul său un preot arian, pe care îl onora cu prietenia sa. Fiindcă el avea adeseori prilejul să vorbească cu dânsa, el îi vorbi despre Arie după îndemnul lui Eusebiu și al altora din același partid și anume că Sinodul îi făcuse nedreptate și că n-avea credința de care era acuzat. Constanța dădu crezare vorbelor preotului, însă ea nu îndrăzni să le comunice Împăratului. Curând după aceea, ea căzu într-o boală primejdioasă în timpul căreia Împăratul o vedea foarte des. Fiindcă boala sa creștea din zi în zi încât nu mai era speranță de vindecare, ea recomandă pe acest preot Împăratului, fratele său, și-l asigură, că e om de ispravă și foarte iubitor pentru serviciul său. Constanța a murit curând după aceea. Acest preot câștigă prietenia Împăratului și îi spuse aceleași lucruri pe care i le spusese și Constanței: că Arie nu credea nimic contrar celor ce se hotărâse în Sinod și dacă i-ar face favoarea să-i dea un moment de audiență, el ar recunoaște nevinovăția sa și nedreptatea acuzatorilor săi. Împăratul, foarte mirat de acest cuvânt, îi zise: dacă Arie se va supune definiției Sinodului și o va iscăli, îl voi primi cu bucurie și-l voi trimite cu cinste la Alexandria și îi scrisese îndată în următorii termeni:

Constantin, Învingător, Prea mare August, lui Arie

„E mult timp de când ați primit poruncă să veniți la curte, spre a vă bucura de prezența mea. Și mă mir că nu ați îndeplinit această poruncă. Luați deci o trăsură publică, pentru că puteți resimți efectele bunătății mele și vă rog să vă întoarceți în țara voastră. Rog pe Dumnezeu, preaiubitul meu frate, să vă miluiască.”

Această scrisoare a fost alcătuită în a douăzeci și cincea zi a lui noiembrie. Ea e o probă vădită a zelului de care Împăratul era animat pentru religie. Căci, se pare că el îndemnase de mai multe ori pe Arie să-și

Socrate Scolasticul

schimbe vederile și că el neglijase să-l asculte. Însă, atunci veni la Constantinopol cu Euzoius, pe care Alexandru îl depusese din diaconat, atunci când îl depusese pe Arie și pe aderenții săi. Împăratul îi întrebă dacă conștient simțeau la definiția Sinodului și când răspunseră că da, el ceru în scris mărturisirea lor de credință.

Capitolul XXVI

Arie își prezintă retractarea și se preface că se supune definiției Sinodului.

Ei își dădură declarația lor, concepută în acești termeni:

«Lui Constantin, prea pios și prea religios Împărat: Arie și Euzoius. Noi vă mărturisim credința noastră, după cum a poruncit pietatea voastră, și protestăm înaintea lui Dumnezeu că o ținem cu toții astfel cum urmează. Noi credem într-un singur Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul și în Iisus Hristos Fiul Său, Domnul nostru, Dumnezeu și Cuvânt, Care s-a făcut de El mai înainte de toți vecii, prin Care toate s-au făcut care sunt în cer și pe pământ; Carele S-a pogorât din cer, a luat trup, a pătimit și a înviat și S-a suit la cer, de unde va veni să judece viii și morții. Noi credem în Sfântul Duh, în învierea morților, în viața veacului ce va să fie, în împărăția cerurilor și într-o Biserică Sobornicească răspândită în tot pământul. Noi am învățat această credință din Evanghelie, unde Domnul spune Apostolilor Săi: Mergând învățați toate neamurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh. (Mt 28, 19) Dacă nu suntem în această credință și dacă nu primim cu adevărat pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, după cum Biserica Sobornicească și Sfânta Scriptură învață, să ne judece Dumnezeu și în veacul acesta și în cel viitor. Pentru aceasta noi rugăm pietatea Voastră, Împărate prea iubit de Dumnezeu ca având onoarea de un loc în cler, și fiind foarte alipiți de credința Bisericii și de înțelesul Scripturii, să aveți bunătatea de a ne uni la corpul acestei Biserici care e mama noastră, pentru ca chestiunile zadarnice fiind odată tăiate, să întretinem pacea și să facem toți împreună rugăciuni lui Dumnezeu pentru prosperitatea domniei Voastre și pentru fericirea familiei Voastre».

CAPITOLUL XXVII.

Atanasie refuză să-l primească pe Arie. El e calomniat pe lângă Împărat. (332 d.Hr.)

Arie, convingând în chipul acesta pe Împărat despre sinceritatea credinței sale, se reîntoarce la Alexandria. Uneltirea sa nu putu, însă, nici să

ascundă, nici să învingă adevărul. Atanasie nu-l primi, respingându-l ca pe o nenorocire publică. Atunci, el începu să tulbure pacea cetății, publicându-și rătăcirea sa. Eusebiu, Episcopul de Nicomidia, scrisese atunci Împăratului și-l rugă să poruncească, ca Arie și tovarășii săi să fie admiși la împărțirea Bisericii. Însă, Atanasie în loc să se supună poruncii sale, îi răspunse că nu e cu putință să primească la împărțire persoane care violaseră credința și care fuseseră lovite cu anatema. Împăratul, întărâtat de acest răspuns, amenință pe Atanasie cu acești termeni: «Fiindcă ai aflat intenția mea, lasă intrarea bisericii liberă tuturor celor ce vor dori să se adune în ea. Căci, dacă voi afla că ai închis-o vreunui din acei ce vor dori să intre, voi trimite pe cineva care va executa poruncile mele, care te va depune și te va alunga afară din țară». Iată ce scrisese Împăratul lui Atanasie, cu scopul de a aduce binele public și de a împiedica dezbinarea Bisericii; căci el nu avea dorință mai mare, decât s-o vadă într-o perfectă unire. Atunci, partizanii lui Eusebiu crezură de datoria lor să se servească de mânia Principelui pentru a-și satisface ura, de care erau însuflețiți contra lui Atanasie și pentru a-l alunga din scaunul său, fiindcă știau că, atâta timp cât se va afla acolo, el se va opune cu atâta energie vederilor lui Arie, încât niciodată nu vor avea vreun succes. Eusebiu, Episcopul de Nicomidia, Teognis, Episcopul de Niceea, Maris, Episcopul de Calcedon, Ursache, Episcopul de Singidon, oraș în Mesia de Sus și Valens, Episcopul de Mursa, cetate în Panonia de Sus, conspirară contra lui și corupseră cu bani pe câțiva meletieni pentru a-l învinui cu felurite acuzații. Ilion, Eudemon și Calinic, meletieni, îl acuzară mai întâi că a voit să silească pe egipteni să procure veștminte de-ale Bisericii de Alexandria. Însă, Alipie și Macarie, preoți ai acestei biserici, care se aflau atunci în Nicomidia respinseră acuzarea, așa că Împăratul muștră pe acuzatori și invită pe Atanasie să vină la el. Însă, mai înainte de a fi sosit, partizanii lui Eusebiu îi aduseră o altă acuzare și anume că ar fi înfăptuit o crimă mai grozavă ca cea dintâi, că el a conspirat contra Împăratului și că a trimis în acest scop o casetă plină cu aur unui anume Filumen. Împăratul, luând cunoștință de această acuzare la Psamitea, care e o mahala din Nicomidia și convingându-se că Atanasie e nevinovat, îl trimise îndărăt la Alexandria și scrisese locuitorilor că Episcopul lor fusese pe nedrept acuzat. Se pare că, în interesul Bisericii, uneltirile pe care partizanii lui Eusebiu le făcură mai în urmă contra lui, trebuiau să fie suprimate, de teamă ca nu cumva păgânii să ia prilej din aceasta spre a o dezonora. Dar, fiindcă ele au

fost deja publicate și au ajuns la cunoștința întregii lumi, nu m-aș putea dispensa de a nu le expune în puține cuvinte. În împrejurimile Alexandriei se află o țară numită Mareota, care e foarte populată și plină de multe bisericuri ce depind de Episcopul cetății. Un om din acea țară, Ischiras, săvârși o crimă care merita să fie pedepsită cu moartea. El a cutezat să ia calitatea de preot și să săvârșească slujbele preoțești, deși n-a fost niciodată hirotonit. Crima fiind descoperită, el fugi în Nicomidia și ceru protecția lui Eusebiu care, nu numai că l-a primit ca preot, dar îi promise încă să-l facă Episcop, dacă ar voi să-l acuze pe Atanasie. Acea acuzare era întemeiată pe minciunile lui Ischiras și anume că, Macarie dărâmasse altarul bisericii, sfărâmasse un potir și arsesse cărțile sfinte. Partizanii lui Eusebiu îi promisera demnitatea episcopală ca recompensă pentru calomnia sa, în speranța că dacă acuzarea contra lui Macarie ar reuși, ea ar cădea asupra lui Atanasie, fiindcă el îl trimisese și numai ordinele lui le urmasse. Însă, mai înainte de a intenta această acuzare, ei intentează o alta foarte răutăcioasă și foarte înveninată, despre care sunt silit să vorbesc spre a proceda în mod cronologic. Găsind, nu știu unde, mâna unui om, fie că el îl ucisese spre a i-o tăia, fie că ar fi tăiat-o de la un cadavru, Dumnezeu știe, și cei ce au săvârșit o crimă așa de grozavă, o știu mai bine, ei o prezentară ca și cum ar fi mâna lui Arsenie, Episcop al sectei meletienilor, pe care, totuși, îl țineau ascuns și afirmau că Atanasie i-ar fi tăiat-o cu mijloacele magiei. Această acuzare, care era fără îndoială una din cele mai grozave, fiind propusă contra lui Atanasie, toți cei care nu-l iubeau, îl acuzară îndată de felurite alte crime. Faptul acesta sili pe Împărat să poruncească lui Dalmatius Censor, nepotul său care se afla atunci în Antiohia, să trimită să cheme pe acuzați și să-i pedepsească dacă erau vinovați. El dădu, de asemenea, poruncă lui Eusebiu și lui Teognis să se afle acolo. Când Atanasie se văzu citat înaintea lui Dalmatius, el trimise să caute pe Arsenie în Egipt însă nu-l putu găsi, pentru că-și schimba adeseori locuința și se ascundea când într-un loc, când în altul.

CAPITOLUL XXVIII.

Împăratul convocă un Sinod la Tyr pentru a judeca acușările aduse contra lui Atanasie.

Cu toate acestea, Împăratul opri cu prilejul ce voi spune, procedura ce fusese începută înaintea lui Dalmatius. El poruncise mai multor Episcopi

să se afle în Ierusalim, pentru tânosirea bisericii ce zidise. Mai înainte de a fi sosit acolo, el îi adună la Tyr și-i însărcină să examineze acuuzările ce fuseseră aduse contra lui Atanasie, pentru ca toate aceste certuri atât de întristătoare odată potolite, să poată oficia cu mai multă bucurie serbarea tânosirii. Șaizeci de Episcopi fură adunați la Tyr, în anul 30 al domniei lui Constantin, de către Dionisie, Guvernatorul Provinciei. Macarie a fost adus de la Alexandria acolo, pus în lanțuri. Atanasie n-avea deloc în gând să se ducă acolo, nu fiindcă se temea de a fi dovedit, pentru că era asigurat de nevinovăția sa; ci de frică, să nu se introducă vreo inovație contra celor ce se hotărâseră în Sinodul din Niceea. El a fost, totuși, constrâns prin amenințările Împăratului să se ducă acolo, căci acest Principe îl înștiințase, că dacă nu va merge de bunăvoie îl va face să meargă cu sila.

CAPITOLUL XXIX.

Episcopul Arsenie.

Providența aduse pe Arsenie la Tyr ca și cum l-ar fi adus de mână. Căci, fără a ține în seamă de porunca pe care calomnatorii de la care primise bani i-au dat-o, ca să se ascundă, el avu curiozitatea să meargă în acea cetate, pentru a fi martor la cele ce se petreceau acolo. El sosi în timpul în care casnicii lui Archelaus, Guvernatorul Provinciei, auziră vorbindu-se de către niște personae, într-o cârciumă că Arsenie, ce se zicea că a fost ucis, se afla ascuns în casa unui cetățean și povestiră aceasta stăpânului lor. Așa, căutând îndată pe Arsenie și găsimdu-l, înștiință pe Atanasie pentru a-i ridica moralul printr-o așa de fericită noutate. Arsenie tăgădui mai întâi că este el. Însă, el fu dezmințit de Pavel, Episcopul de Tyr, care-l cunoștea de mult timp. Lucrurile fiind astfel dispuse, din porunca Providenței, Atanasie a fost citat la Sinod. Când intră acolo, acuzatorii săi se înfățișară și prezentară mâna. Acuzatul se purta foarte înțelept. Căci el întrebă atât pe acuzatori, cât și pe ceilalți, dacă îl cunoșteau pe Arsenie și mai mulți răspunzând că-l cunoșteau foarte bine, el ceru atunci ca să intre, având amândouă mâinile ascunse sub haină. Când a intrat, el îi întrebă încă odată, dacă acesta e Arsenie care are o mână tăiată. Toți fură surprinși și rămăseră uimiți, afară de cei ce știau de unde e acea mână; căci ceilalți credeau că Atanasie se va apăra într-alt chip. El ridică apoi o pulpană a mantiei lui Arsenie și arătă o mână și, fiindcă unii se îndoiau că o avea și

Socrate Scolasticul

pe cealaltă pe care o știau tăiată, el se opri puțin și-i lăsă în îndoială, apoi ridică și cealaltă pulpană a mantiei și zise: Arsenie are două mâini, după cum vedeți. Acum să ne spună acuzatorii, de unde e mâna a treia pe care o prezintă?

CAPITOLUL XXX.

Fuga acuzatorilor lui Atanasie.

Dovedirea acestei înșelătorii atât de rușinoasă și atât de criminală, a fost un motiv de disperare pentru cei care o inventaseră. Acab sau Ioan, unul dintre acuzatori, fugi profitând de tulburarea care se produse.

CAPITOLUL XXXI.

Atanasie cere dreptate de la Împărat.

Atanasie risipi aceasta primă acuzație, numai prin prezența lui Arsenie, fără a întrebuița altă apărare. Însă, în privința crimelor cu care se însărcina Macarie, el propuse câteva excepții foarte cuviincioase. Mai întâi, recuză pe Eusebiu și pe tovarășii săi, zicând că nimeni nu poate fi judecat de dușmanii săi. Apoi pretinse că trebuia să fie aduse probe că Ischiras a fost în adevăr înălțat la demnitatea sacerdoțiului. Judecătorii examinară, totuși, afacerea lui Macarie, fără a lua în considerare aceste excepții. Însă, pentru că acuzatorii n-aveau probe, se amână decizia pentru un alt timp, până ce se vor lua informații despre adevăr în Mariot. Atanasie văzând că au fost însărcinați pentru a lua informații Teognis, Maris, Teodor, Macedoniu, Valens și Ursachi, care erau tot aceeași pe care îi recuzase, răspunse că aceasta e o înșelătorie și că nu e drept ca atunci când Macarie e în fiare, acuzatorul să meargă să ia informații cu judecătorii. Însă, protestând zadarnic contra acestei nedreptăți, în prezența atât a Episcopilor, cât și a lui Dionisie, Guvernatorul Provinciei, fără ca cineva să asculte protestele sale, el se retrase în taină. Cei ce fuseseră trimiși la Mareot, plâsmuiră acolo informații conforme cu intențiile acuzatorilor și le aduseră la Tyr.

CAPITOLUL XXXII.

Depunerea lui Atanasie.

Atanasie se duse la Împăratul și a fost condamnat de Sinod pentru că s-a retras; când informațiile au fost aduse de la Mareot, ei îl depuseră și îl înnegriră prin sentința depunerii, fără a vorbi nimic despre calomnia cu care acuzatorii au fost dovediți referitor la moartea lui Arsenie. Ei primiră în împărțășirea lor pe Arsenie, ce se spunea că a fost ucis. El fusese odinioară Episcop al sectei meletienilor și subscrise atunci la depunerea lui Atanasie, în calitate de Episcop al cetății Hypseliților. Astfel, printr-o minunată împrejurare, acest om despre care se spunea că a fost omorât de către Atanasie, era viu pentru a-l depune.

CAPITOLUL XXXIII.

Episcopii se duc de la Tyr la Ierusalim și acolo primesc pe Arie în împărțășirea lor.

Episcopii adunați la Tyr, primind ordin de la Împărat să se ducă la Ierusalim, plecară în grabă și, după ce au săvârșit tâmosirea noii biserici, primiră pe Arie în împărțășirea lor, urmând, după cum ziceau ei, dorința Împăratului, care-i înștiințase că e foarte sigur de sinceritatea credinței lui și a lui Euzoius, tovarășul său. Ei scriseră credincioșilor din Alexandria că, invidia fiind înlăturată, Biserica se bucură de o perfectă liniște că, recunoscând adevărul ei îl admiseseră pe Arie în împărțășirea lor. Ei le scriseră că Atanasie e depus, zicând că invidia e înlăturată. Ei informară pe Împăratul despre aceleași fapte. Pe când trimiteau această scrisoare, primiră una de la Constantin, prin care le făcea cunoscut să vină la Constantinopol, spre a examina acolo din nou problema lui Atanasie, care-i ceruse protecția.

CAPITOLUL XXXIV.

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN.

Constantin, învingător, Prea mare, August: Episcopilor adunați în Cetatea Tyr.

Nu știu ce ați hotărât în Sinodul vostru, într-un mod așa de turbulent și de furtunos. Însă aceste tulburări și aceste furtuni pe care le provocați prin dorința voastră neînfrânată de a disputa, fără a avea nicio considerație pentru voința lui Dumnezeu, aduc foarte mari prejudicii adevărului. Însă pronia dumnezeiască va potoli într-o zi

Socrate Scolasticul

aceste dispute și ne va face să recunoaștem lămurit cu câtă sinceritate ați căutat vorbii adevărul și cu câtă îngrijire ați evitat să judecați, fie prin favoare, fie prin ură. Veniți la mine, să-mi dați seamă de tot ce s-a făcut aici. Veți afla din istorisirea ce urmează motivul acestei porunci. Pe când mă reîntorceam călare în această cetate fericită, ce poartă numele meu și pe care o consider ca patria mea, Episcopul Atanasie apărui atârnat de neașteptat cu câțiva clerici în mijlocul poporului, că nu l-aș fi recunoscut, dacă unii din suita mea nu mi-ar fi spus cine e și mi-a expus nedreptatea ce suferise. Nu am putut vorbi atunci cu el și fiindcă-mi cerea audiență i-am refuzat-o și puțin a lipsit ca să nu poruncesc să fie îndepărtat. El vorbi atunci cu o mai mare îndrăzneală ca mai înainte cum că nu cere nimic altceva, decât ca să veniți aici, pentru ca să poată arăta violențele ce suferise. Cererea sa părându-mi-se dreaptă și conformă cu blândețea domniei mele, am hotărât a vă face cunoscut vouă tuturor, care ați ținut Sinodul din Tyr. Să veniți la mine, pentru a arăta în prezența mea dreptatea judecății ce ați hotărât. Pe lângă mine fiind, nu veți putea nega că nu sunt credincios servitor al lui Dumnezeu. Cultul ce eu îl fac a stabilit pacea Bisericii peste tot pământul și a făcut să se respecte numele Său de popoare depărtate ce n-avuseseră niciodată vreo cunoștință de adevăr. Deci, cine nu cunoaște adevărul, nu cunoaște pe Dumnezeu. Barbarii au început să cunoască pe Dumnezeu prin mijlocirea mea, a mea, zic, care sunt servitorul Său și ei L-au respectat, când au văzut că sunt protejat de El. Frica ce au de puterea ce-mi dă protecția Sa, i-a atras la cultul Său. Cu toate acestea, nu vom zice că noi, care păzim cu religiozitate sfintele mistere și care mărturisim că le vom ține, nu facem nimic care să tindă la discordie, la ură, la ruina neamului omenesc. Veniți deci, aici, în grabă și fiți bineîncredințați că voi depune toate eforturile mele pentru a păstra legea lui Dumnezeu și pentru a împiedica să primească vreo pată și vom risipi pe inamicii săi, care sub pretext de pietate, vorbesc numai hule»

CAPITOLUL XXXV.

Atanasie e exilat în Galia din cauza unei noi acușări. (336 d.Hr.)

Această scrisoare neliniști pe Episcopii Sinodului, așa încât, în loc să asculte de Împărat, mai mulți se reîntoarseră la bisericile lor. Eusebiu, Teognis, Maris, Patrofilu, Ursachi și Valens merseră la Constantinopol, unde fără a vorbi despre problema lui Macarie, despre altarul răsturnat sau despre potirul sfărâmat, ei scorniră o altă calomnie contra lui Atansie și-l făcură pe Împărat să creadă că el amenințase să oprească grâul ce se aducea în fiecare an de la Alexandria la Constantinopol și că făcuse această amenințare în prezența a patru Episcopi și anume: Adamantius, Anubion,

Arbetion și Petru. Calomnia e foarte puternică, când cel ce o pronunță pare demn de credință. Împăratul, înșelat și mâniat prin această uneltire, exilă pe Atanasie la Treva, cetate în Galii. Unii asigură că el nu-l exilă decât cu scopul de a realiza unirea Bisericii și pentru că refuza să întrețină vreo împărțășire cu Arie și aderenții săi.

CAPITOLUL XXXVI.

Marcel, Episcopul de Ancyra și Asterius, Sofistul.

Episcopii care se adunaseră în Constantinopol, depuseră pe Marcel, Episcopul de Ancyra, cetate în Galatia Mică, pentru motivul pe care îl voi spune. Un om care preda Retorica în Capadocia, numit Asterius, părăsind credința sa pentru a îmbrățișa Religia Creștină, alcătui niște scrieri în care apăra vederile lui Arie și susținea că Iisus Hristos e puterea lui Dumnezeu, după cum lăcustele sunt numite de Moisi puterea lui Dumnezeu. El era adeseori cu Episcopii și, mai cu seamă cu cei care nu erau prea contrari lui Arie; intra în adunările lor și căuta mijloacele de a se înălța la rangul lor. El nu a putut obține hirotonia de preot, pentru că jertfise idolilor în timpul persecuției. Trecând prin Siria, citi acolo operele pe care le compusese. Marcel, voind să combată rătăcirea lui, căzu dintr-o prea mare dorință de a contrazice, în alta cu totul contrară și avu îndrăzneala să vorbească ca Pavel de Samosata, că Iisus Hristos n-a fost decât un om. Episcopii care se aflau atunci adunați în Ierusalim, auzind vorbindu-se despre această inovație, nu rostiră nimic contra lui Asterius, pentru că nu era ridicat la demnitatea Sacerdoțului, ci siliră numai pe Marcel să-și dea seama despre doctrina conținută în scrierea sa. Și, când recunoscură că credea în rătăcirile lui Pavel de Samosata, îi porunciră să le condamne. Rușinea pe care a simțit-o când a fost condamnat în așa fel l-a făcut să promită că-și arde scrierea.

Însă, Sinodul fiind întrerupt în grabă din cauza ordinului pe care Episcopii îl primiseră să se ducă la Constantinopol, partizanii lui Eusebiu care se duseseră acolo examinară a doua oară problema lui Marcel; și pentru că el refuză să-și ardă cartea, ei îl depuseră și puseră pe Vasile în locul său. Eusebiu, Episcopul de Cezareea, compuse trei cărți pentru a combate rătăcirile lui. Marcel a fost restabilit pe scaunul său de către Sinodul din Sardica, fiindcă el asigură că scrierea sa nu fusese deloc înțeleasă de către

cei ce o condamnaseră și că interpretaseră greșit că el ar crede în rătăcirile lui Pavel de Samosata.

CAPITOLUL XXXVII.

Tulburări provocate de către Arie în Constantinopol.

Sfârșitul anului 30 al domniei lui Constantin se apropia, când locuitorii cetății Alexandria au fost foarte mâhniți de reîntoarcerea lui Arie și de exilarea lui Atanasie. Împăratul, aflând că Arie are vederi greșite, îl chemă pentru a da seama de tulburările pe care le provoca. Biserica de Constantinopol era atunci condusă de Alexandru, care urmase de mult timp lui Mitrofan.

Războiul declarat lui Arie arăta lămurit că el era plin de dragostea lui Dumnezeu. El era foarte mâhnit că își vedea poporul dezbinat: unii, susținând că nu e permis să se schimbe nimic din ceea ce se hotărâse în Sinodul din Niceea, pe când alții, asigurând că părerea lui Arie e adevărată. Amenințările lui Eusebiu de Nicomidia, că-l va alunga din scaunul său, dacă nu va primi în împărțășire pe Arie și pe aderenții săi, îi pricinuiau încă alte întristătoare griji. Nu fiindcă dorea cu multă patimă să-și păstreze demnitatea, ci pentru că nu se temea de nimic altceva ca de cea mai mică alterare a doctrinei credinței și de violarea canoanelor Sinodului din Niceea, al căror păzitor și apărător credea că trebuie să fie. Într-o așa mare încurcătură, el disprețui ajutorul Logicii și nu recurse decât la Dumnezeu, implorând harul său prin post și rugăciuni neconținute. El nu-și comunică planul nimănui și se închise singur în biserica Sfintei Irina, se plecă cu fața la pământ înaintea Altarului și ceru de la Dumnezeu timp de mai multe zile și mai multe nopți ca să nu fie învrednicit să vadă ziua ce fusese hotărâtă pentru dispută, dacă cumva Arie credea adevărul; însă dacă era în rătăcire, să fie pedepsit pentru scandalul ce provocase.

CAPITOLUL XXXVIII.

Moartea lui Arie.

Împăratul, voind să cunoască simțămintele lui Arie, trimise să-l cheme și-l întrebă dacă consimțea la ceea ce se hotărâse în Sinodul din Niceea. El răspunse că da, fără a șovăi și semnă îndată definiția, deși, în adevăr, el pretinse că a condamnat-o. Împăratul, mirat de graba cu care semnase, îi

ceri să-și întărească semnătura prin jurământ. El jură îndată, însă jură cu rea credință și iată înșelăciunea ce se zice că a întrebuițat. El ascunsese sub braț părerea sa scrisă cu mâna și, când jură că ține ceea ce scrisese, el înțelegea vederile sale, iar nu decizia Sinodului. Nu cunosc acest fapt decât din auzite. Însă am aflat din citirea scrisorilor lui Constantin, că el își întări semnătura prin jurământ. Împăratul, fiind convins de sinceritatea credinței lui Arie, trimise ordin lui Alexandru, Episcopul de Constantinopol, să-l admită la împărțășire. Era într-o sâmbătă când a fost dat acest ordin. Arie spera să asiste în ziua următoare la adunarea credincioșilor. Însă, dreptatea dumnezeiască era gata să oprească mersul criminalelor sale uneltiri. Ieșind din palatul Împăratului, înconjurat de o mulțime de partizani de-ai lui Eusebiu, care-i serveau de gărzi și mergând cu mândrie prin mijlocul cetății în prezența întregului popor, când ajunse în piața lui Constantin și aproape de statuia sa de porfir, el își simți conștiința tulburată de remușcările crimelor ce făptuise și, în același moment, măruntaiele sale tulburate de colici violente. El întrebă unde sunt locurile de ieșire și, aflând că se află în dosul pieței lui Constantin, se duse acolo. De îndată ce intră înăuntru, puterile se sfârșiră și mațele îi căzură odată cu excrementele; pierdu o cantitate de necrezut de sânge, lepădă o parte din ficat și din splină și își dădu sufletul. Se arată și astăzi acel loc, ca un monument public de o moarte cu totul extraordinară. S-a dus peste tot pământul vestea unei întâmplări atât de stranii și cuprinse de spaimă și de întristare pe partizanii lui Eusebiu, Episcopul de Nicomidia. Împăratul, văzând că credința Sinodului din Niceea e întărită printr-o mărturisire așa de autentică și printr-o minune așa de evidentă ce făcuse Dumnezeu în favoarea sa, se alipi de ea mai mult ca niciodată și simți o bucurie de necrezut pentru toate cele ce se întâmplaseră. El avea încă o bucurie mai duioasă și mai simțitoare și din aceea că, în diverse timpuri, declarase pe cei trei fii ai săi Cēsari, adică pe Constantin, pe care îl făcuse Guvernator de Occident, în al zecelea an al domniei sale, pe Constanțiu pe care-l făcuse Guvernator de Orient în al douăzecilea an și pe Constant, în al treizecilea an.

Socrate Scolasticul

CAPITOLUL XXXIX.

Moartea Împăratului Constantin.

Împăratul Constantin căzu curând după aceea într-o boală grea, la vârsta de șaiszeci și cinci de ani. Plecând din Constantinopol, se duse pe mare la Helenopole pentru a face băi de apă caldă ce se aflau în împrejurimile acestei cetăți. Însă, boala înrăutățindu-se el nu mai făcu băi și plecă de la Helenopole pentru a se duce în Nicomidia. Când ajunse într-unul din satele vecine, primi acolo botezul. Apoi, își făcu testamentul prin care lăsă Imperiul fiilor săi și asigură fiecăruia o parte din Imperiu, după cum făcuse deja înainte de boală. El acordă privilegiu mari cetăților Roma și Constantinopol. El depuse testamentul în mâinele preotului despre care am vorbit și prin îngrijirile căruia am spus că Arie fusese restabilit și îl însărcină să-l remită în mâinele lui Constanțiu, fiul său, căruia îi dăduse Imperiul de Orient. El nu mai trăi decât puține zile și muri în absența tuturor fiilor săi. Se trimise grabnic un curier pentru a duce lui Constanțiu vestea morții sale.

CAPITOLUL XL.

Înmormântarea Împăratului Constantin.

Corpul său a fost pus într-un sicriu de aur, purtat de rudele sale la Constantinopol, așezat pe un loc înalt în palatul său, înconjurat de gărzi și servit ca și cum ar fi fost viu, până ce a sosit unul din fiii săi. De îndată ce Constanțiu sosi din Orient, el a fost dus în biserica Apostolilor unde zidise mărețe morminte pentru împărați și pentru prelați, pentru ca să primească o cinste puțin depărtată de aceea pe care au primit-o trupurile Sfinților Apostoli. Constantin a trăit 65 de ani și a domnit 31. El a murit sub consulatul lui Felician și al lui Tațian, în ziua de 21 mai, în a două sute șaptezeci și opta Olimpiadă, anul al doilea. În fine, această întâia carte cuprinde Istoria de 31 de ani.

Cartea a doua

CAPITOLUL I.

Motivul pentru care Socrate a făcut de două ori primele două cărți din Istoria sa.

Rufin, care a scris în latinește Istoria bisericească, a făcut mari greșeli. El a crezut că ceea ce s-a făcut contra lui Atanasie, nu s-a făcut decât după moartea Împăratului Constantin. El n-a știut niciodată nimic despre exilul său la Treva, nici despre multe alte împrejurări. Eu scrisesem, mai întâi, primele două cărți din Istoria mea pe credința mărturisirilor lui și-l urmașem în totul pe cuvânt. Însă, de la a treia până la a șaptea, am luat ceva de la dânsul, altele de la diferiți autori și am aflat altele din spusa mai multor persoane ce trăiesc încă. Citind, însă, după aceea, cărțile lui Atanasie prin care își deplânge nenorocirile și se plânge că a fost trimis în exil prin calomniile partizanilor lui Eusebiu, am crezut de datorie să dau crezare celor ce văzuseră lucrurile pe care le afirmă și celor care au făcut sau au suferit cea mai mare parte din ele, în loc să dau crezare celor ce nu știau nimic din toate acestea decât din bănuieli. Pe lângă aceasta, mai găsind niște scrisori de-ale mai multor bărbați mari din acel timp, m-am servit de ele pentru a descoperi adevărul. Aceasta m-a silit să întocmesc a doua oară prima și a doua carte din Istoria mea, fără să tai, totuși, locurile unde Rufin nu se înșelase. E încă locul potrivit să spun că, în prima publicare a lucrării mele, nu reprodusesem nici sentința prin care Arie fusese depus, nici scrisorile împăratului și, că pentru a evita o lungime obositoare, mă mulțumisem cu o simplă istorisire a faptului, fără să inserez acele acte. Însă le-am inserat în această lucrare pentru tine, Theodore, sfinte preot al lui Dumnezeu, pentru ca să nu-ți rămână nimic necunoscut din ceea ce împărații au dispus asupra acestui subiect prin scrisorile lor, nici din ceea ce Episcopii au hotărât în sinoade, fiindcă ei n-au explicat totdeauna în același chip doctri-

CAPITOLUL XXXIX.

Moartea Împăratului Constantin.

Împăratul Constantin căzu curând după aceea într-o boală grea, la vârsta de șazeci și cinci de ani. Plecând din Constantinopol, se duse pe mare la Helenopole pentru a face băi de apă caldă ce se aflau în împrejurimile acestei cetăți. Însă, boala înrăutățindu-se el nu mai făcu băi și plecă de la Helenopole pentru a se duce în Nicomidia. Când ajunse într-unul din satele vecine, primi acolo botezul. Apoi, își făcu testamentul prin care lăsă Imperiul fiilor săi și asigură fiecăruia o parte din Imperiu, după cum făcuse deja înainte de boală. El acordă privilegiu mari cetăților Roma și Constantinopol. El depuse testamentul în mâinele preotului despre care am vorbit și prin îngrijirile căruia am spus că Arie fusese restabilit și îl însărcină să-l remită în mâinele lui Constanțiu, fiul său, căruia îi dăduse Imperiul de Orient. El nu mai trăi decât puține zile și muri în absența tuturor fiilor săi. Se trimise grabnic un curier pentru a duce lui Constanțiu vestea morții sale.

CAPITOLUL XL.

Înmormântarea Împăratului Constantin.

Corpul său a fost pus într-un sicriu de aur, purtat de rudele sale la Constantinopol, așezat pe un loc înalt în palatul său, înconjurat de gărzi și servit ca și cum ar fi fost viu, până ce a sosit unul din fiii săi. De îndată ce Constanțiu sosi din Orient, el a fost dus în biserica Apostolilor unde zidise mărețe morminte pentru împărați și pentru prelați, pentru ca să primească o cinste puțin depărtată de aceea pe care au primit-o trupurile Sfinților Apostoli. Constantin a trăit 65 de ani și a domnit 31. El a murit sub consulatul lui Felician și al lui Tațian, în ziua de 21 mai, în a două sute șaptezeci și opta Olimpiadă, anul al doilea. În fine, această întâia carte cuprinde Istoria de 31 de ani.

Cartea a doua

CAPITOLUL I.

Motivul pentru care Socrate a făcut de două ori primele două cărți din Istoria sa.

Rufin, care a scris în latinește Istoria bisericească, a făcut mari greșeli. El a crezut că ceea ce s-a făcut contra lui Atanasie, nu s-a făcut decât după moartea Împăratului Constantin. El n-a știut niciodată nimic despre exilul său la Treva, nici despre multe alte împrejurări. Eu scrisesem, mai întâi, primele două cărți din Istoria mea pe credința mărturisirilor lui și-l urmassem în totul pe cuvânt. Însă, de la a treia până la a șaptea, am luat ceva de la dânsul, altele de la diferiți autori și am aflat altele din spusa mai multor persoane ce trăiesc încă. Citind, însă, după aceea, cărțile lui Atanasie prin care își deplânge nenorocirile și se plânge că a fost trimis în exil prin calomniile partizanilor lui Eusebiu, am crezut de datorie să dau crezare celor ce văzuseră lucrurile pe care le afirmă și celor care au făcut sau au suferit cea mai mare parte din ele, în loc să dau crezare celor ce nu știau nimic din toate acestea decât din bănuiele. Pe lângă aceasta, mai găsind niște scrisori de-ale mai multor bărbați mari din acel timp, m-am servit de ele pentru a descoperi adevărul. Aceasta m-a silit să întocmesc a doua oară prima și a doua carte din Istoria mea, fără să tai, totuși, locurile unde Rufin nu se înșelase. E încă locul potrivit să spun că, în prima publicare a lucrării mele, nu reprodusesem nici sentința prin care Arie fusese depus, nici scrisorile Împăratului și, că pentru a evita o lungime obositoare, mă mulțumisem cu o simplă istorisire a faptului, fără să inserez acele acte. Însă le-am inserat în această lucrare pentru tine, Teodore, sfinte preot al lui Dumnezeu, pentru ca să nu-ți rămână nimic necunoscut din ceea ce împărații au dispus asupra acestui subiect prin scrisorile lor, nici din ceea ce Episcopii au hotărât în sinoade, fiindcă ei n-au explicat totdeauna în același chip doctri-

na credinței. Întâia carte e isprăvită după această a doua metodă. Nu rămâne, acum, decât să lucrez la a doua.

CAPITOLUL II

Eusebiu, Episcopul de Nicomidia, susține părerea lui Arie.

Eusebiu, Episcopul de Nicomidia și Teognis, Episcopul de Niceea crezură că timpul morții Împăratului Constantin e un timp care le-ar fi favorabil pentru a distruge doctrina consubstanțialității Cuvântului și pentru a introduce opinia lui Arie. Ei nu sperau, totuși, să ajungă la acest sfârșit dacă Atanasie s-ar reîntoarce în Alexandria. Se siliră, deci, să împiedice reîntoarcerea sa și întrebuițară pentru acest sfârșit pe același preot, de care s-au folosit odinioară pentru a pregăti rechemarea lui Arie din exil. Voi spune cum s-au petrecut lucrurile. Acel preot fusese depozitar al testamentului Împăratului Constantin și-l dăduse lui Constanțiu, fiul său. Acest Principe găsind în testament cele mai convenabile dispoziții pe care și le-ar fi putut vreodată dori, precum și stăpânirea întregului Imperiu de Orient, dădu mari onoruri acestui preot și-l invită să vină cât de des să-l vadă. De îndată ce avu intrare liberă la curte, el făcu cunoștință cu Împărăteasa și legă prietenie deosebită cu eunucii. El infiltră vederile lui Arie, primului eunuc al Împăratului, numit Eusebiu și apoi și celorlalți eunuci și, prin mijlocirea lor, și Împărătesei însăși. Această chestiune fiind discutată la Curte, zvonul disputelor ajunse curând după aceea la urechile Împăratului și se răspândi printre Ofițerii casei sale și, în fine, și între popor. Eunucii și femeile palatului făcură din aceasta subiectul convorbirilor lor. Particularii luară parte la aceasta și provocară discuții prin casele lor. Primele scânteii ale acestor dispute aprinseră un foc ce se întinse asupra cetăților și provinciilor. De îndată ce se informa cineva despre starea chestiunii, lua parte la discuție, așa că tot Orientul se văzu în puțin timp zguduit de aceste dispute. Illiria și Occidentul rămaseră, cu toate acestea, în pace și nu voriră să schimbe nimic din ceea ce fusese hotărât la Niceea. Partizanii lui Eusebiu aveau o bucurie necrezut de mare pentru această neorânduială prin mijlocirea căreia sperau să stabilească în Alexandria un Episcop din partidul lor. Însă această speranță a fost înlăturată prin reîntoarcerea lui Atanasie și prin scrisoarea tânărului Constantin prin care-l restabielea în scaunul său. Iată termenii acestei scrisori.

CAPITOLUL III.

SCRISOAREA TÂNĂRULUI CONSTANTIN

Constantin, Cesar: Poporului Bisericii Sobornicești din Alexandria.

«Cred că și vouă nu vă e necunoscut că Atanasie, interpretul fidel al legii lui Dumnezeu, nu a fost exilat pentru un timp în Galii, decât pentru ca să fie protejat de furia inamicilor săi și, că stând în cetatea ce-i fusese desemnată, el n-a avut lipsă de nimic acolo, deși virtutea sa susținută prin harul lui Dumnezeu, îl face să dispretuiască necesitățile și mizeriile vieții acesteia. Însă, fiindcă la moartea sa, Constantin, Domnul și părintele meu de fericită amintire, și-a expus scopul ce avea de a-l restabili pe scaunul Bisericii sale, eu mă cred obligat să-l execut. Veți afla din chiar gura sa, când se va reîntoarce în mijlocul vostru, ce onoruri i-am făcut. Nu trebuie să vă mirați dacă am făcut ceva pentru el, fiindcă eram îndemnat la aceasta prin meritele unei personalități așa de mari, cum și prin dorința ce știu că aveți să-l revedeți. Pronia dumnezeiască să vă protejeze, prea iubiții mei frați».

Atanasie se reîntoarce cu această scrisoare în Alexandria, unde a fost primit cu bucurie de tot poporul. Cu toate acestea, cei ce susțineau partidul lui Arie, nu încetară să conspire contra lui și să provoace răscoale, de unde partizanii lui Eusebiu luară prilej să acuze pe Atanasie înaintea Împăratului, că a luat în stăpânire scaunul Bisericii de Alexandria fără permisiunea vreunui Sinod, și să întărate așa de mult pe Principe, încât îl alungă din această cetate. Voi spune curând în ce chip se întâmplă aceasta.

CAPITOLUL IV.

Acachie urmă lui Eusebiu în conducerea Bisericii de Cesareea.

Eusebiu, supranumit Pamfilu, murind în acel timp, a fost urmat în scaun de Acachie, ucenicul său, care a compus mai multe scrieri și, între altele și *Viața* dascălului său.

CAPITOLUL V.

Moartea tânărului Constantin. (340 d.Hr.)

La puțin timp după aceea, tânărul Constantin, voind să năvălească în teritoriile lui Constantin, fratele său, și luându-se la luptă cu trupele sale a fost ucis într-o luptă, sub consulatul lui Acyndin și al lui Procul.

CAPITOLUL VI.

Tulburare în Constantinopol din cauza alegerii unui Episcop.

Pe lângă tulburările pe care le-am văzut că s-au produs în Constantinopol, se mai întâmplară și altele, cărora le voi spune cauzele. Alexandru muri după ce a condus 23 de ani Biserica acestei cetăți și a trăit 98 de ani, fără să fi numit un urmaș. Cu toate acestea, el îi sfătuipe pe alegători să aleagă unul din doi pe care îi propusese și le spuse că dacă ei voiesc să aibă un Episcop potrivit prin sfințenia moravurilor și capabil să învețe, să aleagă atunci pe Pavel, pe care îl hirotonise preot de curând și care deși tânăr, avea tactul și prudența bătrânilor. Iar, dacă se mulțumesc să aibă un Episcop cu un exterior foarte grav și foarte venerabil, atunci să aleagă pe Macedoniu, vechiul diacon, care îmbătrânise în practicarea acestui rang. Biserica a fost foarte tulburată prin disputele ce s-au născut când trebuia să se facă alegerea. Poporul era dezbinat în două părți, din care una favoriza vederile lui Arie, iar cealaltă era foarte alipită de hotărârile Sinodului din Niceea. Aceștia avură neîncetat puterea în timpul vieții lui Alexandru, ceilalți nefiind tocmai de acord între ei în ceea ce privește doctrina. Însă, de la moartea sa, lupta fusese aproape egală. Apărătorii credinței Sinodului din Niceea aleseră pe Pavel, care a fost sfințit în biserica Sfintei Irina, care e aproape de aceea a Sfintei Sofia și întăriri, prin voturile lor, dorința lui Alexandru. Ceilalți continuară să-l favorizeze pe Macedoniu.

CAPITOLUL VII

Constanțiu alungă pe Pavel de pe Scaunul Bisericii de Constantinopol și puse în locul său pe Eusebiu, Episcopul de Nicomidia.

Venind, îndată după aceea, la Constantinopol, Împăratul a fost foarte supărat de această alegere și hirotonie și, făcând o adunare de Episcopi arieni, alungă pe Pavel de pe scaunul acestei Biserici și transferă în locul lui pe Eusebiu, Episcopul de Nicomidia. După aceea se reîntoarse în Antiohia.

CAPITOLUL VIII.

Eusebiu ține un Sinod în Antiohia, unde propune o nouă formulă de credință. (341 d.Hr.)

Eusebiu nu putea să stea în pace, ci mișca toate pietrele, cum zice proverbul, pentru a-și ajunge planurile. El întruni, deci, un Sinod în Antiohia, cetate în Siria, sub pretext că se târnosește acolo o biserică pe care o începuse Constantin, tatăl împăraților și pe care o săvârșise Constantin, fiul său, la șaisprezece ani după punerea temeliei; însă, scopul adevărat era ca să ruineze și să distrugă credința consubstanțialității Cuvântului. Nouăzeci de Episcopi asistară la acest Sinod. Cu toate acestea, Maxim, Episcopul de Ierusalim, n-a venit, pentru că el își amintea modul fraudulos în care fusese atras și constrâns să subscrie condamnarea lui Atanasie. Iulius, Episcopul de Roma, încă nu asistă și nu trimise pe nimeni în locul său, deși, după un Canon vechi nu e permis să se hotărască nimic în Biserică fără consimțământul Episcopului de Roma. Sinodul a fost, deci, întrunit în Antiohia în prezența Împăratului Constanțiu, sub consulatul lui Marcelliu și al lui Probin, la cinci ani de la moartea lui Constantin, tatăl împăraților. Biserica de Antiohia era atunci condusă de Flacilla, care urmase lui Eufronius. Partizanii lui Eusebiu aduseră acolo felurite acuzări contra lui Atanasie. Cea dintâi era că iarăși a luat cu de la sine putere stăpânirea Bisericii de Alexandria contra dispoziției unui Canon de care niciodată nu se auzise vorbindu-se și pe care trebuie să-l fi făcut acum de ocazie. A doua a fost că reîntoarcerea sa a provocat o răscoală și muriseră mai mulți în învălmășeală și că el însuși bătuse mai multe persoane și dăduse pe altele în judecată. Ei nu uitaseră să se folosească de procedura pe care o întrebuintaseră contra lui, la Tyr.

CAPITOLUL IX.

Eusebiu de Emesa.

Pe fondul acestor acuzări calomnioase, desemnă ei pe Eusebiu, su-pranumit Emesen, Episcop de Alexandria. George, Episcopul de Laodicea, care asistă la acest Sinod, ne va spune cine e acest bărbat, căci în cartea pe care a alcătuit-o el despre viața sa, spune că își trăgea originea dintr-o familie ilustră din Edesa, cetate în Mesopotamia, că el se aplecă la citirea Sfintei Scripturi din copilărie că, mai pe urmă, învătă științele profane de la

un dascăl ce le predă în Edesa și că ascultă explicarea Sfintei Scripturi de la Patrofil, Episcopul de Scithopole și de la Eusebiu, Episcopul de Cesa-reea. Ducându-se după aceea la Antiohia, în timpul în care Eustațiu a fost acuzat de Cir, Episcopul de Berea, că ține rătăcirile lui Sabeliu și a fost depus de către Episcopi, el rămase cu Eufroniu ce urmasa lui Eustațiu. La puțin timp după aceea, plecă de acolo pentru a scăpa de onoarea Sacerdoțiului și veni la Alexandria, unde se aplecă la studiul Filozofiei. Reîntorcându-se apoi în Antiohia, el legă o prietenie foarte strânsă cu Flacilla, succesorul lui Eufroniu și, în fine, a fost înălțat la demnitatea de Episcop de Alexandria, de către Eusebiu, Episcopul de Constantinopol. Însă, dragostea poporului pentru Atanasie, îl împiedică să se ducă acolo. El a fost deci, trimis la Emesa. Însă, locuitorii au provocat răscoală la instalarea sa, acuzându-l că se ocupă cu Astrologia judiciară. El fugi la Laodicea și rămase pe lângă George, de la care cunoaștem toate împrejurările acestei Istorii. George, ducându-l la Antiohia, lucră în așa fel că Flacilla și Narcis îl readuseră la Emesa. El a mai fost acuzat, pe urmă, că ține rătăcirile lui Sabeliu. George vorbește foarte pe larg despre hirotonia sa și adăugă, în fine, că, atunci când Împăratul plecă la război împotriva barbarilor, îl luă cu sine și că, fiind în suita acestui Principe, el făcu lucruri extraordinare și care se apropiau de minuni. Iată ce aveam să spun despre cele ce a zis George privitor la Eusebiu de Emesa.

CAPITOLUL X.

Episcopii întruniți în Antiohia, aleg pe Grigorie spre a fi Episcop de Alexandria și schimbă termenii credinței Sinodului din Niceea.

Eusebiu nu a îndrăznit să meargă la Alexandria al cărei scaun episcopal i-l dăduseră Episcopii întruniți în Antiohia. Ei aleseră pe Grigorie pentru a-l ocupa. După aceasta, ei schimbară credința. Căci, deși nu atacară nimic din ceea ce se definise în Niceea, adevărul e, totuși, că ei nu tindeau prin mulțimea sinoadelor ce țineau și prin diversitatea schimbărilor ce aduceau Simbolului, decât să răstoarne și să desființeze credința substanțialității Cuvântului și să justifice astfel doctrina lui Arie. Vom arăta în cursul acestei istorii progresele acestui plan. Cu toate acestea, iată în ce chip își explicară ei credința în această scrisoare. «*Noi n-am fost niciodată discipoli ai lui Arie. Cum s-ar putea ca noi Episcopi, cum suntem, să fi voit să fim*

aderenți ai unui preot? Noi n-am îmbrățișat, iarăși, altă credință decât aceea care a fost propusă de la început. Însă, examinând credința sa în calitate de judecători, noi mai mult am aprobat-o, decât am urmat-o. Voi veți recunoaște că aceasta e adevărat, prin cele ce vom spune imediat. Noi am învățat de la început a crede într-Un singur Dumnezeu Care a creat și Care conservă toate lucrurile inteligibile și simțitoare și într-Unul Născut, Fiu al lui Dumnezeu, Care e mai înainte de toți vecii, Care e cu Părintele Său, Care L-a născut, prin Care toate lucrurile văzute și nevăzute s-au făcut, Care S-a pogorât pe pământ în timpii cei mai de pe urmă, după voința Părintelui Său a luat trup din Sfânta Fecioară și Care după ce a săvâșit în toate voința Părintelui Său a pătimit, a înviat, s-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Părintelui Său; Care va veni să judece viii și morții; Care rămâne Împărat și Dumnezeu în toată veșnicia. Noi credem și întru Sfântul Duh și dacă e necesar să adăugăm încă ceva, noi credem în învierea morților și în viața veșnică».

Alcătuind această scrisoare, ei o trimiseră Episcopilor tuturor cetăților; însă oprindu-se încă puțin timp în Antiohia, alcătuiră acolo o altă scrisoare, ca și cum ar fi condamnat pe cea dintâi.

Altă expunere de credință.

«Noi credem după tradiția Evangheliei și a Apostolilor într-un singur Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Creatorul tuturor lucrurilor și întru Unul singur Domn Iisus Hristos, Fiul, Unul Născut al lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut; născut de către Părintele mai înainte de toți vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, Totul din Tot, Singur din Singur, Desăvârșit din Desăvârșit, Împărat din Împărat, Domn din Domn, Cuvânt viu, Întelepciune, Viață, adevărata Lumină, Calea adevărului, Înviere, Păstor, Ușă; Care nu e supus la nicio schimbare, nici la o convertire, Care e icoana perfectă a Dumnezeirii, a substanței, a Puterniciei, a Sfatului și a Slavei Părintelui Său; Care e cel întâi născut din toate creaturile; Care era cu Dumnezeu la început, după cum e zis în Evanghelie și Cuvântul era la Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut și în Care ele subsistă; Care în timpii cei mai de apoi S-a pogorât din cer, S-a născut din Fecioară după Scripturi, S-a făcut om și mijlocitor al lui Dumnezeu și al oamenilor; Care e Apostolul credinței noastre și Principele vieții noastre, după cum zice El Însuși: *M-am pogorât din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce m-a trimis pe Mine.* (In 6, 38) Care a suferit pentru noi, a înviat, S-a suit la cer și șade de-a dreapta Părintelui. Și Care va veni cu slavă și cu putere să judece viii

și morții. Noi credem în Sfântul Duh, Care e dat pentru mângâierea, sfătuirea și perfecțiunea credincioșilor, după cum s-a poruncit de Iisus Hristos Domnul nostru Apostolilor, când le-a zis: *Mergând învățați toate neamurile, botezându-i pe ei în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.* (Mt 28, 19) Al Tatălui, Care e cu adevărat Părinte; al Fiului Care e cu adevărat Fiu; al Sfântului Duh Care e cu adevărat Sfânt Duh; astfel că, aceste nume nu sunt nume ce nu exprimă nimic, ci sunt nume ce exprimă propriu fiecare persoană, ordinea și slava lor. Așa că, deși sunt trei persoane, totuși nu e decât un Dumnezeu. Ținând această credință în fața lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos, noi condamnăm nelegiuirea dogmelor ereticilor. Iar dacă cineva învață contra sănătoasei doctrine a Sfintei Scripturi cum că e sau că a fost un timp sau un veac mai înainte ca Fiul să fi fost născut, anatema să fie! Dacă cineva zice, că Fiul e o creatură ca orișicare altă creatură sau că e un germen ca orișicare alt germen sau dacă vorbește altfel de cum vorbește Scriptura sau învață altceva decât ceea ce noi am învățat, anatema să fie! Căci noi credem cu adevărat și cu religiozitate tot ceea ce ni s-a spus de Sfintele Scripturi prin Prooroci și prin Apostoli».

Iată expunerile de credință care au fost publicate de către Episcopii adunați în Antiohia, pe care Grigorie le subscrise ca Episcop de Alexandria, deși el nu intrase încă niciodată în acea cetate. Sinodul, alcătuind aceste formule de credință și făcând și câteva canoane, se despărți. În acel timp, pacea Imperiului a fost tulburată, atât în Occident, prin năvălirea francilor în Galii și prin stricăciunile ce făcură pe pământurile Romanilor, cât și în Orient, prin cutremurele de pământ, și, mai cu seamă, în Antiohia, care a fost zguduită de un cutremur de pământ timp de un an.

CAPITOLUL XI.

Grigorie intră cu putere armată în Alexandria. Atanasie e constrâns să plece de acolo.

Syrian l-a dus pe Grigorie în Alexandria cu cinci mii de soldați, pe lângă care se uniră și cei care favorizau doctrina lui Arie. Cred de datorie să spun, în acest loc, în ce chip evită Atanasie să cadă în mâinile celor ce căutau să-l prindă. Noaptea se apropia și poporul era adunat în biserică pentru că aștepta să se înceapă serviciul Utreniei, când comandantul trupelor sosi și înconjură biserica cu soldați. Atanasie, văzând această violență

și temându-se ca nu cumva poporul să sufere vreun rău din pricina sa, porunci diaconului să-i înștiințeze să-și facă rugăciunea și îndată se începu psalmul. Ei ieșiră cu toții pe una din ușile bisericii, cântând cu o admirabilă armonie, iar soldații stând în liniște, Atanasie fugi prin mulțime. Scăpând de această primejdie, el se duse la Roma. Grigorie luă în stăpânire biserica. Poporul, întărâtat de ceea ce se întâmplase, arse biserica ce se chema a lui Dionisie. Eusebiu, ajungându-și astfel planurile, trimise o delegație la Iuliu, Episcopul de Roma, pentru a-l ruga să ia cunoștință de problema lui Atanasie.

CAPITOLUL XII.

Pavel e restabilit de către popor pe scaunul Bisericii de Constantinopol. Macedoniu e ales de către Arieni.

Nu se alese, însă, nimic din ceea ce Iuliu judecă în această problemă pentru că muri mai înainte ca aceasta să fi fost judecată. După moartea sa, poporul restabili pe Pavel pe scaunul Bisericii de Constantinopol. Arieni, adică Teognis, Episcopul de Niceea, Maris, Episcopul de Calcedon, Teodor, Episcopul de Heraclea în Tracia, Ursachi, Episcopul de Singidunum în Moesia superioară, Valens, Episcopul de Mursa în Panonia Superioară, care în timpul vieții lui Eusebiu luase parte la toate uneltirile prin care tulburase pacea Bisericii și care, după moartea sa, uzurpase autoritatea, hirotoniră pe Macedoniu în biserica Sfântului Pavel.

Însă mai pe urmă, Ursachi și Valens atinși de un simțământ de pocăință, își presentară retractarea lor lui Iuliu, Episcopul de Roma, subcriseră doctrina consubstanțialității Cuvântului și fură admiși la împărtășire. Însă, susținând atunci din toată puterea viclenia lui Arie, ei provocară războaie foarte primejdioase, ca acela care tulbură pacea cetății de Constantinopol din cauza lui Macedoniu și care pricinui groaznice neorânduiri și moartea mai multor persoane.

CAPITOLUL XIII

Ermogen, maestrul poliției, e ucis de poporul din Constantinopol. Pavel este alungat de acolo de către Împăratul Constanțiu. (342 d.Hr.)

Ajungând zvonul la urechile Împăratului Constanțiu care se afla atunci în Antiohia, acesta trimise poruncă lui Ermogen, maestrul poliției din Tra-

Socrate Scolasticul

cia să mergă la Constantinopol să alunge de acolo pe Pavel. Venind să execute acest ordin, el provocă o grozavă tulburare pentru că poporul se adună îndată și voi să-și apere Episcopul. Ermogen căuta să-l alunge cu putere armată, dar poporul se înfurie, după cum are obiceiul să facă în asemenea ocazii, alergă grămadă la casa lui, îi dete foc, îl scoase din casă cu forța, îl purtă prin cetate și-l ucise. Această ucidere a fost săvârșită sub consulatul ambilor împărați, adică sub al treilea al lui Constanțiu și al doilea al lui Constant. Aceasta se întâmplă chiar în timpul în care Principele, biruind pe franci, făcu alianță cu ei. Constanțiu, aflând de uciderea lui Ermogen, plecă din Antiohia și se duse grabnic la Constantinopol, de unde alungă pe Pavel. El opri locuitorilor mai mult de patruzeci de mii de măsuri de grâu din ceea ce le dăduse Constantin, tatăl său. Li se distribuiau pe fiecare an aproape optzeci de mii de măsuri de grâu, ce se aduceau din Alexandria. El amână să-l recunoască pe Macedoniu Episcop al cetății, pentru că era supărat nu numai că fusese hirotonit fără consimțământul său, ci și din cauză că neînțelegerile sale cu Pavel pricinuiseră moartea mai multor persoane și, mai cu seamă, a lui Ermogen. El îi permise, totuși, să adune poporul în biserica unde fusese hirotonit și se reîntoarse la Antiohia.

CAPITOLUL XIV.

Grigorie e alungat din Biserica de Alexandria de către arieni și George e pus în locul său.

Arienii alungară, în acel timp, pe Grigorie din scaunul Bisericii de Alexandria, din cauză că se făcuse foarte urât prin aprinderea cetății, cât și pentru că nu susținea partidul lor cu destulă căldură și puseră în locul său pe George, născut în Capadocia, care trecea ca unul din cei mai dibaci din secta lor.

CAPITOLUL XV.

Atanasie, Pavel și alți câțiva Episcopi sunt restabiliți în scaunele lor prin intervenția lui Iuliu, Episcopul Romei. (342 d.Hr.)

Atanasie sosi la Roma, cu multe necazuri și osteneli. Tot Occidentul era atunci sub ascultarea lui Constant, cel mai tânăr dintre fiii lui Constantin, fiindcă Constantin, fratele său fusese ucis de către soldații săi. În acel timp Pavel, Episcop de Constantinopol, Asclepas, Episcopul de Gaza,

Marcel, Episcopul de Ancyra, cetate în Galatia, și Lucius, Episcopul de Andrianopole, fiind alungați din bisericile lor din diverse cauze, se duseră în cetatea împărătească, unde și-a explicat fiecare cauza lui Iuliu, Episcopul Romei. Ei au fost restabiliți prin autoritatea scrisorilor sale, după privilegiul Bisericii Romane, iar cei ce-i depuseseră, au fost dezaprobați prin aceleași scrisori. Acești Episcopi, plecând din Roma, își luară fiecare în stăpânire scaunul lor, în virtutea scrisorilor lui Iuliu și trimiseră acele scrisori Episcopilor, cărora erau adresate. Când le citiră, îi criticară libertatea ce-și luase de a-i dojeni și, adunându-se în Antiohia, îi scriseră de comun acord, că nu-i aparține lui să se amestece în aceea că ei alungă pe Episcopi din biserica lor; pentru că atunci când el alungase pe Novat, ei nu l-au criticat deloc. Iată răspunsul pe care l-au făcut lui Iuliu, Episcopul Romei. Însă, pentru că atunci când Atanasie se reîntoarce în Alexandria, cei care susțineau partidul lui George (arian) provocară o răscoală în care se spune că mai multe persoane au fost ucise, arienii aruncau toată vina asupra lui Atanasie, ca asupra principalului autor, sunt silit să zică ceva despre aceasta. Dumnezeu, care e Judecător al adevărului, știe cine e adevăratul autor al acestor neorânduiri. Persoanele inteligente știu că nu e răscoală în care să nu se întâmple asemenea nenorociri. În zadar, deci, calomniatorii lui Atanasie îi atribuie aceste nenorociri și, mai cu seamă, Sabin, Episcopul sectei macedonienilor. Dacă el ar fi reflectat asupra mărimii și asupra mulțimii relilor pe care apărătorii lui Arie i-au făcut pe Atanasie și pe ceilalți care susțineau consubstanțialitatea Cuvântului să le sufere, precum și asupra plângerilor ce sinoadele întrunite, spre a examina cauza lui Atanasie, au făcut sau, în fine, asupra acelor fapte pe care ereziarhul Macedoniu le-a făcut în Biserică, el ar fi tăcut sau, dacă ar fi găsit de cuviință să vorbească, aceasta n-ar fi făcut-o decât ca să aducă laude lui Atanasie. Însă, ascunzând toate aceste lucruri, el se forțează să-l înnegrească cu calomniile sale. El nu vorbește nicidecum despre Macedoniu, de frică să nu fie silit să-i descopere crimele. Și, ceea ce e de mirare, el nu vorbește deloc nefavorabil despre arienii, deși era foarte depărtat de vederile lor. El a trecut cu tăcerea hirotonia lui Macedoniu, pentru că nu putea face mențiune de ea, fără să facă mențiune și de crimele sale.

CAPITOLUL XVI.

Împăratul Constanțiu trimite pe Pavel în exil și pune pe Macedoniu pe scaunul Bisericii de Constantinopol.

Împăratul Constanțiu, aflând în Antiohia, unde locuia atunci, că Pavel își luase iarăși în stăpânire scaunul, se mânie foarte și porunci lui Filip, prefectul pretoriului, care era primul Ofițer și a doua persoană a Împăratului, să-l alunge și să pună pe Macedoniu în locul lui. Filip, temându-se de răscoala poporului, întrebuiță meșteșuguri spre a-l surprinde pe Pavel. Ținând, deci, porunca Împăratului foarte secret, el merse la baia publică ce se numea baia lui Zeuxippe și trimise să cheme pe Pavel, sub pretext de afaceri publice. De îndată ce veni, Filip îi arătă porunca Împăratului. Episcopul, văzându-se condamnat fără să fi fost ascultat, suferi această nedreptate cu răbdare. Dar, fiindcă prefectul se temea de oarecare mișcare a poporului care ar fi alergat cu grămada pentru a vedea cele ce se petrec, porunci să deschidă una din ușile băii prin care aduse pe Pavel la palat și de acolo îl puse într-o corabie ce fusese anume pregătită pentru a-l duce în exil. Prefectul îi porunci să se ducă la Tesalonic, capitala Macedoniei, orașul nașterii sale. El îi permise, totuși, să viziteze cetățile din Illiria, însă, îl opri cu totul să se ducă în Orient. Pavel, fiind alungat în așa mod contra așteptării sale și din oraș și din biserică, a fost luat pe neașteptate. Filip plecând de la baie spre biserică, Macedoniu apăru îndată stând alături de el în trăsură, ca și cum ar fi fost adus în mod miraculos. Trăsura sa era înconjurată de soldați cu sabia scoasă. Tot poporul era plin de frică. Apărătorii Consubstanțialității Cuvântului și aderenții lui Arie alergară în dezordine la biserică. Când Filip și Macedoniu erau aproape de intrare, poporul și soldații au fost cuprinși deodată de o spaimă zadarnică. Mulțimea de lume ce se adunase la acest spectacol era atât de multă încât, Macedoniu neputând trece, soldații începură să împingă poporul, însă poporul fiind prea strâns pentru a putea să se dea îndărăt ca să se facă loc, soldații au crezut că nu vor să facă loc și de aceea au scos săbiile și i-au lovit pe toți cei ce erau înaintea lor. Se zice că trei mii cinci sute de persoane au fost ucise cu acest prilej, atât cei care trecură sub ascuțișul sabiei, cât și cei ce au fost zdrobiți în îmbulzeală. După un episod atât de glorios, Macedoniu a fost pus pe scaunul Bisericii prin autoritatea prefectului mai mult decât prin aceea a canoanelor, ca și cum ar fi fost foarte nevinovat. Arienii se făcură, astfel, stăpâni pe Biserică prin sânge șiucidere. Împăratul dispuse, în același

timp, să se înalțe o mare biserică, ce se cheamă astăzi biserica Sfânta Sofia și care e aproape de aceea a Sfintei Irina, pe care Constantin, tatăl lui Constanțiu, o mai mărise față de cum era mai înainte. Amândouă n-au acum decât o incintă și un nume.

CAPITOLUL XVII.

Atanasie fugе la Roma de frica amenințărilor Împăratului.

Arienii inventară pe atunci o nouă calomnie contra lui Atanasie. De mult timp Constantin, tatăl Împăraților, dăruise cetății o cantitate oarecare de grâu pentru a hrăni pe săraci. Ei acuzară pe Atanasie că l-a vândut și a luat prețul vânzării. Împăratul, dând crezare acestei acuze, îl amenință cu moartea. Însă, pentru a preîntâmpina efectul acestei amenințări, el se retrase și dispăru. Cu toate acestea, Iuliu, Episcopul Romei, aflând de ce mijloace se serveau arienii contra lui Atanasie, cum și locul unde se ascunsese, îl chemă la el. El primise deja scrisoarea lui Eusebiu, care, după cum am spus, încetase din viață și primi atunci și scrisoarea Episcopilor adunați în Antiohia, cât și alte scrisori de la mai mulți Episcopi din Egipt, prin care îl asigurau că acușările ce fuseseră intentate împotriva lui Atanasie, erau acușări calomnioase. Iuliu, având în mână toate aceste scrisori atât de contrare una alteia, făcu mai întâi răspuns Episcopilor ce se adunaseră în Antiohia, prin care se plânse, mai întâi, de asprimea stilului scrisorii lor și, apoi, de faptul că împotriva dispoziției canoanelor nu-l chemase și pe el la Sinod, considerând că prin acele canoane nu e permis să se hotărăscă nimic fără participarea sa. Se plânse că schimbaseră în mod secret credința, precum și că procedura urmată la Tyr se asemana unei tâlhării, fiindcă informațiile luate la Mareot fuseseră făcute de către inamici și judecători recuzați și că uciderea lui Arsenie era numai o bănuială. Toate aceste fapte și altele asemenea sunt expuse mai pe larg în scrisoarea lui Iuliu. Aș fi reprodus-o aici cu acelea cărora le dădu răspuns, dacă preamarea lor lungime nu m-ar fi împiedicat. Sabin, scriitor al sectei macedonienilor, despre care am vorbit mai sus, n-a reprodus deloc scrisoarea lui Iuliu în colecția sa de Sinoade, deși a reprodus acolo scrisoarea Episcopilor adunați în cetatea Antiohia către Iuliu. El a procedat în această privință după obiceiul său. Căci, atunci când găsește o scrisoare a unui Sinod unde nu se vorbește deloc de termenul consubstanțial sau unde e respins, el o

Socrate Scolasticul

transcrie imediat, în timp pe celelalte nu le transcrie deloc. Dar, destul asupra acestei chestiuni. Pavel, prefăcându-se îndată după aceea că se duce de la Tesalonic la Corint, porni spre Italia. Astfel, acești doi Episcopi informară pe Împăratul Constant despre cauza lor.

CAPITOLUL XVIII

Trei Episcopi trimiși din Orient spre a da seama de depunerea lui Atanasie și a lui Pavel întocmesc o nouă formulă de credință.

Constant, Împărat de Occident, aflând despre persecuția ce suferise simți multă durere despre aceasta și scrisese lui Constanțiu, fratele său, rugându-l să trimită trei Episcopi care să dea seama despre sentința lor. El trimise pe Narcis de Cilicia, pe Teodor de Tracia, pe Maris de Calcedon și pe Marcu de Siria care, sosind în Occident, refuzară să stea de vorbă cu Atanasie și, ascunzând sub hainele lor formula de credință ce fusese alcătuită în Antiohia, înfățișară alți Împăratului Constant, pe care o compuseseră ei înșiși și care era concepută în următorii termeni.

«Noi credem într-Un singur Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Creator al tuturor lucrurilor, carele e Principiul și conducătorul acestei mari familii, ce e în ceruri și pe pământ, și întru Unul Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul Său Unul-Născut, Care S-a născut din El mai înainte de toți vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, prin Care toate lucrurile văzute și nevăzute, ce sunt în cer și pe pământ au fost făcute, Care este Cuvânt, înțelepciune, Viață și adevărată Lumină; Care S-a făcut om pentru noi în timpii cei de pe urmă, Care S-a născut din Sfânta Fecioară, Care a fost răstignit, a murit, S-a îngropat, Care a înviat a treia zi; S-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Părintelui Său, de unde va veni la sfârșitul veacurilor ca să judece viii și morții și pentru a da fiecăruia după faptele sale, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit, pentru că El va șede de-a dreapta Părintelui Său, nu numai în acest veac, ci și în veacurile viitoare. Noi credem și întru Sfântul Duh, Paraclet, pe care Domnul L-a făgăduit Apostolilor Săi și pe care L-a trimis după înălțarea Sa spre a-i învăța toate, Care va sfîinți sufletele ce vor crede cu sinceritate într-Însul. Biserica Sobornicească privește ca străini pe cei ce susțin, că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut din ceea ce nu era mai înainte, că El nu e Dumnezeu, ci din o altă substanță și că a fost un timp, în care El nu era».

Dând această formulă Împăratului și la mai mulți alții, se retraseră fără să mai fi făcut altceva. Apusenii și Orientalii nefiind încă despărțiți de împărțășire, se născu o nouă erezie la Sirmium, cetate în Iliria. Fotin,

născut în Galatia Mică, care conducea bisericile din acele țări și care fusese odinioară discipol lui Marcel, ce fusese depus de Episcopul său, mergând pe urmele dascălului său, învăță că Fiul lui Dumnezeu nu e decât un om ca toți oamenii. Vom vorbi mai pe larg despre această rătăcire în cursul Istoriei noastre.

CAPITOLUL XIX.

Altă expunere de credință.

Episcopii din Orient, adunându-se după trei ani într-un Sinod, întocmire acolo o altă formulă de credință, pe care o trimiseră Episcopilor din Italia prin Eudoxiu, Episcopul de Germanicia, prin Macedoniu, Episcopul de Mopsuestia, și prin Martiriu. Această formulă era mult mai dezvoltată ca celelalte. Iată conținutul ei:

«Noi credem într-un Dumnezeu, Tatăl Atotțiutorul, Creatorul tuturor lucrurilor, Care e Principiul și Conducătorul acestei mari familii, Care e în cer și pe pământ, și întru Unul Domn Iisus Hristos, Fiul Său Unul-Născut; născut din Tatăl mai înainte de toți vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, prin Carele toate lucrurile văzute și nevăzute s-au făcut în cer și pe pământ, Care e Cuvânt, Înțelepciune, Putere, Viață și Lumină, Care S-a făcut om pentru noi în timpul cel mai de pe urmă și S-a născut din Sfânta Fecioară, S-a răstignit, a murit și S-a îngropat, Care a înviat a treia zi, S-a suit la cer și șade de-a dreapta Tatălui, Care va veni la sfârșitul veacului să judece viii și morții și să dea fiecăruia după faptele sale, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit și va ține toate veacurile, pentru că El șade de-a dreapta Tatălui nu numai în cursul acestui veac ci și în veacurile viitoare. Noi credem și întru Sfântul Duh, Paraclet, pe Care Iisus Hristos L-a făgăduit Apostolilor Săi și pe Care L-a trimis după înălțarea Sa spre a-i învăța și spre a-i instrui despre toate lucrurile și prin care sufletele ce cred cu sinceritate într-Însul sunt sfințite. Sfânta Biserică Sobornicească respinge pe cei ce susțin, că Fiul e din ceea ce nu era mai înainte, sau că El e de o altă substanță, iar nu din Dumnezeu, sau că a fost un timp sau un veac, în care nu era. Sfânta Biserică Sobornicească pronunță de asemenea anatema contra celor ce susțin că sunt trei Dumnezei sau că Iisus Hristos nu e Dumnezeu mai înainte de toți vecii, sau că El nu e nici Hristosul, nici Fiul lui Dumnezeu, sau că același e Părinte, Fiu și Sfânt Duh, sau că Fiul nu a fost născut, sau că Tatăl nu L-a născut în mod liber și de bunăvoie. Căci nu s-ar putea susține, fără a se pune în primejdia de a cădea în rătăcire, că Fiul e din ceea ce nu era mai înainte, fiindcă noi nu găsim să se vorbească astfel despre Dânsul în Sfânta Scriptură. Noi n-am învățat, că El S-a născut dintr-un alt

Socrate Scolasticul

ipostas, Care să fi fost mai înainte, ci că El a fost cu adevărat născut din Dumnezeu singur. Cuvântul lui Dumnezeu nu recunoaște decât pe Părintele lui Iisus Hristos Care nu a fost născut și Care n-are început. Nu trebuie ca, cei ce susțin cu îndrăzneală și fără a fi sprijiniți pe autoritatea Sfintei Scripturi, că a fost un timp în care nu era, să înțeleagă vreun spațiu de timp, ce ar fi fost înainte de Dânsul. Ei nu trebuie să înțeleagă că Dumnezeu L-a născut fără timp, pentru că El însuși a făcut timpurile și veacurile. Nu trebuie să se creadă nici aceasta că Fiul nu are început și că nu a fost născut precum nu a fost născut Părintele. Căci ceea ce nu are început și ceea ce nu a fost născut, nu are propriu nici Părinte, nici Fiu. Noi știm, că Părintele nu are început și că El nu poate fi înțeles și că El a născut într-un chip neînțeles și nespuz; că Fiul a fost născut mai înainte de toți vecii, că El nu e ca Părintele, Care nu poate să fie născut și că El are un început Care e Părintele Său Care L-a născut. Căci Dumnezeu e căpetenia lui Iisus Hristos. Însă, deși după Sfânta Scriptură, noi mărturisim trei lucruri sau trei persoane, adică, a Părintelui, a Fiului și a Sfântului Duh, noi nu facem totuși trei Dumnezei. Căci noi știm că nu e decât un Dumnezeu desăvârșit, Care nu a fost născut, Care are singură ființa de la El și Care o dă cu îmbeșugare altora. Cu toate acestea deși noi zicem că nu e decât un Dumnezeu, Care nu a fost născut și Care e Părintele Domnului nostru Iisus Hristos, noi ne rugăm pentru aceasta, că Iisus Hristos e Dumnezeu mai înainte de toți vecii, după cum fac discipolii lui Pavel de Samosata, care susțin, că de la întruparea Sa, El a fost făcut Dumnezeu din om ce era mai înainte. Noi știm, că deși El e supus lui Dumnezeu, Părintele Său, totuși El e născut din Dumnezeu, El e de natura Sa Dumnezeu adevărat și perfect, El nu a fost făcut Dumnezeu din om ce a fost mai înainte, ci din Dumnezeu ce era, El S-a făcut om pentru noi, fără a înceta de a fi totdeauna Dumnezeu. Noi disprețuim și pronunțăm anatema contra acelor care-L numesc greșit simplu Cuvânt al lui Dumnezeu și fără ipostas, sau ca și cum n-avea ființa Sa în alta, sau ca o vorbă ce e rostită sau ca o vorbă ce e concepută, și care pretind că El nu a fost mai înainte de veacuri Hristos, Fiu, Mijlocitor, Imagine a lui Dumnezeu; ci, că El n-a început a fi Hristos și Fiu al lui Dumnezeu, decât în timpul când El a luat trupul nostru din sânul Fecioarei, acum aproape patru sute de ani. Căci ei voră ca de atunci să fie începutul domniei lui Iisus Hristos și că sfârșitul acestei domnii să fie după distrugerea lumii și judecata de apoi. Astfel sunt aderenții lui Marcel și ai lui Fotin de Ancira, care sub pretext că stabilesc Monarhia, desființează natura eternă și dumnezeiască a lui Iisus Hristos și durata perpetuă și nesfârșită a domniei Sale. Iar noi știm, că El nu e numai cuvânt rostit sau conceput a lui Dumnezeu, ci e Cuvânt viu și subzistând prin Sine Însuși, pentru că acest Cuvânt e Dumnezeu, Hristos și Fiu al lui Dumnezeu. Noi mărturisim, că nu prin singura preștiință El a fost totdeauna cu Părintele Său mai înainte de toți vecii,

servindu-i la crearea tuturor lucrurilor văzute și nevăzute: ci, El este Cuvântul substanțial al Părintelui și Dumnezeu din Dumnezeu. Căci El este Acela Căruia Părintele a zis: *Să facem pe om după chipul și asemănarea noastră*, (Fc 1, 26) Care S-a arătat Părinților celor de demult, Care a dat legea, Care a grăit prin Prooroci și Care făcându-se în fine om a arătat pe Părintele Său tuturor oamenilor și domnește în toate veacurile. El n-a obținut nicio demnitate din nou, ci El e perfect din toată veșnicia și asemănabil în toate Părintelui Său. Noi alungăm constant, cu dreptate afară din Biserică pe cei ce susțin, că Părintele, Fiul și Sfântul Duh nu sunt decât aceeași persoană și care printr-o extremă nelegiuire, supun pe Părintele la suferințele acelea; pe aceia romanii îi numesc patripasieni și noi îi numim sabelieni. Căci noi știm, că atunci când Părintele a trimis pe Fiul Său, El a rămas neschimbat în natura dumnezeiască și că Fiul fiind trimis, a luat trup pentru a împlini taina întrupării. Noi ținem încă de nelegiuiri și foarte depărtați de adevăr, pe cei ce tăgăduiesc cu o groaznică nerușinare, că Iisus Hristos a fost produs în mod liber și de bunăvoie de către Părintele Său, și care atribuie Părintelui o necesitate fără voie și violență, prin care El a născut pe Fiul Său, fără voia Lui, pentru că aceste simțăminte sunt contrarii noțiunilor comune ce noi avem despre natura dumnezeiască și înțelesului Scripturii insuflată de Sfântul Duh. Căci noi credem cu evlavie și cu religiozitate că Dumnezeu e liber și că El a născut în mod liber și de bunăvoie pe Fiul Său. Deși noi credem cu o frică respectuoasă aceste cuvinte ce au fost scrise despre Fiul: „Domnul m-a zidit pe mine început căilor Sale spre lucrurile Sale” (Prov 8, 22), noi nu înțelegem, totuși, că El a fost făcut în modul în care au fost făcute celelalte creaturi. Căci e o nelegiuire cu totul depărtată de credința Bisericii a compăra pe Creatorul cu creaturile Sale și de a-și închipui că El a fost produs prin calea generației comune. Sfânta Scriptură ne învață că Fiul Unul Născut al lui Dumnezeu a fost cu adevărat născut o singură dată. Deși noi zicem că Fiul e prin Sine Însuși și că El viețuiește și subzistă ca Părintele Său, noi nu înțelegem pentru aceasta că există un spațiu corporal care-i desparte. Noi credem că Ei sunt uniți fără niciun mijloc și că Ei nu pot nici într-un chip a fi despărțiți, pentru că Părintele cuprinde pe Fiul în sânul Său și că Fiul fiind ca alipit acolo rămâne pentru veșnicie. Crezând o Treime prea sfântă și prea perfectă și zicând că Părintele e Dumnezeu și că Fiul e, de asemenea, Dumnezeu, noi nu recunoaștem pentru aceasta doi Dumnezei, ci Unul Singur pentru cinstea unei singure dumnezeiri și a unei singure domnii. Cu toate că Părintele poruncește Fiului însuși și că Fiul ascultă Părintele, guvernează cu Părintele toate creaturile, care au fost făcute după Dânsul și printr-Însul și comunică cu îmbeșugare Sfinților harul Sfântului Duh prin voința Părintelui. Noi am învățat din Sfânta Scriptură că întru aceasta constă Imperiul și puterea Fiului. Nu din vanitate am făcut această expunere atât de lungă și întinsă despre credința noastră, pe

Socrate Scolasticul

lângă prescurtarea pe care o făcusem mai înainte, ci din nevoia de a înlătura presupunerile celor ce nu cunosc simțămintele noastre și spre a face cunoscută nerușinarea calomniei inamicilor noștri celor ce locuiesc în Occident și curăția doctrinei noastre întemeiată pe mărturisirea Sfintei Scripturi.

CAPITOLUL XX.

Sinodul din Sardica. (347 d.Hr.)

Episcopii din Occident nu voră nicidecum să primească această expunere, fie pentru că nu știau limba greacă, fie pentru că credeau că trebuie să se mulțumească cu doctrina Sinodului din Niceea, fără să mai aibă nevoie de o alta. Împăratul dăduse ordin ca Pavel și Atanasie să fie restabiliți în scaunele lor. Nefiind executat acest ordin, poporul a fost tulburat prin neconținute răscoale și acești doi Episcopi, arătând că nu fuseseră depuși decât spre a se găsi un mijloc de a ruina mai cu înlesnire credința, cerură convocarea unui Sinod ecumenic în care să fie examinată problema lor și unde să se decidă din nou chestiunile de credință. Se convocă, deci, un Sinod ecumenic în Sardica, cetate în Illiria, prin autoritatea ambilor împărați, dintre care cel de Occident îl ceruse, iar cel de Orient consimțise. El s-a întrunit la unsprezece ani după moartea lui Constantin, tatăl Împăraților, sub consulatul lui Rufin și al lui Eusebiu. Trei sute de Episcopi din Occident asistară la acest Sinod, după mărturisirea lui Atanasie și șaptezeci și șase din Orient, după mărturisirea lui Sabin. Ischiras, ce fusese hirotonit Episcop al Mareotei de către înșiși cei ce depuseseră pe Atanasie, era și el de față. Ceilalți se scuzară, fie din cauza indispoziției, fie că era prea scurt timpul între Indiction și între convocare și aruncau toată vina asupra lui Iuliu, Episcopul de Roma, deși erau optsprezece luni de când Atanasie așteptase neconținut la Roma. Când s-au întrunit toți la Sardica, cei din Orient refuzară să-i vadă pe cei din Occident și protestară că nu pot să stea la vorbă cu ei până ce nu vor alunga pe Pavel și pe Atanasie. Însă Protogen, Episcopul de Sardica și Osiu, Episcopul de Cordova din Ispania, nu au permis ca Pavel și Atanasie să fie alungați din adunare, motiv pentru care Orientalii se retraseră îndată și, reîntorcându-se la Filipopole, cetate în Tracia, ținură acolo un Sinod aparte, în care condamnară termenul de *consubstanțial* și introduseră pe acela de *neasemănable* în scrisorile lor pe care le trimiseră în toate părțile. Cei care rămaseră în Sardica, condamnară pe cei ce plecaseră, depuseră pe acuzatorii lui Atanasie, confirmară definiția

de credință făcută la Sinodul din Niceea, respinseră termenul de *nease-mănabil*, aprobară încă mai lămurit decât înainte pe cel de *consubstanțial* și scrieră asupra acestei chestiuni tuturor bisericilor. Și unii și alții credeau că au făcut bine. Cei din Orient erau de această părere pentru că cei din Occident primiseră în împărțășirea lor pe Pavel și pe Atanasie, deși fuseseră depuși; și cei din Occident erau de asemenea de această părere pentru că cei ce depuseseră pe Pavel și pe Atanasie se retraseră, mai înainte de a se fi luat vreo cunoștință despre problemă și nu-i depuseseră decât din ură că țineau credința Sinodului din Niceea, pe care ceilalți o corupseseră. Ei restabiliră pe Pavel, pe Atanasie și pe Marcel, Episcopul de Ancira, cetate din Galatia. Acesta din urmă, care fusese depus cu mult timp mai înainte, după cum am spus în cartea întâi, interveni puternic spre a fi restabilit, susținând că nu a fost bănuit că ține rătăcirile lui Pavel de Samosata, decât pentru că nu se înțelesese cartea sa. Trebuie, totuși, să se știe că Eusebiu, supranumit Pamfilu, a publicat trei cărți contra lui, în care reproducând propriile lui cuvinte, se silește să demonstreze că el crede ca Sabeliu de Libia și ca Pavel de Samosata, că Iisus Hristos nu e decât un om.

CAPITOLUL XXI.

Apărarea lui Eusebiu, supranumit Pamfilu.

Fiindcă sunt informat că unii s-au silit să înnegrească pe acest Eusebiu acuzându-l că a răspândit prin scrierile sale rătăcirile lui Arie, cred de datarea mea să spun ceva aici pentru justificarea lui. Mai întâi, e sigur că el a asistat și consimțit la Sinodul de la Niceea, unde s-a decis că Fiul e consubstanțial (deoființă) cu Părintele Său. Mai mult, el scrie astfel în cartea a treia asupra vieții lui Constantin: «Împăratul sfătui pe Episcopi să se înțeleagă între ei, până când i-a unit pe toți în aceleași vederi și au convenit cu toții la aceeași credință în Sinodul din Niceea». Ce motiv poate să aibă cineva să creadă, că el ar fi favorizat doctrina lui Arie, când asigură că toate neînțelegerile și certurile fuseseră potolite în Sinod și că Episcopii se uniră în una și aceeași părere? Arienii se înșeală, fără îndoială, când susțin că el a fost de părerile lor. Poate va zice cineva că, se pare că, el susținea părerea lui Arie, pentru că în scrierile sale se servea adeseori de acest mod de a vorbi despre Iisus Hristos. Însă e ușor a răspunde, că scriitorii Bisericii se servesc adeseori de acest mod de a vorbi și de altele asemenea, care

Socrate Scolasticul

arăta iconomia tainei întrupării și că Sfântul Apostol Pavel s-a servit de acest mod înainte de ei, fără să fi fost vreodată bănuț pentru aceasta că ar ține o greșită doctrină. Apoi, referitor la faptul că Arie îndrăznește să susțină că Fiul lui Dumnezeu nu e decât o creatură asemenea celorlalte, vedeți, vă rog, care au fost părerile lui Eusebiu asupra acestei chestiuni. Iată, în ce chip vorbește el în cartea întâi contra lui Marcel: «Nu e decât un singur Fiul al lui Dumnezeu și nu e nicidecum altul. Pentru aceasta cei ce nu se opun a-L numi creatură venită din neant ca și celelalte creaturi, merită să fie blamați. Căci, cum ar fi El, Fiul al lui Dumnezeu dacă ar fi de aceeași natură ca și creaturile și născut din neant ca și ele? Sfânta Scriptură nu vorbește despre El astfel.

Apoi, puțin după aceea, adaugă cele ce urmează: «Oricine zice că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut din nimic și că e o creatură care a fost produsă din ce nu era mai înainte, nu bagă de seamă că aceasta înseamnă a tăgădui că El e Fiul lui Dumnezeu și a nu-i lăsa decât numele? Căci cel ce a fost din nimic nu poate a fi Fiul al lui Dumnezeu, precum nu pot fi Fiul al lui Dumnezeu celelalte lucruri ce au fost făcute. Însă, adevăratul Fiul al lui Dumnezeu, Care a fost născut din El ca din Părintele Său e numit cu dreptate Fiul Său Cel Unul Născut și mult iubit și prin această rațiune chiar El e Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu trebuind a fi asemănabil Părintelui Său.

Un Împărat zidește o cetate, însă nu o naște. El naște pe fiul său, însă nu-l zidește. Meșterul e lucrătorul, iar nu părintele lucrării sale. Însă el e părintele, iar nu lucrătorul fiului său. Astfel Dumnezeu e numit Părintele Fiului Său și Creator al lumii. Dacă găsim aceste cuvinte în Sfânta Scriptură, Domnul m-a zidit pe mine început căilor sale (Prov 8, 22), noi trebuie să-i căutăm înțelesul ce-l voi explica îndată și să nu desființăm pentru un singur pasaj, după cum face Marcel, una din cele mai importante dogme ale Bisericii». Explicând în cartea a treia a aceleiași scrieri în ce mod trebuie să se înțeleagă termenul de creatură, el vorbește astfel: «Aceste cuvinte ale Scripturii: El m-a zidit pe mine început căilor sale (Prov 8, 22), trebuie să fie înțelese cu același înțeles ca și acelea ce sunt mai înainte. Căci nu trebuie a se înțelege ceea ce zice: că a fost zidit, ca și cum s-ar zice, că a ajuns din neant la existență și că a fost făcut din nimic ca și celelalte creaturi, așa după cum au crezut-o unii cu totul greșit. Însă el vorbește astfel, spre a arăta că el este și că subzistă mai înainte de crearea lumii și că el a fost stabilit de către Părintele Său, Principele și Guvernatorul lumii, astfel că verbul: el m-a zidit, a fost pus în locul verbului: el m-a stabilit. Sfântul Apostol Petru numește creaturi pe Principii și pe Guvernatorii care poruncesc oamenilor, când zice: Supuneți-vă, pentru Domnul, la toată creatura omenească, ori Împăratului ca Suveranului, ori Guvernătorilor ca celor ce sunt trimiși din partea sa. (1Pt 2, 13) Proorocul

de asemenea, n-a luat verbul a crea sau a zidi, pentru a face ceea ce nu era mai înainte, când a zis: *Gătește-te, Israele, ca să chemi pe Dumnezeuul tău, pentru că iată cel ce întărește și zidește duhul și cel ce vestește oamenilor pe Unsul lui.* (Amos 4, 12, Zah 12, 1) Căci Dumnezeu n-a zidit pe Sfântul Duh, când prin mijlocul Său a vestit pe Fiul Său tuturor oamenilor. Căci nu e nimic nou sub soare. Duhul subzistă, deci, mai înainte, deși nu fusese trimis decât atunci când Apostolii, fiind toți adunați împreună la un loc, se făcu fără de veste sunet din cer, ca de suflare de vijor ce vine repede și, îndată, fură toți plini de Sfântul Duh. Și, astfel, propovăduiră ei pe Iisus Hristos după această proorocie care zice: *Iată, cel ce întărește tunetul și zidește duhul și cel ce vestește oamenilor pe Unsul lui.* (Zah 12, 1) Termenul de zidit, e pus acolo pentru termenul de trimis sau de dispus sau de stabilit. Astfel, tunetul înseamnă predicarea Evangheliei. Când David zicea lui Dumnezeu: *Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule* (Ps 50, 11), el nu o zicea spre a arăta că nu avea inimă, ci spre a obține curăția inimii ce avea. Tot în acest înțeles e scris, să se zidească, adică să se unească doi oameni într-unul. Iată încă un alt pasaj, care trebuie să fie înțeles în același chip: *Îmbracați-vă în omul cel nou, care s-a zidit după Dumnezeu* (Efes 4, 24). Cei ce citesc cu luare aminte Sfânta Scriptură, pot găsi multe pasaje cărora trebuie să li se dea aceeași explicație. Nu e, deci, de mirare dacă în acest pasaj- «*Domnul m-a zidit pe mine început căilor Sale,* (Prov 8, 22), cuvântul zidit a fost pus pentru cuvântul de orânduit sau stabilit. Am reproduș aceste cuvinte din cartea pe care Eusebiu a scris-o contra lui Marcel, spre a-i face să tacă pe cei ce se forțează în zadar să-l înnegrească. Căci ei nu vor putea proba că atribuie Fiului principiul naturii dumnezeiești, deși el se servește adeseori în scrierile sale de termenul de dispensație, considerând, mai cu seamă, că el a fost mare admirator și mare imitator al lui Origen, în scrierile căruia adeseori e spus că Fiul e născut de către Părintele, după cum cei ce sunt destul de ageri spre a pătrunde adâncimea doctrinei sale, o vor putea recunoaște. Iată, ce aveam de spus contra celor ce se silesc să înnegrească renumele lui Eusebiu.

CAPITOLUL XXII.

Împăratul Occidentului îl roagă pe Împăratul Orientului să restabilească pe Pavel și pe Atanasie în scaunele lor și-l amenință cu război, în caz că va continua să refuze aceasta.

Episcopii ce rămăseseră în Sardica și cei ce se retrăseseră la Filipopol, ținând separat două sinoade și hotărând în fiecare ceea ce ei găsiseră de cuviință, se reîntoarseră la bisericile lor. Orientul se despărți atunci de

Occident. Muntele Suques, ce desparte Illyria de Tracia, forma, de asemenea, despărțirea în ceea ce privește împărțirea / comuniunea Bisericii. Până la acel loc nu era nicidecum despărțire de împărțire, deși era mare deosebire în credință. Peste munte nu mai era împărțire. Astfel de dezordine domnea atunci în Biserică. Constant, Împărat de Occident, făcu cunoscut Împăratului Constanțiu, fratele său, ceea ce se hotărâse în Sinodul din Sardica și-l rugă să restabilească pe Pavel și pe Atanasie în scaunele lor. Fiindcă Constanțiu tot amâna, Constant îi fixă un termen: sau să primească pe acești doi Episcopi și să le înapoieze bisericile, sau să-l considere ca nimic și să se aștepte la război.

Iată termenii acestei declarații: *Atanasie și Pavel se află la mine. Sunt bine informat că ei n-au suferit persecuție decât pentru credință. Eu vi-i voi trimite, de veți voi să-mi promiteți că le veți înapoia bisericile și veți pedepsi pe cei ce i-au supărat pe nedrept, iar de veți refuza să faceți aceasta, să știți că voi merge să-i restabilesc eu însumi fără voia voastră.*

CAPITOLUL XXIII.

Constanțiu recheamă pe Atanasie și-l trimite la Alexandria.

Această propunere produse neliniște Împăratului Constanțiu, așa că trimise să cheme îndată pe mai mulți Episcopi și le ceru părerea lor asupra propunerii ce-i făcea Împăratul, fratele său. Ei răspunseră că e mai bine să dea bisericile lui Atanasie decât să facă un război civil. Și astfel, Constanțiu îl rechemă de nevoie. Cu toate acestea, Constant, Împărat de Occident, trimise pe Pavel la Constantinopole cu doi Episcopi și cu o suită aleasă și-i dădu o scrisoare, afară de aceea pe care o avea de la Sinod, spre a lua iarăși în stăpânire scaunul său. Atanasie, temându-se de cursele calomniatorilor săi și îndoindu-se dacă trebuia să se încreadă scrisorii lui Constanțiu, primi o a doua și o a treia a căror traducere din latinește în grecește o voi reproduce aici.

Constanțiu, învingător, August: lui Atanasie, Episcop.

«Nici blândețea, nici îndurarea mea n-ar putea permite să mai fiți multă vreme tulburat de valuri și de furtuni. Pietatea mea ce nu încetează să facă binele, n-a putut să vă lase alungat din casa voastră, lipsit de bunurile voastre, rătăcind prin pustii și singurătăți. Deși am amânat mult timp să vă scriu, spre a vă face cunoscută intenția mea, crezând că veți reveni de la sine și că veți căuta puțin repaus după atâtea neajun-

sun și osteneți, totuși, fiindcă frica v-a împiedicat, poate, de a pune în lucrare hotărârea voastră, scriu sfinteniei voastre cu toată dulceața putincioasă, pentru ca să vă grăbiți să veniți la mine, pentru a vă bucura de efectul bunătății mele și al dorințelor voastre și pentru a fi restabilit pe scaunul vostru. Am rugat pe Împăratul Constant, fratele meu, să vă permită să reveniți pentru ca restabilirea voastră să vă fie o garanție asigurată de dragostea noastră».

Constanțiu, învingător, August: lui Atanasie, Episcop.

«Deși v-am înștiințat prin scrisorile mele precedente să veniți la curte spre a satisface dorința ce am de a vă trimite iarăși la scaunul vostru, vă adresez încă și aceasta, spre a vă îndemna a lua grabnic fără frică și îngrijire o trăsură publică, spre a veni aici și a vă bucura de tot ce doriți».

Constanțiu, învingător, August: lui Atanasie Episcop.

«Când mă aflu la Edessa, v-am trimis în prezența preoților voștri pe unul dintre ei, spre a vă invita să veniți la curte, pentru ca să puteți, apoi, să vă reîntoarceți la Alexandria. Însă, fiindcă e mult timp de când ați primit scrisoarea mea, fără a-mi răspunde, am binevoit să vă înștiințez încă să veniți spre a fi restabilit în țara voastră. V-am trimis pe Achetas, diaconul, spre a vă informa mai pe larg de intențiile mele și spre a vă asigura de ușurința cu care veți obține tot ce veți dori».

Atanasie, primind această scrisoare la Aquilea, unde se retrăsese de când plecase de la Sardica, se duse la Roma, arătând aceste scrisori lui Iuliu și umplu Biserica Romană de bucurie, crezând că Împăratul de Orient îmbrățișează doctrina sa, fiindcă recheamă pe Atanasie. Iuliu scrisese în favoarea sa clerului și poporului din Alexandria. Iată termenii scrisorii sale:

Iuliu, Episcop: preoților, diaconilor și poporului din Alexandria, ai mei preaiubiți frați. Salutare în Domnul nostru.

Mă bucur împreună cu voi, preaiubiții mei frați, pentru că vedeți înaintea ochilor voștri rodul credinței voastre. Căci astfel numesc eu reîntoarcerea lui Atanasie, fratele și coliturghisitorul nostru, pe care Dumnezeu a acordat-o meritului virtuții sale și ardoarei rugăciunilor voastre. Se pare că aceste rugăciuni au fost însuflețite de o dragoste foarte curată și statornică și că, conservând totdeauna nădejdea făgăduințelor veșnice și amintirea învățăturilor ce ați primit din gura lui Atanasie, fratele nostru, voi ați recunoscut lămurit că nu puteați să fiți lipsiți pentru totdeauna de prezența sa,

Socrate Scolasticul

fiindcă îl aveți totdeauna în inimă. Pentru aceasta n-am nevoie să vă fac o lungă scrisoare, căci credința voastră a prevenit tot ce aș fi putut să vă spun și harul lui Dumnezeu a împlinit dorințele voastre. Mă bucur, deci, împreună cu voi căci, trebuie să o spun a doua oară, v-ați păstrat sufletele voastre neînvinse în credință. Nu mai puțin mă bucur cu Atanasie, fratele meu, că scârbele ce a suferit nu l-au făcut să uite un moment dragostea voastră. Cred, prea iubiții mei frați, că încercarea prin care el a trecut, nu i-a fost nici rușinoasă, nici nefolositoare, fiindcă a servit să se cunoască mai bine și credința sa și a voastră. Căci, fără cele ce s-au întâmplat, cine ar fi crezut vreodată, că voi ați fi avut o stimă atât de mare pentru virtutea acestui Episcop și o afecțiune atât de duioasă pentru persoana lui, sau că el ar fi avut o sfințenie atât de admirabilă, pentru care-și va primi recompensa? El a câștigat prin răbdarea lui gloria unui adevărat mărturisitor. El a fost prigonit pe mare și pe uscat și a disprețuit pretutindenea cursele arienilor. El nu s-a temut de moarte în mijlocul primejdiilor unde l-a aruncat gelozia inamicilor săi. El și-a pus totdeauna încrederea în puterea lui Dumnezeu și în bunătatea Domnului Nostru Iisus Hristos și a nădăduit să scape prin ajutorul lor din mâinile persecutorilor săi, să se reîntoarcă la voi pentru mângâierea voastră și să câștige cu voi mărturisirea unei bune conștiințe, care vă servește la toți ca un trofeu. Gloria numelui său s-a întins până la marginile universului și a dus reputația curățeniei morăvurilor sale, a tăriei credinței, a temeiniciei încrederii sale în Dumnezeu și a statorniciei cu care voi l-ați stimat totdeauna și l-ați iubit. El se reîntoarce acum la voi mai ilustru ca niciodată. Căci, dacă focul lămurește aurul și argintul, ce putem zice despre curățenia și virtutea acestui mare om, care după ce a încercat atâtea nenorociri și atâtea primejdii, e recunoscut cu totul nevinovat, nu numai prin judecata mea, ci și prin judecata Sinodului și e readus între voi. Primiți cu cinste și cu bucurie după Dumnezeu pe Atanasie, Episcopul vostru, și pe tovarășii suferințelor sale. Bucurați-vă că posedăți ceea ce doreați, voi care prin sfintele voastre scrisori ați dat mâncare și băutură păstorului vostru care flămânzea și însetoșa de mântuirea voastră, voi care l-ați mângâiat în timpul exilului și l-ați apărat în timpul persecuției. Vă mărturisesc că atunci când îmi închipuiesc bucuria cu care alergați întru întâmpinarea lui, simt eu însumi o bucurie foarte mare și consider mare câștig cunoștința unui bărbat așa de virtuos. Nu-mi rămâne mai mult decât să sfârșesc scrisoarea mea prin această rugăciune. Dumnezeu Atotputernicul și Iisus Hristos, Unul născut Fiul Său, Mântuitorul nostru, să vă dea harul Său spre răsplătirea credinței, a cărei sinceritate ați arătat prin ajutoarele ce ați dat Episcopului vostru, de a vă da vouă și fiilor voștri în veacul viitor acele bunuri cerești pe care ochiul omului nu le-a văzut, pe care urechea nu le-a auzit, pe care spiritul omului nu le-a înțeles și pe care Dumnezeu le-a pregătit celor ce-L iubesc prin Iisus Hristos, Domnul nostru, prin Care

fie slavă lui Dumnezeu cel Atotputernic în vecii vecilor. Doresc, prea iubiții mei frați, să fiți sănătoși».

Atanasie se reîntoarce în Orient pe temeiul acestor scrisori. Împăratul Constanțiu nu s-a supărat că-l vede. Cu toate acestea, însă, după stăruința arienilor, el încercă să-l înșele și pentru acest sfârșit îi vorbește în acești termeni: «Iată-vă restabilit pe scaunul vostru, în urma decretului Sinodului și a consimțământului meu. Însă, pentru că se află mai multe persoane în Alexandria, care evită împărtășirea voastră, permiteți-le să-și aibă biserica lor aparte, unde să se poată aduna». Atanasie îi răspunde îndată: «Atârnă de la voi, Împărate, de a porunci și de a face ceea ce vă place; însă, din parte-mi, vă cer și eu o grație». Împăratul promițându-i că i-o acordă, el ceru același lucru ca Împăratul, adică o biserică în fiecare cetate, pentru cei ce ar evita împărtășirea cu arienii. Aceștia, recunoscând că răspunsul lui Atanasie e contrar intereselor lor, răspunseră că trebuie să amâne executarea pentru alt timp și lăsă pe Împăratul să facă ce-i va plăcea. El restabili, deci, pe Atanasie, pe Pavel, pe Marcel, pe Asclepas, Episcopul de Gaza și pe Lucius, Episcopul de Adrianopole, pe scaunele lor. Acești doi din urmă fuseseră restabiliți prin Sinodul de Sardica adică, Asclepas, după ce a justificat prin acte publice că Eusebiu, supranumit Pamfiliu, luase cunoștință de problema sa cu mai mulți alți Episcopi și-l restabilise iarăși în demnitatea sa și Lucius, pentru că acuzatorii săi fugiseră. Împăratul trimise ordin locuitorilor din cetățile lor să-i primească. Se produse o mare mișcare la Ancyra, când Vasile a fost alungat de acolo și când Marcel a fost restabilit în locul său și această mișcare dădu prilej inamicilor să-și propage calomniile. Locuitorii din Gaza primiră foarte bucuroși pe Asclepas. Macedoniu cedă pentru puțin timp locul lui Pavel, în cetatea de Constantinopol, și făcu adunări într-o biserică particulară. Împăratul Constanțiu scrisese în favoarea lui Atanasie, Episcopilor, clericilor și credincioșilor pentru ca să-l primească cu mulțumire. El revocă, de asemenea, tot ce se hotărâse contra lui. Scrisorile sale s-au păstrat și le voi transcrie aici.

Constanțiu, învingător, Preamare, August: Episcopilor și Preoților Bisericii Sobornicești

«Preacinstitul Episcop Atanasie nu a fost părăsit de harul lui Dumnezeu. Deși el a fost supus unei aspre încercări pentru puțin timp, el a obținut de la Pronia dum-

Socrate Scolasticul

nezeiască o sentință favorabilă. El a fost restabilit, prin voința lui Dumnezeu și consimțământul meu, în țara sa și scaunul Bisericii unde Domnul permise ca să fie pus. E drept ca el să se bucure după aceasta, de celelalte bunătăți ale îndurării mele, ca tot ce s-a hotărât contra lui și contra celor de împărțășirea lui, să fie desființat; ca toate presupunerile să fie înlăturate; ca imunitatea acordată clericilor săi să le fie confirmată. Noi am crezut de datorie să-i facem acest har, de a înștiința pe toți clericii despre asigurarea ce am acordat, atât persoanei sale, cât și Episcopilor și clericilor din partidul său. Împărțășirea ce se va întreține cu dânsul, va fi un semn al buneii învățături. Pentru aceasta am poruncit ca aceia care ar avea prudența să aleagă partidul cel mai bun și se vor fi ținut în împărțășirea sa să se bucure de harul ce le-am acordat după voința lui Dumnezeu. »

Constanțiu, Îvingător, Preamare, August: Poporului Bisericii Sobornicești de Alexandria.

«Având grija de a conserva neconținut între voi o bună disciplină și știind că sunteți lipsiți de mult timp de conducerea lui Atanasie, Episcopul vostru, cunoscut de toată lumea prin sfințenia moravurilor, am crezut că e drept să vi-l trimit iarăși. Când îl veți primi cu bunacuviniță obișnuită și-l veți stabili pentru a aduce jertfă lui Dumnezeu rugăciunile voastre, lucrați totdeauna după legea Bisericii în așa fel încât să conservați pacea și unirea, care vă e atât de folositoare și mie atât de plăcută. Nu e drept ca să tulburați prin dezbinările și prin certurile voastre o prosperitate atât de mare, cum e aceea din veacul nostru. Și doresc ca un rău atât de nenorocit ca acela să nu se petreacă între voi. Vă îndemn să vă serviți, cum am spus-o deja, de acest Episcop spre a vă ajuta și a vă conduce în rugăciunile voastre, pentru ca atunci când unirea și înțelegerea cu care veți trăi va fi cunoscută de toată lumea, păgânii, ce sunt încă atrași de cultul zeilor mincinoși și în rătăcire, să vină să îmbrățișeze sfânta noastră religie. Primiți cu bucurie pe Episcopul vostru, care e trimis din porunca lui Dumnezeu și cu consimțământul meu și îmbrățișați-l din toată inima voastră. Căci n-ați putea să faceți nimic care să fie atât de cinstit pentru voi și nici atât de conform cu vederile mele. Spre a ridica spiritelor turbulente și neliniștitoare orice prilej de răscoală și de mișcare, am poruncit judecătorilor din țara voastră să pedepsească pe răzvrățitori cu toată asprimea legilor. Aveți deci, înaintea ochilor voința lui Dumnezeu ce mă silesc pe cât pot a o urma, având toată grija care îmi e cu putință, de a păstra pacea între voi. Aveți în vedere și pedepsele ce sunt orânduite celor neascultători, observați cu exactitate regulile sfinte ale religiei, primiți pe Episcopul vostru cu tot respectul și rugați pe

«Dumnezeu împreună cu dănsul atât pentru voi, cât și pentru prosperitatea comună a tuturor oamenilor».

Constanțiu, învingător, August: Lui Nestoriu și în aceeași termeni Guvernatorilor de Augustamnica, de Tebaida și de Lybia.

«Dacă s-a făcut ceva în trecut în prejudiciul sau spre rușinea acelor ce au întreținut împărțirea cu Atanasie, doresc ca să fie desființat. Poruncesc, de asemenea, ca clericii săi să se bucure de scutirile de care se bucurau odinioară. Atanasie fiind restabilit în scaunul său, intenția mea e ca clericii din împărțirea sa să aibă aceleași imunități ca și ceilalți și să nu rămână niciun motiv de întristare».

CAPITOLUL XXIV.

Atanasie e primit la Ierusalim și face să se primească credința Sinodului din Niceea.

Atanasie, fiind sprijinit și susținut prin toate aceste scrisori, trecu prin Siria și ajunse în Palestina. Când ajunse la Ierusalim, făcu lui Maxim, Episcopul acestei Cetăți, o istorisire fidelă a tot ce se petrecuse în Sinodul din Sardica și a modului în care Împăratul Constanțiu consimțise la cele ce se hotărâseră acolo și înlesni adunarea Episcopilor Provinciei. Maxim, chemând fără întârziere câțiva Episcopi din Syria și din Palestina și ținând cu ei un Sinod, i-a dat înapoi lui Atanasie împărțirea/comuniunea bisericească și prima sa demnitate. Sinodul scrisese poporului de Alexandria și Episcopilor de Siria și de Egipt pentru a-i informa de cele ce se hotărâseră în favoarea lui Atanasie. Aceasta a dat motiv inamicilor acestui Episcop să-și bată joc de Maxim fiindcă, după ce consimțise la depunerea lui Atanasie, își schimbă deodată vederile și-l admise la împărțire.

Ursachi și Valens, care favorizaseră mai înainte doctrina lui Arie, o condamnară, se duseră la Roma și, prezentând lui Iuliu retractarea lor, aprobară termenul de consubstanțial și scriseră lui Atanasie spre a-l asigura că vor trăi pe viitor în împărțirea lui. Ce i-a îndemnat să îmbrățișeze vederile sale a fost fericita stare a afacerilor lor. Atanasie, trecând prin Pelusa pentru a merge la Alexandria, înștiință pe locuitorii orașelor să se depărteze de arieni și să se unească cu cei ce mărturiseau doctrina consubstanțialității Cuvântului. El făcu hirotonii în unele biserici pentru care i s-au adus, mai târziu, noi acuzații.

Socrate Scolasticul

nezeiască o sentință favorabilă. El a fost restabilit, prin voința lui Dumnezeu și consimțământul meu, în țara sa și scaunul Bisericii unde Domnul permise ca să fie pus. E drept ca el să se bucure după aceasta, de celelalte bunătăți ale îndurării mele, ca tot ce s-a hotărât contra lui și contra celor de împărțășirea lui, să fie desființat; ca toate presupunerile să fie înlăturate; ca imunitatea acordată clericilor săi să le fie confirmată. Noi am crezut de datorie să-i facem acest har, de a înștiința pe toți clericii despre asigurarea ce am acordat, atât persoanei sale, cât și Episcopilor și clericilor din partidul său. Împărțășirea ce se va întreține cu dânsul, va fi un semn al buneii învățături. Pentru aceasta am poruncit ca aceia care ar avea prudența să aleagă partidul cel mai bun și se vor fi ținut în împărțășirea sa să se bucure de harul ce le-am acordat după voința lui Dumnezeu. »

Constanțiu, Învingător, Preamare, August: Poporului Bisericii Sobornicești de Alexandria.

«Având grija de a conserva neconținut între voi o bună disciplină și știind că sunteți lipsiți de mult timp de conducerea lui Atanasie, Episcopul vostru, cunoscut de toată lumea prin sfințenia moravurilor, am crezut că e drept să vi-l trimit iarăși. Când îl veți primi cu bunacuvoință obișnuită și-l veți stabili pentru a aduce jertfă lui Dumnezeu rugăciunile voastre, lucrați totdeauna după legea Bisericii în așa fel încât să conservați pacea și unirea, care vă e atât de folositoare și mie atât de plăcută. Nu e drept ca să tulburați prin dezbinările și prin certurile voastre o prosperitate atât de mare, cum e aceea din veacul nostru. Și doresc ca un rău atât de nenorocit ca acela să nu se petreacă între voi. Vă îndemn să vă serviți, cum am spus-o deja, de acest Episcop spre a vă ajuta și a vă conduce în rugăciunile voastre, pentru ca atunci când unirea și înțelegerea cu care veți trăi va fi cunoscută de toată lumea, păgânii, ce sunt încă atrași de cultul zeilor mincinoși și în rătăcire, să vină să îmbrățișeze sfânta noastră religie. Primiți cu bucurie pe Episcopul vostru, care e trimis din porunca lui Dumnezeu și cu consimțământul meu și îmbrățișați-l din toată inima voastră. Căci n-ați putea să faceți nimic care să fie atât de cinstit pentru voi și nici atât de conform cu vederile mele. Spre a ridica spiritelor turbulente și neliniștitoare orice prilej de răscoală și de mișcare, am poruncit judecătorilor din țara voastră să pedepsească pe răzvrătitori cu toată asprimea legilor. Aveți deci, înaintea ochilor voința lui Dumnezeu ce mă silesc pe cât pot a o urma, având toată grija care îmi e cu putință, de a păstra pacea între voi. Aveți în vedere și pedepsele ce sunt orânduie celor neascultători, observați cu exactitate regulile sfinte ale religiei, primiți pe Episcopul vostru cu tot respectul și rugați pe

Dumnezeu împreună cu dânsul atât pentru voi, cât și pentru prosperitatea comună a tuturor oamenilor».

Constanțiu, învingător, August: Lui Nestoriu și în aceiași termeni Guvernatorilor de Augustamnica, de Tebaida și de Lybia.

«Dacă s-a făcut ceva în trecut în prejudiciul sau spre rușinea acelor ce au întretinut împărtășirea cu Atanasie, doresc ca să fie desființat. Poruncesc, de asemenea, ca clericii săi să se bucure de scutirile de care se bucurau odinioară. Atanasie fiind restabilît în scaunul său, intenția mea e ca clericii din împărtășirea sa să aibă aceleași imunități ca și ceilalți și să nu rămână niciun motiv de întristare».

CAPITOLUL XXIV.

Atanasie e primit la Ierusalim și face să se primească credința Sinodului din Niceea.

Atanasie, fiind sprijinit și susținut prin toate aceste scrisori, trecu prin Siria și ajunse în Palestina. Când ajunse la Ierusalim, făcu lui Maxim, Episcopul acestei Cetăți, o istorisire fidelă a tot ce se petrecuse în Sinodul din Sardica și a modului în care Împăratul Constanțiu consimțise la cele ce se hotărâseră acolo și înlesni adunarea Episcopilor Provinciei. Maxim, chemând fără întârziere câțiva Episcopi din Syria și din Palestina și ținând cu ei un Sinod, i-a dat înapoi lui Atanasie împărtășirea/comuniunea bisericească și prima sa demnitate. Sinodul scrise poporului de Alexandria și Episcopilor de Siria și de Egipt pentru a-i informa de cele ce se horâseră în favoarea lui Atanasie. Aceasta a dat motiv inamicilor acestui Episcop să-și bată joc de Maxim fiindcă, după ce consimțise la depunerea lui Atanasie, își schimbă deodată vederile și-l admise la împărtășire.

Ursachi și Valens, care favorizaseră mai înainte doctrina lui Arie, o condamnară, se duseră la Roma și, prezentând lui Iuliu retractarea lor, aprobară termenul de consubstanțial și scriseră lui Atanasie spre a-l asigura că vor trăi pe viitor în împărtășirea lui. Ce i-a îndemnat să îmbrățișeze vederile sale a fost fericita stare a afacerilor lor. Atanasie, trecând prin Pelusa pentru a merge la Alexandria, înștiință pe locuitorii orașelor să se depărteze de arieni și să se unească cu cei ce mărturiseau doctrina consubstanțialității Cuvântului. El făcu hirotonii în unele biserici pentru care i s-au adus, mai târziu, noi acuzații.

nezeiască o sentință favorabilă. El a fost restabilit, prin voința lui Dumnezeu și consimțământul meu, în țara sa și scaunul Bisericii unde Domnul permise ca să fie pus. E drept ca el să se bucure după aceasta, de celelalte bunătăți ale îndurării mele, ca tot ce s-a hotărât contra lui și contra celor de împărțșirea lui, să fie desființat; ca toate presupunerile să fie înlăturate; ca imunitatea acordată clericilor săi să le fie confirmată. Noi am crezut de datorie să-i facem acest har, de a înștiința pe toți clericii despre asigurarea ce am acordat, atât persoanei sale, cât și Episcopilor și clericilor din partidul său. Împărțșirea ce se va întreține cu dânsul, va fi un semn al buneii învățături. Pentru aceasta am poruncit ca aceia care ar avea prudența să aleagă partidul cel mai bun și se vor fi ținut în împărțșirea sa să se bucure de harul ce le-am acordat după voința lui Dumnezeu. »

Constanțiu, Învingător, Preamare, August: Poporului Bisericii Sobornicești de Alexandria.

«Având grija de a conserva neconținut între voi o bună disciplină și știind că sunteți lipsiți de mult timp de conducerea lui Atanasie, Episcopul vostru, cunoscut de toată lumea prin sfințenia moravurilor, am crezut că e drept să vi-l trimit iarăși. Când îl veți primi cu bunacuvuință obișnuită și-l veți stabili pentru a aduce jertfă lui Dumnezeu rugăciunile voastre, lucrați totdeauna după legea Bisericii în așa fel încât să conservați pacea și unirea, care vă e atât de folositoare și mie atât de plăcută. Nu e drept ca să tulburați prin dezbinările și prin certurile voastre o prosperitate atât de mare, cum e aceea din veacul nostru. Și doresc ca un rău atât de nenorocit ca acela să nu se petreacă între voi. Vă îndemn să vă serviți, cum am spus-o deja, de acest Episcop spre a vă ajuta și a vă conduce în rugăciunile voastre, pentru ca atunci când unirea și înțelegerea cu care veți trăi va fi cunoscută de toată lumea, păgânii, ce sunt încă atrași de cultul zeilor mincinoși și în rătăcire, să vină să îmbrățișeze sfânta noastră religie. Primiți cu bucurie pe Episcopul vostru, care e trimis din porunca lui Dumnezeu și cu consimțământul meu și îmbrățișați-l din toată inima voastră. Căci n-ați putea să faceți nimic care să fie atât de cinstit pentru voi și nici atât de conform cu vederile mele. Spre a ridica spiritelor turbulente și neliniștitoare orice prilej de răscoală și de mișcare, am poruncit judecătorilor din țara voastră să pedepsească pe răvrățitori cu toată asprimea legilor. Aveți deci, înaintea ochilor voința lui Dumnezeu ce mă silesc pe cât pot a o urma, având toată grija care îmi e cu putință, de a păstra pacea între voi. Aveți în vedere și pedepsele ce sunt orânduie celor neascultători, observați cu exactitate regulile sfinte ale religiei, primiți pe Episcopul vostru cu tot respectul și rugați pe

Dumnezeu împreună cu dânsul atât pentru voi, cât și pentru prosperitatea comună a tuturor oamenilor».

Constanțiu, învingător, August: Lui Nestoriu și în aceiași termeni Guvernatorilor de Augustamnica, de Tebaida și de Lybia.

«Dacă s-a făcut ceva în trecut în prejudiciul sau spre rușinea acelor ce au întreținut împărțășirea cu Atanasie, doresc ca să fie desființat. Poruncesc, de asemenea, ca clericii săi să se bucure de scutirile de care se bucurau odinioară. Atanasie fiind restabilit în scaunul său, intenția mea e ca clericii din împărțășirea sa să aibă aceleași imunități ca și ceilalți și să nu rămână niciun motiv de întristare».

CAPITOLUL XXIV.

Atanasie e primit la Ierusalim și face să se primească credința Sinodului din Niceea.

Atanasie, fiind sprijinit și susținut prin toate aceste scrisori, trecu prin Siria și ajunse în Palestina. Când ajunse la Ierusalim, făcu lui Maxim, Episcopul acestei Cetăți, o istorisire fidelă a tot ce se petrecuse în Sinodul din Sardica și a modului în care Împăratul Constanțiu consimțise la cele ce se hotărâseră acolo și înlăsa adunarea Episcopilor Provinciei. Maxim, chemând fără întârziere câțiva Episcopi din Syria și din Palestina și ținând cu ei un Sinod, i-a dat înapoi lui Atanasie împărțășirea/comuniunea bisericească și prima sa demnitate. Sinodul scrise poporului de Alexandria și Episcopilor de Siria și de Egipt pentru a-i informa de cele ce se horâseră în favoarea lui Atanasie. Aceasta a dat motiv inamicilor acestui Episcop să-și bată joc de Maxim fiindcă, după ce consimțise la depunerea lui Atanasie, își schimbă deodată vederile și-l admise la împărțășire.

Ursachi și Valens, care favorizaseră mai înainte doctrina lui Arie, o condamnară, se duseră la Roma și, prezentând lui Iuliu retractarea lor, aprobară termenul de consubstanțial și scriseră lui Atanasie spre a-l asigura că vor trăi pe viitor în împărțășirea lui. Ce i-a îndemnat să îmbrățișeze vederile sale a fost fericita stare a afacerilor lor. Atanasie, trecând prin Pelusa pentru a merge la Alexandria, înștiință pe locuitorii orașelor să se depărteze de arieni și să se unească cu cei ce mărturiseau doctrina consubstanțialității Cuvântului. El făcu hirotonii în unele biserici pentru care i s-au adus, mai târziu, noi acuzații.

CAPITOLUL XXV.

Magențiu și Vetranion. (350 d.Hr.)

Imperiul s-a umplut de tulburări a căror origine o voi spune în puține cuvinte. Am arătat în cartea precedentă că, după moartea lui Constantin, întemeietorul Constantinopolului, cei trei fii ai săi îi urmară la conducerea statelor și că Dalmatius, vărul lor, fiu al unui alt Dalmatius, împărți cu ei autoritatea suverană. El a fost ucis îndată după aceea de către soldați, fără ca Constanțiu să fi poruncit aceasta sau să o fi oprit. Noi am povestit modul în care tânărul Constantin fusese, de asemenea, ucis, când voia să-și însușească țările de sub ascultarea fratelui său. Moartea sa a fost urmată de război contra perșilor, în care Împăratul Constanțiu nu a avut nicio izbândă. Ambele părți se luaseră la luptă în timpul nopții în împrejurimile hotarelor. Perșii părură mai puternici. Starea Bisericii nu era deloc liniștită și liniștea ei era tulburată de certurile iscate pentru Atanasie și pentru termenul de consubstanțial. Cu toate acestea, tiranul Magnețiu ridicându-se în Occident, puse să omoare pe Constant prin trădare și provoacă un furios război civil. Magnețiu posedă Italia, Africa și Galia și un alt tiran, anume Vetranion, fusese proclamat suveran de către soldați la Sirmium, cetate în Ilyria. S-au făcut și la Roma tulburări, căci Nepotian, nepotul lui Constanțiu, fiind susținut de partidul gladiatorilor, uzurpă puterea suverană. A fost ucis însă, de ofițerii armatei lui Magnețiu care, cu toate acestea, făcu grozave stricăciuni în Occident.

CAPITOLUL XXVI.

Pavel și Atanasie sunt din nou alungați din scaunele lor.

Toate aceste rele despre care am vorbit, se întâmplară în același timp, adică la patru ani după ținerea Sinodului de Sardica și sub consulatul lui Sergiu și al lui Nigrinian. Vestea despre acestea de abia ajunsese în Orient și Constanțiu, care dorea să întrunească în persoana sa toată autoritatea Imperială, se pregăti puternic de război. Cu toate acestea, inamicii lui Atanasie crezură că a sosit momentul favorabil să-l înnegrească prin noi calomnii, mai înainte ca el să fi reintrat în Alexandria și se plânseră Împăratului că răzvrătea Egiptul și Lybia. Nimic nu putea să dea atâta culoare acestor calomnii ca hirotoniile ce făcuse în afară de Eparhia lui. De îndată ce intră în Alexandria, ținu acolo cu Episcopii de Egipt un Sinod în care doctrina

ce fusese stabilită în Sardica și, mai pe urmă, în Ierusalim a fost confirmată. Însă, Împăratul Constanțiu, care era câștigat de mult timp pentru răstăcirea arienilor, schimbând ceea ce hotărâse cu puțin mai înainte, condamnă la exil pe Pavel, Episcopul de Constantinopol. Cei ce-l conduceau îl strangulară într-un sat din Capadocia, numit Cucusa. Marcel, fiind de asemenea alungat din Ancyra, Vasile îi reluu locul. Lucius, Episcopul de Adrinopole, muri în temniță fiind legat cu lanțuri. Calomniile ce se răspândiră contra lui Atanasie făcură o impresie atât de puternică asupra spiritului Împăratului, încât porunci să fie omorât unde va fi găsit și să omoare cu dânsul și alți doi Episcopi din Tracia, și anume, pe Teodul și pe Olympius. Această poruncă crudă, ajungând la cunoștința lui Atanasie, el scăpă cu fuga și evită furia acestui Principe. Arienii voră să-i facă o crimă din această fugă și, mai cu seamă, Narcis, Episcopul de Neroniada, cetate în Cilicia, George, Episcopul de Laodicea și Leonte, Episcopul de Antiohia. Acesta din urmă fusese odinioară depus când nu era decât preot, pentru că și-a tăiat părțile naturale pentru a putea convorbi fără bănuială cu o femeie, numită Eustolion, cu care a avut mai pe urmă o familiaritate intimă pentru că nu mai era suspectă. El a fost înălțat de Împăratul Constanțiu pe scaunul Bisericii de Antiohia după moartea lui Ștefan, succesorul lui Flaccila.

CAPITOLUL XXVII.

Macedoniu fiind restabilit pe Scaunul Bisericii de Constantinopol, întreprinde o crudă persecuție contra celor ce nu erau de vederile sale.

Pavel trecând din lumea aceasta, după cum am spus, Macedoniu se făcu stăpân pe Bisericile de Constantinopol și, fiind sprijinit de autoritatea Împăratului, provocă un război atât de crud între creștini, ca și acela pe care-l făceau tiranii între ei. El obținu de la Împărat scrisori și trupe pentru executarea a tot ce i-ar plăcea. El alungă nu numai din biserici, ci încă și afară din cetăți, pe cei ce țineau doctrina consubstanțialității Fiului lui Dumnezeu. El se mulțumi la început să-i alunge astfel, dar, pe urmă, îi constrânse să participe și la împărțșirea sa și violența ce exercita asupra lor nu a fost nicidecum mai suportabilă decât aceea care s-a exercitat de păgâni contra creștinilor pentru a-i aduce la cultul idolilor. El întrebuiință loviri, munci, cazne, confiscarea averilor și exilul. Unii muriseră în urma caznelor, iar alții fuseseră uciși de către cei ce-i duceau în exil. Aceste

violente fuseseră exercitate în Orient și, mai cu seamă, în Constantinopol, și foarte mult mărite prin restabilirea lui Macedoniu pe scaunul Bisericii acestei cetăți. Bisericile din Achaia, din Illyria și din Occident păstrară totuși pacea, unirea între ele și credința Sinodului din Niceea.

CAPITOLUL XXVIII

Violente săvârșite în Alexandria.

Vom afla din gura lui Atanasie despre violențele ce fuseseră practicate în acel timp de către George în Alexandria, fiindcă nu numai că le-a văzut pe toate, ci a și suferit o parte din ele. El vorbește despre aceasta în *Apolo-gia* pe care o făcu pentru a-și justifica retragerea: «Ei venură, încă, să mă caute în Alexandria spre a mă omori și săvârșiră de astă dată mai grozave cruzimi decât cele ce săvârșise mai înainte. Biserica fusese înconjurată de soldați și casa de rugăciune deveni un câmp de bătălie. George, pe care-l trimisese din Capadocia, sosi în timpul Postului Mare și întrecu povătuirile ce-i dăduse spre a face rău. După sărbătoarea Paștilor, fecioarele fură aruncate în temniță, Episcopii fură aduși de soldați puși în lanțuri, casele văduvelor și ale orfanelor fură jefuite, trupurile credincioșilor fură îngropate în timpul nopții. Casele fură pecetluite și frații clericilor fură amenințați și expuși la toate primejdiiile din cauza lor. Aceste violente sunt foarte întristătoare! Însă acelea care s-au săvârșit mai pe urmă au fost încă mult mai mari. În săptămâna după Rusalii, poporul, postind, se duse la cimitir pentru a face rugăciuni ca să evite vreo împărțășire cu George. Însă, acest om rău, îndată ce se înștiință despre aceasta, incită contra lor pe un căpitan numit Sebastian, care era din secta maniheilor. Acest căpitan năvăli într-o Duminică asupra poporului, în fruntea soldaților săi cu săbiile scoase și cu arcurile și săgețile în mână. Și, negăsind decât un mic număr de oameni, pentru că ceilalți se retrăseseră deja la acea oră, el avu o purtare foarte vrednică de dânsul. El porunci să fie aprins un rug mare și aduse în fața focului niște sfinte fecioare pentru a le silii să mărturisească că sunt ariene. Însă, când văzu că-i disprețuiesc amenințările, el le smulse vălurile și le lovi atât de crud peste obraz, încât abia le mai putea cunoaște cineva mai în urmă. El prinse patruzeci de oameni pe care-i munci într-un chip extraordinar și-i bătu atât de crud cu ramuri de palmier ce aveau spini, încât mai mulți muriră de aceasta, iar cei ce scăpară stătură mult timp în mâinele chirurgicalor. El exilă pe toți ceilalți și pe o fecioară în pustia cea mare. Ei ascuseră la început trupurile morților, în loc să le dea rudelor spre a le îngropa, temându-se ca publicul să ia cunoștință de cruzimea lor. Însă, în zadar se sileau ei să o ascundă, pentru că ea era prea

cunoscută de rudele acelor pe care-i ucisese. Aceștia, deși, pe de o parte, erau veseli de bărbăția cu care mărturisesc în public credința, totuși, nu puteau să-și stăpânească durerea de barbaria cu care trupurile lor fuseseră lăsate fără înmormântare. Ei trimiseră după aceasta în exil mai mulți Episcopi din Egipt și din Libya și anume, pe Amonius, pe Imuis, pe Caius, pe Filon, pe Hermes, pe Pliniu, pe Psenosiris, pe Nilamon, pe Agaton, pe Anagamf, pe un alt Amonius, pe Marcu, pe Dracontius, pe Adelfius și pe Atenodor. Ei luară doi preoți cu dâșii, pe Hierax și pe Dioscor și ducându-i, îi tratară pe toți cu o cruzime atât de barbară, încât unii muriră pe drum, iar alții în exil. Ei alungară mai mult de treizeci de Episcopi din scaunele lor pentru că n-aveau altă patimă mai mare ca și Acab, decât să extermine adevărul. » Iată, ce ne spune Atanasie despre violențele exercitate de către George în Alexandria. Cu toate acestea, Împăratul Constanțiu mergea în fruntea armatei sale spre Illyria, unde proclamarea lui Vetranion ca Împărat de către soldați, îl silea să se ducă în toată graba. Când ajunse la Sirmium, el intră în tratative cu Vetranion și lucră astfel încât soldații ce-l proclamaseră îl părăsiră și făcură o proclamare contrară. Vetranion, văzându-se trădat, se aruncă la picioarele lui Constanțiu care, după ce i-a luat coroana și hainele împărătești, îl sfătuî să-și petreacă restul vieții în liniște, în loc să caute, la o vârstă înaintată, o demnitate plină de griji și de neliniște. El îi asigură mari venituri și-i scrise de mai multe ori la Prusa, cetate în Bitynia, unde ședea, spre a-l asigura că-i făcuse un mare bine, fiindcă a scăpat de supărările și de mizeriile ce însoțesc puterea suverană și că făcuse greșeală că nu se bucura de liniștea în care-l adusese. În același timp, Împăratul Constanțiu declară pe Gallus, vărul său, Cesar, și, dându-i numele său, îl trimise în Antiohia spre a apăra cetățile din Orient. Pe când intra în acea cetate, o cruce se arătă pe cer spre marea mirare a privitorilor. El trimise pe ceilalți șefi ai săi cu trupe bune contra lui Magnențiu și așteptă la Sirmium, să vadă cum se hotărăște soarta armelor.

CAPITOLUL XXIX.

Depunerea lui Fotin, Episcop de Sirmium.

Fotin, Episcop al acestei cetăți, își publică atunci mai pe față ca oricând doctrina pe care o inventase și, scandalizându-se mai mulți de aceasta, Împăratul adună pe Episcopi. Din Orient veniseră Marcu, Episcop de Arethusa, George, Episcop de Alexandria care, după cum am spus,

fusese pus de arieni pe scaunul acestei cetăți în locul lui Grigore, Vasile, care conducea Biserica de Ancyra, de unde alungase pe Marcel, Pancrate, Episcop de Pelusa și Hypatian, Episcop de Heraclea. Nu veniră decât doi din Occident și anume, Valens, Episcop de Mursa și renumitul Osie, Episcop de Cordova, care veni fără voia lui. Ei se adunară în anul după Consulatul lui Sergiu și al lui Nigrinian, an în care n-au fost Consuli, din cauza zgomotului armelor; și, recunoscând că Fotin reînoia rătăcirile lui Sabeliu de Libya și ale lui Pavel de Samosata, ei îl depuseră. Și această depunere a fost judecată ca foarte dreaptă atunci și tot așa a fost judecată și după aceea.

CAPITOLUL XXX.

Expunerea de credință făcută în Sinodul din Sirmium.

Însă, ceea ce făcură mai pe urmă acei Episcopi n-avu o aprobare generală. Căci, ca și când ar fi condamnat credința ce se stabilise, ei alcătuiră trei expuneri de credință cu totul diferite; una care a fost dictată în grecește de către Marcu, Episcopul de Arethusa, și alte două în latinește, ce nu se asemenau nici cu cea grecească a Episcopului de Arethusa, nici între ele însele. Voi reproduce aici una din cele două latinești, la finele celei grecești și voi amâna pe cealaltă latinească până ce nu voi vorbi despre ceea ce s-a făcut mai pe urmă la Arimini. Aceste două expuneri latinești au fost traduse în grecește. Cea grecească a lui Marcu, Episcopul de Arethusa, e concepută în acești termeni:

«Credem întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul tuturor lucrurilor, Care e Principiul și Conducător al acestei întregi mari familii care e în cer și pe pământ. Și întru Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Care S-a născut din Tatăl Său mai înainte de toți vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, prin Carele lucrurile văzute și nevăzute ce sunt în cer și pe pământ s-au făcut; Care e Cuvânt, înțelepciune, adevărată Lumină și Viață; Care în timpii cei mai de pe urmă s-a făcut om pentru noi și s-a născut din Sfânta Fecioară; S-a răstignit, a murit, S-a îngropat; a înviat a treia zi, S-a suit la cer, șade de-a dreapta Tatălui Său și va veni la sfârșitul veacurilor să judece viii și morții și să răsplătească fiecăruia după faptele sale, a cărui împărăție va dura în toate veacurile și niciodată nu va avea sfârșit. Căci nu numai în veacul acesta va șede El de-a dreapta Tatălui Său, ci și în veacurile viitoare. Și întru Duhul Sfânt, Paraclet, pe Care Domnul nostru L-a făgăduit Apostolilor Săi și pe Care L-a trimis după înălțarea Sa, pentru ca să-i învețe

și să-i povățuiască la toate, prin Care sufletele celor ce cred cu sinceritate într-Însul, sunt sfințite. Sfânta Biserică Sobornicească depărtează de la ea pe cei ce zic că Fiul lui Dumnezeu e din ceea ce nu era mai înainte, sau că e de o altă substanță și că nu e Dumnezeu și că a fost un timp sau un veac în care El nu era. Noi susținem încă odată: De va zice cineva că Părintele și Fiul sunt doi Dumnezei, anatema să fie. Și dacă cineva mărturisind că Iisus Hristos e Dumnezeu și Fiu al lui Dumnezeu mai înainte de toți vecii, nu va mărturisi că El a ajutat și servit pe Părintele Său în crearea lumii, anatema să fie. De va îndrăzni cineva să zică, că Părintele sau o parte din Părintele S-a născut din Maria, anatema să fie. De va zice cineva, că Fiul e Fiu al Mariei după preștiință și că El nu S-a născut din Părintele mai înainte de toți vecii și că toate lucrurile n-au fost făcute printr-Însul, anatema să fie. De va zice cineva că substanța lui Dumnezeu se întinde sau se micșorează, anatema să fie. De va zice cineva, că extensiunea substanței lui Dumnezeu face pe Fiul, sau că numește Fiu pe acea extensiune de substanță, anatema să fie. De va zice cineva că Cuvântul intern sau Cuvântul rostit este Fiu al lui Dumnezeu, anatema să fie. De va zice cineva, că Fiul născut din Maria, nu e decât un om, anatema să fie. Dacă cineva zicând, că Dumnezeu-Omul e născut din Maria, înțelege că el nu e născut, anatema să fie. Dacă cineva citind aceste cuvinte din Sfânta Scriptură: **Eu sunt Dumnezeu întâi, Eu și după aceea, și nu este alt Dumnezeu afară de Mine, (Is 44, 6)** care sunt cuvinte rostite spre a nimici pe idolii și pe zeii mincinoși, le înțelege după modul evreilor, ca și cum ele ar fi fost zise spre a nimici pe Fiul, Unul-născut al lui Dumnezeu, Care e mai înainte de toți vecii, anatema să fie. Dacă cineva auzind rostindu-se aceste cuvinte: **Cuvântul trup S-a făcut, (In 1, 14)** crede că Cuvântul S-a schimbat în trup sau că luând trup, a suferit oarecare schimbare, anatema să fie. Dacă cineva auzind zicându-se că Fiul Unul-născut al lui Dumnezeu S-a răstignit, va zice că dumnezeirea Sa a fost supusă schimbării, stricăciunii și suferințelor și că ea a suferit oarecare micșorare sau oarecare pierdere, anatema să fie. De va zice cineva că atunci când Dumnezeu Tatăl a zis aceste cuvinte: **să facem pe om, (Fc 1, 26)** el nu le-a zis Fiului Său, ci Sieși, anatema să fie. De va zice cineva că nu e Fiul lui Dumnezeu Care a fost văzut de Avraam, ci Dumnezeu Tatăl sau o parte din El, anatema să fie. De va zice cineva că nu a fost Fiul, Care S-a luptat ca un om contra lui Iacob, ci că a fost ori Tatăl sau o parte din Tatăl, anatema să fie. Dacă cineva în loc de a înțelege pentru Tatăl și pentru Fiul aceste cuvinte: **Domnul a răspândit ploaia din partea Domnului, (Fc 19, 24)** va zice că Fiul a răspândit ploaia din partea sa însuși, anatema să fie. Căci Fiul e Domnul care a răspândit ploaia din partea Domnului, Părintele Său. Dacă cineva auzind zicându-se **Domnul Părinte sau Domnul Fiu sau Domnul Părinte și Fiu, sau zicând Domnul Domnului** va zice că sunt doi Dumnezei: anatema să fie. Căci noi nu egalăm

pe Fiul cu Părintele, din contră, noi înțelegem că El e dedesubtul lui. Căci El nu S-a pogorât în Sodoma fără ordinul Părintelui Său și El n-a răspândit ploaia de la Sine Însuși, ci din partea Domnului, Care are puterea. El n-a sezut de la sine de-a dreapta Părintelui Său, ci a așteptat ca Părintele să-i zică: *Sezi de-a dreapta Mea*. (Ps 109, 1) De va zice cineva că Părintele, Fiul și Sfântul Duh, nu sunt decât una și aceeași persoană, anatema să fie. Dacă cineva vorbind despre Sfântul Duh, Paraclet, va zice că e un Dumnezeu nenăscut, anatema să fie. De va zice cineva, că Paracletul (Mângâitorul) nu e altul decât Fiul, împotriva a ce Fiul ne-a învățat El Însuși, când ne-a zis: *Voi ruga pe Tatăl Meu să vă trimită un alt Mângâietor* (In 14, 16); anatema să fie. De va zice cineva, că Duhul e o parte din Părinte și din Fiu, anatema să fie. De va zice cineva, că Părintele, Fiul și Sfântul Duh sunt trei Dumnezei, anatema să fie. De va zice cineva că Fiul a primit ființa prin voința Părintelui ca oricare altă creatură, anatema să fie. De va zice cineva că Fiul a fost născut fără voința Părintelui, anatema să fie. Căci Părintele nu a fost constrâns, nici silit de nicio necesitate a naște pe Fiul Său. Dar când bine a voit, El L-a arătat născut din Sine, fără niciun timp și fără a suferi niciun lucru. De va zice cineva că Fiul nu a fost născut și că El n-are principiu, ca și cum ar introduce două ființe scutite de a fi născute și de a avea un principiu, și că el făcu doi Dumnezeu, anatema să fie. Căci Fiul e conducătorul și principiuul tuturor lucrurilor. Și Dumnezeu e conducătorul lui Iisus Hristos. Noi raportăm astfel, toate lucrurile la principiuul lor, care n-are principiu. Pe lângă acestea, pentru a explica în mod exact doctrina religiei creștine, noi zicem că dacă cineva va nega că Iisus Hristos a fost Fiu al lui Dumnezeu mai înainte de toți vecii și că a servit pe Părintele său în crearea lumii, dar că nu a fost numit Fiu al lui Dumnezeu și Hristos decât după ce S-a născut din Maria și că atunci a început să fie Dumnezeu, anatema să fie».

Altă expunere de credință alcătuită în latinește în Sinodul din Sirmium și tradusă apoi în grecește.

«Fiindcă se pare că e oarecare neînțelegere asupra subiectului credinței, toate dificultățile au fost cercetate cu îngrijire în Sirmium, în prezența prea sfinților noștri frați și coliturghisitori, Valens, Ursachi, Germinius și alții. Este sigur că e un Dumnezeu Tatăl Atotțiutorul, după cum se crede în toată lumea, și Iisus Hristos Fiul Său Unul-Născut, Domnul și Mântuitorul nostru pe Care L-a născut mai înainte de toți vecii. Este sigur de asemenea, că nu se poate, nici se curvine a propovădui că sunt doi Dumnezei, sub pretext că Domnul nostru a zis: *Mă duc la Tatăl Meu și la Tatăl vostru, și la Dumnezeuul meu și la Dumnezeuul vostru*. (In 20, 17) Astfel, Dumnezeu e Dumnezeuul tuturor oamenilor, după cum Apostolul a învățat când a zis: *Au doară Dumnezeu, este numai al Iudeilor iar nu și al neamurilor?*, adevărat este și al neamurilor.

(Rm 3, 29) Căci nu e decât un Dumnezeu singur, Care îndreptează prin credință pe cei tăiați împrejur și Care prin aceeași credință îndreptățește pe cei netăiați împrejur. Toti au fost de acord cu celelalte puncte fără nicio dificultate. Cât pentru aceea că unii erau puțin tulburați de cuvântul substanță, ce se numește în grecește, *ousia*, și pentru a-l însemna mai precis, *omousion* sau *omoiusion*, nu trebuie nicidecum a vorbi despre aceasta, nici a-l predica sub orice culoare sau pretext ar fi, fiindcă acest cuvânt nu se găsește deloc în Sfânta Scriptură și fiindcă aceasta e mai presus de știința oamenilor și pentru că nimeni nu poate spune nașterea Fiului, despre Care s-a scris: iar neamul Lui cine-l va spune? E lămurit că numai Părintele știe cum a născut pe Fiul și numai Fiul știe cum a fost născut de Părintele. Nu e îndoială că Părintele e mai mare decât Fiul și că îl întrece în onoare, în demnitate, în claritate și în calitate de Părinte după cum însuși Fiul o mărturisește, când zice: *Cel ce M-a trimis pe Mine, mai mare decât Mine este.* (In 8, 26, In 14, 28) Nu e nimeni care să nu cunoască că credința ortodoxă e că Părintele este mai mare decât Fiul și că Fiul e supus Părintelui cu toate lucrurile pe care Părintele i le-a supus. Că Părintele nu are început, că e nevăzut, nemuritor și nepătimitor. Că acest Fiul e născut din Părintele, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină. Că numai singur Părintele cunoaște modul în care Fiul a fost născut. Căci Fiul lui Dumnezeu Care e Domnul nostru și Dumnezeul nostru, a luat un trup, adică o natură omenească în sânul Fecioarei Maria, după cum a binevestit îngerul. Că a luat din Fecioara Maria o natură omenească, în care El a pățimit, după cum învață Sfânta Scriptură și, mai cu seamă, Apostolul neamurilor. Cheia și pecetea credinței e că trebuie a ține Treimea după aceste cuvinte pe care le citim în Evanghelie: *Mergând botezați toate neamurile în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.* (Mt 28, 19) Numărul Treimii e un număr întreg și perfect. Duhul Paraclet e prin Fiul, prin Care a fost trimis cum fusese făgăduit, spre a învăța și spre a sfinți pe Apostoli și pe *toți credincioșii*.

Episcopii se siliră să-l convingă pe Fotin să aprobe și să semneze tot ce se hotărâse, deși el fusese depus, și-i promisera să-i înapoieze Episcopia numai dacă își va schimba vederile și va condamna dogma ce inventase și va subscrie decizia de credință ce a fost alcătuită. Însă, în loc să primească condițiile pe care i le propuneau, el îi provocă la dispută. Ziua fiind hotărâtă, Episcopii și senatorii pe care Împăratul îi alesese, se aflau în locul adunării. Vasile, Episcopul de Ancyra, intră în discuție cu Fotin. Scriitorii luau note despre ce se vorbea de o parte și de alta. A fost o luptă foarte crâncenă de cuvinte și de argumente, dar, în fine, Fotin a fost învins și condamnat. El scrise în timpul exilului său în grecește și în latinește

contra tuturor ereziilor și își exprimă vederile sale. Iată, ce aveam de spus despre dânsul.

Această formulă de credință displicu, mai pe urmă, Episcopilor adunați la Sirmium și care o compuseseră și li se păru plină de contradicții, așa încât se siliră să retragă copiile din mâinele celor ce le transcriseseră, și obținură de la Împăratul un Edict prin care se hotăra ca exemplarele să fie readuse, sub amenințarea cu mari pedepse contra acelor ce le-ar ascunde. Însă, era prea cunoscută pentru a putea fi suprimată de frica acestor pedepse.

CAPITOLUL XXXI.

Osie, Episcopul de Cordova e constrâns de violența maltratărilor să semneze formula de credință hotărâtă în Sinodul din Sirmium.

Fiindcă am spus că Osie, Episcopul de Cordova din Spania, asistă fără voia lui la Sinodul din Sirmium, cred de datorie să adaug aici ceva care-l privește. El fusese trimis în exil prin intrigile arienilor, însă, Împăratul îl rechemă după stăruința Episcopilor adunați la Sirmium, cu scopul de a-l obliga să se unească cu ei de voie sau fără de voie, fiindcă erau cu toții convinși că cuvântul său va contribui mult la întărirea vederilor lor. El veni, deci, fără voie la Sinod și, din cauza rezistenței ce făcea celorlalți, ei îl bătură în mod crud pe acest bătrân și-l siliră să semneze formularul. Acesta a fost succesul Sinodului din Sirmium. Împăratul Constanțiu stătu mult timp în această cetate așteptând sfârșitul războiului început contra lui Magnențiu.

CAPITOLUL XXXII.

Moartea tragică a lui Magnențiu.

Magnențiu, luând în stăpânire Roma, puse să fie omorâte mai multe persoane, atât din Senat, cât și din popor. Însă, șefii armatei lui Constanțiu începând să meargă contra lui, el se retrase în Galia, unde se dădură mai multe lupte cu izbânda, când a unei părți, când a celeilalte. În fine, Magnențiu a fost biruit aproape de Mursa, fort în Galia și constrâns să se retragă. Se spune că s-a întâmplat acolo un fapt cu totul unic și care se apropie oarecum de minune. Magnențiu, văzând că soldații își pierduseră curajul în urma înfrângerii lor, se sili să-l ridice și, pentru acest sfârșit, se

urcă pe tronul său, fiindcă soldații voiau să-l aclame. Ei făcură aclamații în favoarea lui Constanțiu pe care-l numără toți într-un glas, în loc să numească pe Magnențiu.

Magnențiu, luând acest strigăt drept o rea prezicere, fugi mai înăuntrul Galiei unde, fiind urmărit de trupele lui Constanțiu, se dete o altă luptă aproape de Muntele Seleucia. Aici armata lui Magnențiu a fost tăiată în bucăți, iar el fugi singur spre Lyon, care nu e departe decât cale de trei zile de la acel loc. Când intră acolo, își omorî mama și pe fratele său pe care-l numise Cezar și, în fine, se sinucise și el. Aceasta se întâmplă sub al șaselea Consulat al lui Constanțiu și sub al doilea al lui Constanțiu Gallus, în ziua a 15-a a lunii august. Puțin timp după aceea Decențiu, alt frate al lui Magnențiu, se spânzură. Moartea acestor tirani n-aduse o perfectă liniște Imperiului pentru că, îndată după aceea, se ridică un altul, anume Silvan. Însă, șefii armatei lui Constanțiu îl prinseră grabnic în Galia, unde provocase turburări.

CAPITOLUL XXXIII.

Un neînsemnat război contra evreilor.

În acel timp se produse un neînsemnat război civil în Orient. Evreii, care locuiesc Diocesarea, cetate în Palestina, luând armele contra romanilor au făcut stricăciuni pe pământurile lor. Constanțiu Gallus, pe care Împăratul Constanțiu îl trimisese în Orient, trimise trupe asupra lor și le dărâmă cetatea până în temelie.

CAPITOLUL XXXIV.

Împăratul Constanțiu poruncește să-l omoare pe Gallus. (354 d.Hr.)

Gallus, neputând să-și modereze dorințele sale, se răsculă contra binefăcătorului său și unelti să uzurpe suverana putere. El merse chiar până la acel exces de cruzime, încât execută la moarte pe Domițian, Prefect al Pretoriului de Orient, și pe Magnus Cestor, de ură că descoperiseră planul său lui Constanțiu. Acest Principe îl chemă îndată și, aducându-l fără voia lui, porunci să-l ucidă în insula Flanona. Puțin timp după aceea, dădu titlul de Cesar lui Iulian, fratele lui Gallus, și-l trimise în Galia pentru a se lupta cu barbarii. Gallus a fost ucis în anul când Împăratul Constanțiu era Consul pentru a opta oară și când el însuși era consul pentru a treia

oară. Anul următor, Iulian a fost făcut Cezar sub Consulatul lui Arbetion și al lui Lollian, în a șasea zi a lunii noiembrie. Vom vorbi despre Iulian în cartea următoare. Îndată ce Constanțiu se văzu scăpat de relele de care fusese împresurat, el se aplecă spre alinarea tulburărilor Bisericii și, plecând de la Sirmium spre a se duce la Roma, hotărî să țină acolo un Sinod și făcu cunoscut Episcopilor din Orient și din Occident să vină acolo. Pe când se pregăteau să facă această călătorie, Iuliu, Episcopul Romei muri, după ce a condus cincisprezece ani această Biserică. Lui îi urmă Liberiu.

CAPITOLUL XXXV.

Aețiu publica o nouă erezie.

Aețiu, supranumit Ateul, publica în acel timp în Antiohia o nouă erezie. El era de vederile lui Arie și cu toate acestea se despărți de arieni, de ură că primise pe Arie în împărțirea lor. Căci Arie avea, după cum am spus, alte simțăminte în inimă decât acelea pe care le mărturisea cu gura și, semnând formula Sinodului din Niceea, el înșelă pe Împăratul care domnea atunci. Iată cauza pentru care Aețiu se despărți de împărțirea arienilor. El era mai dinainte în rătăcire și susținea doctrina lui Arie cu multă îndărătnicie. Studiind foarte cu ușurință în Alexandria, el se reîntoarce în Antiohia, cetatea nașterii sale, unde a fost hirotonit diacon de Leonțiu și unde, bizuindu-se pe cunoștințele lui foarte superficiale și foarte incomplete pe care le avea despre *Categoriile* lui Aristotel, el începu să dispute și să uimească pe mai multe persoane prin inovațiile discursurilor sale. Neînvățând de la niciun om cu știință scopul pe care Aristotel și-l propusese când scrisese acea carte, el nu se servi de ea decât spre a se înșela el însuși. Căci Aristotel nu făcuse această carte decât pentru a exercita pe tineri și pentru a-i învăța să propună argumente amăgitoare sofistilor care-și băteau joc de filozofie. Filozofii academicieni care au explicat cărțile lui Platon și ale lui Fotin, au batjocorit zadarnicele subtilități ale lui Aristotel. Aețiu, neavând ca învățător un filozof academician, se alipi de aceste zadarnice subtilități și nu putu înțelege cum e o naștere eternă, nici cum ceea ce s-a născut, poate, să fie coetern cu aceea prin care a fost născut. Pe lângă acestea, el nu avea decât o capacitate foarte mediocră, n-avea nicio cunoștință din Sfânta Scriptură și nu se exercitase decât în

arta de a discuta, în care pot reuși și cei mai ignorați. El nu citise niciodată nimic din autorii bisericești și disprețuia pe Clement, pe African și pe Origen, pe acești oameni atât de renumiți prin superioritatea științei lor. El a trimis scrisori Împăratului Constanțiu și altora, în care face lungi discuții și propune argumente amăgitoare care au și făcut să fie numit Ateul. Deși el credea și predica aceleași lucruri ca și arienii, totuși, ei n-au încetat să-l considere eretic pentru că nu înțelegeau nimic din raționamentele sale încurcate. Când îl alungară din biserica lor, el se prefăcu că s-a despărțit singur de împărtășirea lor. El are încă puțini aderenți, ce se numesc aețieni sau eunomieni. Eunomiu fusese secretarul său și învățând metoda sa de a disputa, fusese după dânsul șef al sectei. Vom vorbi mai pe larg despre acest Eunomiu în decursul acestei scrieri.

CAPITOLUL XXXVI.

Sinodul din Milan.

Episcopii se adunară atunci în Italia. Nu veniră decât foarte puțini Episcopi din Orient pentru că cea mai mare parte fuseseră reținuți din cauza lungimii drumului sau vârstei lor înaintate. Iar dintre Episcopii din Occident veniră mai mult de trei sute. Când s-au adunat cu toții în Milan, după ordinul Împăratului, cei din Orient cerură să se dea sentință contra lui Atanasie, pentru ca el să nu poată niciodată să se întoarcă în Alexandria. Paulin, Episcop de Treva, Dionisie, Episcop de Alba și Eusebiu, Episcop de Verceil, recunoscând că Orientalii nu fac această cerere decât cu scopul de a răsturna credința prin sentința ce s-ar da contra lui Atanasie, se sculară și strigară că aceasta e o cursă ce se întinde religiei, că Atanasie e nevinovat de crimele de care era acuzat și, tot vorbind astfel, ei împrăștiară adunarea.

CAPITOLUL XXXVII.

Sinodul din Rimini. O nouă formulă de credință. (359 d. Hr.)

Împăratul, aflând cele ce se petrecuseră în Milan, exilă pe acei trei Episcopi și avea dorința să adune un Sinod Ecumenic și să atragă pe Episcopii din Orient în Italia pentru a-i uni pe toți, de ar fi cu puțință, într-un singur simțământ. Dar, mai pe urmă, reflectând asupra dificultății călătoriilor, el porunci celor care erau în Italia să se adune la Rimini și

celor din Orient să se adune în Nicomidia, cetate în Bitynia. Scopul pe care îl avea de a-i uni pe toți, nu a putut fi atins. Căci ei nu au putut să se înțeleagă în niciunul din ambele Sinoade. Episcopii adunați la Rimini nu se uniră între ei, iar Episcopii din Orient, adunați în Seleucia, cetate din Isauria, provocară noi discuții.

Voi face o istorie exactă despre modul în care se petrecură toate aceste lucruri, după ce voi vorbi despre Eudoxiu. Murind Eudoxiu, Episcop de Germanicia, cetate în Syria, ce era atunci la Roma, Leonțiu, care hirotonise pe Aețiu diacon, comunică Împăratului că eparhia sa avea nevoie de prezența lui și îi ceru permisiunea să se reîntoarcă. Împăratul, care nu se îndoia de nimic, sprijinindu-se pe vorba câtorva ofițeri ai casei sale particulare, îi aprobă cererea. Prin mijlocirea lor, părăsi biserica, luă în stăpânire pe cea din Antiohia și favoriză pe Aețiu. El adună pentru acest scop un Sinod în care făcu eforturi extraordinare pentru a-l restabili în poziția sa de diacon; însă, aceasta în zadar, pentru că antipatia ce o aveau toți față de Aețiu, era mai puternică decât intrigile făcute în favoarea sa. Iată ce aveam de spus despre acest subiect. Episcopii adunându-se la Rimini, Orientalii susținură că ei nu veniseră pentru a discuta situația lui Atanasie. Ursachi și Valens, care apăraseră mai întâi opinia lui Arie și care semnaseră mai pe urmă doctrina consubstanțialității Fiului lui Dumnezeu și prezentaseră mărturisirea lor de credință Episcopului Romei, după cum am spus mai sus, favorizau din toată puterea lor pe acești Episcopi din Orient. Căci ei nu lipseau niciodată a se da de partea celor ce li se păreau mai tari. Germinius, Auxențiu, Demofil și Caius se uniră cu dânșii. Ei citiră după aceasta un manuscris, care nu era decât a treia formulă de credință pe care ei o hotărâseră în Sirmium și pe care n-o publicară decât în Rimini.

Iată-o cu fidelitate tradusă din latinește în grecește:

«Credința Ortodoxă a fost propusă la Sirmium în prezența Împăratului Constanțiu, Domnul nostru, sub consulatul lui Flavius Eusebiu și al lui Hypatius în douăzeci și trei ale lunii mai. Noi credem într-un singur și adevărat Dumnezeu, Părinte, Atotțîntor, Făcător al tuturor lucrurilor și întru Unul născut Fiul Său, Care S-a născut din El fără patimă, mai înainte de toți vecii, mai înainte de tot începutul și de tot timpul ce poate fi conceput de spirit, prin Care vecii și toate lucrurile s-au făcut, Care fu singur născut de către Părintele, singur din singur, Dumnezeu din Dumnezeu, asemănabil Părintelui Său, care L-a născut după Sfânta Scriptură, a cărei generație nu e cunoscută decât de Părintele Care L-a născut. Noi știm că Acest Unul Născut

*Fiul al lui Dumnezeu S-a pogorât din cer pe pământ spre a ridica păcatul, Care S-a născut din Fecioara Maria, care a convorbit cu Ucenicii Săi, Care a îndeplinit tainele (misteriile) după voința Părintelui Său, Care S-a răstignit, Care a murit, Care S-a pogorât în iad spre a dispune acolo de tot ce era necesar, că porțile iadului s-au cutremurat în fața Sa. El a înviat a treia zi, a convorbit cu ucenicii Săi, S-a suit la ceruri după patruzeci de zile, șade de-a dreapta Părintelui Său și va veni în zilele cele de apoi întru slava Părintelui spre a da fiecăruia după faptele sale. Noi credem și întru Sfântul Duh pe Care Iisus Hristos, Fiul Unul născut, al lui Dumnezeu a făgăduit a-l trimite oamenilor spre a-i mângâia și spre a le servi de mijlocitor, după cum este scris: *Merg la Tatăl Meu și-l voi ruga și El vă va trimite un alt Mângâietor Care este Duhul adevărului. El va lua din ceea ce este al Meu și vă va vesti vouă. (In 15, 26, 16, 13) Cât pentru numele de substanță de care s-au servit părinții prin simplitate și care nefiind înțeles de popor, a fost o cauză de cădere a multora, noi am crezut de cuviință să-l respingem, pentru că nu se găsește nicidecum în Sfânta Scriptură și pentru că ea niciodată n-a vorbit de substanța Părintelui sau a Fiului. Noi zicem că Fiul este în totul asemănabil cu Părintele, după cum Sfânta Scriptură spune și învăță».**

Această formulă fiind citită, cei cărora nu le plăcea se sculară și ziseră că noi n-am venit aici de nicio nevoie de credință, căci o păzim întregă, așa cum am primit-o, dar am venit pentru a nimici inovațiile ce s-au ridicat contra credinței. Dacă formula pe care ați citit-o nu conține nicio inovație, roștiți pe față anatema contra ereziei lui Arie, după cum o rostesc vechile reguli ale Bisericii contra celorlalteerezii. Toată lumea știe, că doctrina nelegiuită a lui Arie n-a provocat până acum decât tulburări în Biserică. Această propunere, nefiind primită de Ursachi, de Valens, de Germinius, de Auxențiu, de Demofil și de Caius, aduse dezbinarea între Episcopi, dintre care unii primiră această formulă, iar ceilalți confirmară ceea ce se hotărâse la Sinodul din Niceea. Inscriptia pusă la începutul acestei formule a fost foarte criticată și, mai cu seamă de Atanasie într-o scrisoare către amicii săi, unde vorbește despre ea astfel: «*Ce lipsa pietății și doctrinei Bisericii Ortodoxe spre a face o nouă cercetare credinței și spre a însemna timpul anului și al consulatului la începutul formulei ce au alcătuit? Aceasta au făcut-o Ursachi, Valens și Germinius, fără să fi fost vreodată pildă despre aceasta între creștini. Căci, alcătuiind în scris credința ce voiau să îmbrățișeze, ei au însemnat consulatul, anul, luna și ziua, spre a face cunoscut tuturor persoanelor inteligente și învățate, că credința lor, departe de a fi veche, n-a început decât sub domnia lui Constanțiu. Ei n-au scris nimic decât în vederea ereziei lor. Mai mult, deși mărturisesc că scriu de Domnul*

Socrate Scolasticul

nostru, dânsii au numit pe un alt Domn, adică pe Constanțiu, care e acela ce sprijinește și întărește nelegiuirea lor. Ei au numit pe acesta Împărat etern, ei care neagă că Fiul lui Dumnezeu e etern, întru atât nelegiuirea lor îi face să se declare fățiș vrăjmași ai lui Iisus Hristos. Poate că exemplul proorocilor le-a dat motiv să însemne Consulatul în formula lor. Însă, dacă îndrăznesc să se servească de acest pretext, ei vor descoperi ignoranța lor. E adevărat că, sfinții prooroci au însemnat timpul prezicerilor lor. Isaia și Osea au trăit în timpul lui Osias, al lui Ioatam, al lui Achas și al lui Ezechias. Ezechiel și Daniel au trăit în timpul lui Cyr și al lui Darius. Alți prooroci au făcut proorociile lor în alți timpuri, însă ei n-au pus temeliele religiei. Căci religia era mai înainte de dânsii și mai înainte de lume și Dumnezeu ne-o pregătise prin Iisus Hristos. Ei n-au însemnat nici timpul, în care au început a fi credincioși, căci ei erau credincioși mai înainte de a fi prooroci. Însă ei au însemnat timpul făgăduinței pe care Dumnezeu îl făcea prin gura lor. Deci, primul și principalul punct al acestei făgăduințe era venirea Mântuitorului nostru, restul neprivind decât ceea ce era să se întâmple evreilor și neamurilor. Astfel, timpul ce au însemnat nu era nicidecum timpul în care credința lor a început, cum am zis deja, ci timpul în care au trăit și în care au început să-și publice proorociile lor. Din contră, acești înțelepți ai veacului nostru, care n-au scris nici istorie, nici proorocie, propun o expunere de credință ortodoxă și adaugă consulii, luna și ziua. Ei însemnează timpul credinței lor, după cum sfinții prooroci au însemnat timpul ministerului lor. Dar să fi dat Dumnezeu ca să nu fi vorbit decât de credința lor și să nu fi îndrăznit să vorbească de credința ortodoxă. Căci ei n-au scris: Iată ce credem. Ci au scris: Iată care e credința ortodoxă. Cutezarea și îndrăzneala lor e o probă de ignoranță și inovațiile scrierii lor se apropie foarte de vicleșugul lui Arie. Scriind astfel, au arătat lumii întregi timpul în care au început să creadă și în care credința lor a început să fie publicată. Când Sfântul Evanghelist Luca spune că se publică un edict pentru recensământul poporului, el vorbește de un edict ce nu era mai înainte și care nu a fost făcut și publicat decât în acel timp. Astfel, când ei zic că credința a fost expusă, ei declară că aceasta e o nouă erezie ce au inventat și care nu era mai înainte. Cât pentru aceea, că ei îi dau numele de ortodoxă, ei nu înțeleg că, fără să cugete la aceasta, cad în extravaganța catafrigiemilor care zic ca și dânsii: Credința creștină ni s-a relevat nouă și ea a început întru noi. Ei iau pe Constanțiu pentru Domnul lor în locul lui Iisus Hristos, după cum catafrigienii iau pe Montan pentru Domnul lor și pe Maximilla pentru surverana lor. Și dacă e adevărat că credința a început, după cum pretind, sub acel Consulat, ce vor deveni vechii părinți și sfinții martiri? Cum vor lucra ei să-i facă să revină în lume spre a șterge din mintea lor ceea ce au învățat sfinții părinți și spre a pune la loc ceea ce ei se laudă că au inventat din nou? Ei sunt atât de

ignoranți și atât de proști, încât nu pot aduce înainte decât niște scuze nerușinate și care se distrug de la sine».

Iată ce a scris Atanasie amicilor săi. Cei ce vor citi scrisoarea întregă vor recunoaște puterea și statornicia spiritului acestui mare bărbat. N-am transcris decât o parte din ea de teamă să nu fiu prea lung. Ursachi, Valens, Auxențiu, Germinius, Caius și Demofil fură depuși de Sinod pentru că n-au voit să rostească anatemă contra erezei lui Arie. Ei alergară la Împărat și-i duseră formula de credință ce fusese citită în Sinod. De asemenea, acest Sinod scrisse Împăratului. Scrisoarea a fost tradusă din latinește în grecește. Iată termenii ei:

Scrisoarea Sinodului din Rimini către Împăratul Constanțiu.

Noi credem că din voința lui Dumnezeu și din ordinul pietății voastre un număr așa de mare de Episcopi s-au adunat aici din diferite părți din Occident, pentru ca credința Bisericii Ortodoxe să strălucească și pentru ca ereticii să fie descoperiți. Căci, examinând între noi chestiunile, am găsit de cuvîntă să ținem totdeauna credința veche pe care am primit-o de la prooroci, de la evangheliști, de la apostoli prin Iisus Hristos, Domnul și Dumnezeul nostru, Păzitorul Imperiului vostru și Protectorul persoanei voastre, și pe care noi totdeauna am ținut-o. Noi am crezut că ar fi fost o extravaganță și o neleguire a schimba ceva din ceea ce a fost atât de drept și atât de sfânt așezat de Episcopii care au ținut Sinodul din Niceea cu Împăratul Constantin, de glorioasă memorie, părintele pietății voastre. Acest Sinod a fost publicat popoarelor și opus cu atâta fericire ereziei ariene pe care au distrus-o și cu ea pe toate celelalte. Nu s-ar putea nimic scoate din hotărârea Sinodului din Niceea fără să se facă loc otrăvii periculoase a doctrinei ereticilor. Ursachi și Valens au fost presupuși odinioară de a ține erezia lui Arie și lipsiți pentru un timp de împărtășire. Ei au cerut iertare, după cum se vede din scrierile lor, și au obținut-o la Sinodul din Milan în prezența legaților Bisericii romane. Noi nu credem ca să fie permis de a lepăda ceva din acel Sinod unde chestiunile au fost examinate cu îngrijire în prezența lui Constantin, care a trecut la liniștea celeilalte vieți în credința celor ce se hotărâseră, și de a ne depărta de simțământul unui atât de mare număr de sfinți mărturisitori și de urmași ai martirilor care au ținut acest Sinod și care au păstrat inviolabil doctrina celor vechi, care înflorește încă și în acest timp în care pietatea voastră a primit de la Dumnezeu Părintele prin Iisus Hristos, Dumnezeul și Domnul nostru, puterea de a conduce lumea. Însă, niște persoane nenorocite și de rău simț au avut îndrăzneala să publice din nou o doctrină nelegiuită și să se silească acum să zdruncine ceea ce a fost așezat cu mare

înțelepciune. Căci pietatea voastră poruncind ca să ne adunăm spre a examina chestiunile credinței, cei ce tulbură pacea Bisericii cu care s-au unit Germinius, Auxențiu și Caius au prezentat o formulă plină de vederi greșite. Însă, ceea ce prezentaseră în public în Sinod nefiind aprobat, ei au crezut de datorie să aducă acolo schimbare și în adevăr, ei au adus schimbare de mai multe ori în prea scurt timp. S-a crezut de cuvânt de a păstra inviolabil vechea credință și de a înlătura acele persoane de la împărtășire. Noi am trimis pe deputații noștri la Clementa Voastră spre a o informa de tot ce s-a petrecut și spre a-i prezenta scrisorile noastre în care se vor vedea simțămintele Sinodului. Noi nu le-am dat altă însărcinare decât de a face așa ca vechea credință să rămână tare și nezdruccinată și de a asigura înțelepciunea voastră că ceea ce Valens, Ursachi, Germinius și Caius au publicat nu e adevărat, că e ușor de a procura pacea, schimbând foarte puțin lucru. Cum ar putea pacea să fie procurată sau întreținută de către cei ce o răstoarnă, de către cei ce au umplut cu confuzie și neorânduială toate Bisericile și, mai cu seamă, pe cea de Roma? Noi rugăm Clementa Voastră de a primi cu bunăvoință și de a asculta favorabil pe deputații noștri și de a nu permite să se facă această ocară celor vechi de a se schimba doctrina lor ce credem că ei n-au ținut-o decât prin Duhul lui Dumnezeu. Nu numai că aceste inovații tulbură liniștea credincioșilor, ci, încă, întorc și pe cei necredincioși de a se supune credinței. Vă rugăm, încă, să porunciți ca numărul atât de mare de Episcopi ce sunt reținuți la Rimini, împovărați de bătrânețe și strămtorați de sărăcie, să aibă libertatea să se reîntoarcă la Bisericile lor, ca nu cumva popoarele să sufere de absența lor. Vă rugăm, căci nu ne putem opri de a repeta de mai multe ori aceeași rugămintă, să nu se aducă nicio schimbare credinței, să nu se lepede nimic din ea, să se conserve inviolabil ceea ce s-a păstrat sub domnia părintelui pietății Voastre și sub domnia Voastră. Sfânta Voastră prudență să nu mai permită ca noi să fim smulși din scaunele noastre și obligați să facem lungi călătorii, ci să rămânem în pace cu popoarele noastre și să ne rugăm lui Dumnezeu neîncetat pentru sănătatea persoanei Voastre, pentru prosperitatea Statului Vostru și pentru pacea lumii. Deputații noștri vă vor prezenta o adresă, conținând numele și semnăturile tuturor Episcopilor».

În acești termeni a scris Sinodul Împăratului. Deputații au fost preveniți de Ursachi și de Valens, care dădură Principelui informații rele despre Sinod și-i prezentară formula de credință ce aduseseră cu ei. Fiindcă acest Principe avea sufletul infectat de mult timp de viclesugul lui Arie, el se mânie foarte contra Episcopilor Sinodului și dădu mari onoruri lui Ursachi și lui Valens. Deputații Sinodului rămaseră mult timp fără să obțină vreun răspuns. Dar, în sfârșit, ei primiră răspunsul care urmează.

Constanțiu, Învingător și Triumfător: Tuturor Episcopilor ce s-au adunat la Rimini. (359 d. Hr.)

«Sfinția Voastră cunoaște că noi am avut totdeauna o deosebită îngrijire pentru tot ce privește legea lui Dumnezeu. Cu toate acestea, n-am putut să dau audiența celor douăzeci de deputați ce au venit din partea voastră, căci eram ocupat cu pregătirea expediției pe care am întreprins-o contra străinilor și pentru că afacerile religiei trebuie să fie tratate cu un spirit liniștit și liber de orice altă grijă. Pentru aceasta, le-am poruncit să aștepte în Andrianopol până ne vom reîntoarce, pentru ca să putem să-i ascultăm după ce vom fi luat dispozițiile privitoare la nevoile Statului. Fiți, deci, îngăduitori a-i aștepta pentru că, atunci când vor aduce hotărârea noastră, să puteți face tot ce va fi mai folositor pentru binele Bisericii».

Episcopii, primind acest răspuns, răspunseră Împăratului în acești termeni:

«Am primit scrisoarea Clemenței Voastre, Împărate preaiubit de Dumnezeu, prin care ne faceți cunoscut că necesitatea afacerilor publice n-au permis să dați audiență deputaților noștri și ne porunciți a-i aștepta până ce pietatea Voastră va afla din gura lor ceea ce am decis, conform tradiției predecesorilor noștri. Noi protestăm, prin această scrisoare, că nu renunțăm la prima noastră hotărâre, după cum am făcut cunoscut deputaților noștri. Blândețea Voastră recunoaște ca și noi că absența Episcopilor de la Bisericile lor e un motiv de întristare și de o mâhnire foarte simțitoare sub o domnie atât de fericită ca a Voastră. Pentru aceasta rugăm, încă o dată, Clemența Voastră, Doamne, Împărate iubit de Dumnezeu, să ne permiteți să ne reîntoarcem la Bisericile noastre înainte de asprimea iernii, pentru ca să putem face cu popoarele rugăciuni lui Dumnezeu cel Atotputernic și lui Iisus Hristos Fiul Său Unul-Născut, Domnul și Mântuitorul nostru, pentru prosperitatea domniei Voastre, după cum am făcut totdeauna și după cum dorim a face încă».

Episcopii, așteptând câțva timp după ce au scris această scrisoare și neprimind vreun răspuns, se reîntoarseră în Eparhiile lor. Era mult timp de când Împăratul hotărâse să introducă doctrina lui Arie în toate Bisericile. El consideră ca o ocară și dispreț plecarea Episcopilor fără permisiunea sa. El dădu, deci, lui Ursachi, lui Valens și aderenților lor o putere absolută să facă orice le-ar plăcea, contra acelor ce nu erau de vederile lor. El trimise Bisericilor din Italia expunerea de credință ce fusese citită la Rimini și porunci ca acei ce vor refuza să o semneze să fie alungați din scaunele lor și ca alții să fie puși în locul lor. Liberiu, Episcopul Romei, refuzând să consimtă la această formulă a fost trimis în exil și Felix a fost pus în locul

de către partizanii lui Ursachi. Acest Felix nu era decât diacon al Biserice de Roma și el a fost înălțat la demnitatea de Episcop pentru că rățișase vicieșugul lui Arie. Unii spun că el n-o îmbrățișase deloc, dar a fost constrâns să se lase să fie hirotonit. Nu era, deci, decât confuzie și rânduială în Occident, unii fiind alungați din Bisericile lor și trimiși în prin autoritatea împăraților și alții puși în locul lor. Cu toate acestea, eriu a fost rechemat curând după aceea și restabilit în scaunul său de orul revoltat, la a cărui furie Constanțiu nu voi să se opună. Partizanii Ursachi, părăsind Italia, se duseră la Nice, cetate în Tracia, unde ținură nou Sinod și unde, traducând în grecește formula de credință ce fusese tă la Rimini o confirmară și o publicară din nou. Ei pretindeau să înșele cei simpli prin asemănarea numelor și să facă să treacă formula lor de la ce în Tracia pentru credința de la Niceea în Bitinia. Însă, această șteșugire nu le servi la nimic, căci a fost descoperită îndată după aceea, i expuse la râsul întregii lumi. Iată, ce aveam de spus despre ceea ce s-a ut în Occident. Să vedem acum ce s-a făcut în Orient.

APITOLUL XXXVIII.

uzimile lui Macedoniu.

Edictele Împăratului măriră îndrăzneala Episcopilor din partidul lui ie. Voi spune în ce chip uneltiră ei să adune un Sinod după ce voi arăta puține cuvinte ceea ce făcură mai înainte. Acachie și Patrofil l-au aluntit pe Maxim, Episcopul de Ierusalim, din scaunul său și au pus pe Chiril locul său. Macedoniu tulbură rânduiala bisericilor din Constantinopol, rotonind pe servitorii crimelor sale. El făcu pe Eleusius, Episcop de Cicc, pe Maratonius, Episcop de Nicomidia. Acest Maratonius fusese diacon sub dânsul și lucruse foarte mult la conducerea mănăstirilor de bărbați de fecioare. Acest Macedoniu, luând în stăpânire Biserica de Constantinopol în modul pe care l-am arătat, făcu mari rele celor ce nu erau de vererile sale și persecută nu numai pe ortodocșii, ci, încă, și pe novațieni pentru că țineau doctrina consubstanțialității Fiului lui Dumnezeu. Episcopul or, anume Agelius, fugi. Mai multe persoane pioase, fiind prinse, au fost u cruzime muncite și, de ură, evitau împărtășirea cu ei. După ce i-au nuncit astfel, siliră pe bărbați să participe la împărtășirea lor. Căci, deschându-le gura cu sila cu un instrument de lemn, le punea sfânta împărtășire

în gură și aceasta era cea mai mare muncă ce li se putea face. Le răpeau femeile și copiii și îi sileau să primească Botezul și, când îndrăzneau să facă cea mai mică împotrivire, atunci îi băteau, îi puneau în lanțuri și îi închideau în temniță. Nu voi aminti aici decât un exemplu sau două despre această cruzime care vor servi ca pildă pentru celelalte. Ei tăiau sânul femeilor care refuzaseră să participe la împărțășirea lor și-l strânseseră la unele ca într-un teasc cu capacul unei cutii, iar pentru altele întrebuițară fierul. La altele le arse sânul cu ouă fierbinți și cu toate că mărturiseau că sunt creștini, ei inventară aceste feluri de munci pe care niciodată păgânii nu și le închipuiseră. Am aflat aceasta de la Auxanon, bărbat foarte înaintat în vârstă și preot al bisericii novațienilor, despre care am vorbit în cartea întâi. El spunea că mai înainte de a fi fost hirotonit preot suferise mulțime de violențe din partea arienilor; că fusese aruncat în temniță și zdrobit cu loviri cu Alexandru din Paflagonia, cu care trăia în practicarea sfântă a vieții monastice; că Alexandru murise în temniță din rănile căpătate, iar el se vindecase. Mormântul acestui Alexandru se vede încă și astăzi la dreapta celor ce plutesc spre portul Constantinopolului, numit Ceras, aproape de fluvii și de biserica novațienilor, numită biserica lui Alexandru. Dintre bisericile pe care arienii le dărâmaseră în mai multe cetăți din porunca lui Macedoniu, dărâmaseră și pe aceea pe care novațienii o aveau în Constantinopol aproape de Pelarga. Ceea ce mă silea să vorbesc despre acest edificiu mai mult decât de altul, e faptul că am aflat de la Auxanon. Împăratul poruncind ca locurile unde se adunau cei ce ținea consubstanțialitatea Cuvântului să fie dărâmate și Macedoniu urmărind cu furie executarea acestor crude Edicte, cei care aveau însărcinarea să le execute voiră să dărâme și pe acela unde se adunau novațienii. Nu mă pot împiedica să admir zelul pe care-l arătară novațienii pentru locul adunărilor lor, nici caritatea pe care o arătau față de novațieni, cei ce fuseseră alungați din biserică de arieni și care au fost, mai pe urmă, stabiliți acolo și trăiesc acum în liniște. Fiindcă cei ce aveau însărcinarea să dărâme această biserică se grăbeau să adune un mare număr, atât de novațieni, cât și de alții care erau de vederile lor, dărâmând cu toții biserica, o transportară la Sycas, care e în apropierea Cetății și formează a treisprezecea suburbie. Ei lucrară cu un zel atât de extraordinar, încât terminară această lucrare în prea scurt timp, nescutindu-se nimeni de a pune mâna la lucru. Unii aduceau olanele, alții pietrele, alții lemnele. Femeile și copiii contribuiau cu cât puteau și țineau ca mare

cinste a fi păstrători și păzitori ai lucrurilor consacrate serviciului lui Dumnezeu. Iulian le permise, după moartea lui Constanțiu, să-și restabilască biserica, ceea ce și făcură; și pentru că o făcură mai frumoasă, ei o numiră Anastasia. Iată cum a fost restabilită biserica sub domnia lui Iulian.

Însă, în timpul de care vorbesc, Ortodocșii și novațienii fură alungați. Ortodocșii, având groază să intre în bisericile arienilor, se adunară în bisericile novațienilor și făcură împreună cu ei rugăciunile și ei s-ar fi unit desăvârșit cu ei, dacă novațienii n-ar fi refuzat să consimtă la această unire, cu dorința de a păzi vechiul precept. Ei nu încetau să aibă mare duioșie și să fie gata de a muri unii pentru alții. Ei fură persecutați în Constantinopol și în cetățile provinciilor. Eleusius, Episcopul de Cizic, îi făcu să sufere în Eparhia sa aceleași rele după cum Macedoniu îl făcuse să sufere aiurea. El îi urmări pretutindeni și îi alungă din cetate în cetate. El distruse până în temelie o biserică pe care novațienii o aveau în Cizic. Macedoniu încoronă celelalte crime ale sale prin violența ce o voi arăta. Fiind informat că se află în Paflagonia și mai cu seamă la Mantinia un număr așa de mare de novațieni, încât clericii nu erau destul de puternici să-i alunge de acolo, el obținu de la Împărat patru mii de soldați pe care îi trimise în Paflagonia pentru a-i sili cu puterea armelor să primească doctrina lui Arie. Locuitorii, fiind atât de zeloși pentru apărarea religiei lor, se înarmară în disperarea lor și, apucând în grabă coase și topoare, alergară în întâmpinarea soldaților. Amândouă părțile luându-se la luptă, mai mulți locuitori din Paflagonia fură uciși; însă, mai toți soldații rămaseră morți pe loc. Am aflat ceea ce spun de la un bătrân al țării, care m-a asigurat că și el fusese în luptă. Iată frumoasele izbânzi ce făcu Macedoniu în interesul religiei. Aceste izbânzi sunt luptele, războaiele civile, întemnițările și omorurile, care îl făcură foarte urât nu numai celor pe care îi persecută, ci chiar și celor din partidul său. În afară de aceste motive, Împăratul mai avu și altele particulare să se supere contra lui. Biserica în care se afla sicriul Împăratului Constantin era amenințată cu ruină, așa încât cei ce locuiau acolo, ca și cei ce intrau pentru a-și face rugăciunile, erau în primejdie. Macedoniu voi să transfere sicriul, de teamă ca nu cumva să fie vătămat prin căderea zidirii. Poporul, fiind informat de acest scop, voi să se opună ca și cum această strămutare ar fi fost o nelegiuire egală cu a celor ce răstoarnă mormintele. E adevărat, totuși, că nu toți erau de aceste păreri și mai mulți credeau că strămutarea nu aducea nicio injurie trupului acestui Împărat. Cei ce susțineau con-

substanțialitatea Cuvântului luară parte la această discuție și se pronunțară contra strămutării. Macedoniu, neținând seamă de opunerea lor, transportă trupul Împăratului Constantin în biserica în care se află acela al Sfântului martir Acachie. Această strămutare atrăgând o mulțime mare de popor către acea biserică, discuția se inferbântă atât de mult între părți, încât se luară la luptă. Măcelul a fost așa de furios, încât piața care se află dinaintea bisericii fusese acoperită cu sânge, puțul se umpluse de sânge și curse până la galerie. Împăratul se mânie foarte contra lui Macedoniu, atât pentru că îndrăznise să mute trupul părintelui său, cât și pentru că dăduse prilej la o vărsare de sânge așa de crudă. Lăsând pe Iulian în Occident, el plecă spre Orient. Vom vedea îndată cum a fost depus Macedoniu și cât de ușor a fost el pedepsit pentru așa de mari crime.

CAPITOLUL XXXIX.

Sinodul ținut în Seleucia.

Voi vorbi acum despre un alt Sinod, pe care Împăratul îl convocă în Orient, pentru a-l opune celui din Rimini. Primul proiect era să-l întrunească în Nicomidia, cetate în Bithynia, însă a fost înlăturat prin cutremurul de pământ, întâmplat sub Consulatul lui Dacian și al lui Cerealis, în 28 a lunii lui august, cutremur care a dărâmat cetatea. Mai întâi, se plănuise ca Sinodul să se țină în cetatea Niceea, care e aproape; însă, îl mută în adevăr la Seleucia, supranumită Apre, cetate în Isauria, unde s-a ținut sub Consulatul lui Eusebiu și al lui Hypatius, în același an cu cel din Rimini. O sută cincizeci de Episcopi veniră la Sinod. Leonas, ofițer cu vază al casei Împăratului, asistă acolo pentru a urma edictului prin care acest Principe poruncise ca chestiunile de credință să fie discutate în prezența sa. Lauriciu, care comanda trupele din Isauria, avea de asemenea poruncă să meargă acolo spre a procura Episcopilor tot ce ar dori din partea sa. Episcopii, adunându-se în ziua a douăzeci și șaptea a lunii lui septembrie, începură să discute chestiunile. Erau secretari care luau note despre tot ceea ce vorbea fiecare. Acei ce vor dori să se informeze în mod exact despre tot ce s-a vorbit cu acest prilej, vor putea afla din culegerile lui Sabin, unde e descris foarte pe larg. Cât pentru mine, mă voi mulțumi să însemnez căpeteniile cele mai importante. În ziua dintâi, Leonas porunci ca fiecare să propună ceea ce-i va plăcea. Episcopii care erau de față ziseră că nu

ia să se discute nicio chestiune, până când nu vor sosi și cei ce erau așteptați. Acei ce erau așteptați erau Macedoniu, Episcopul de Constantinopol, Vasile, Episcopul de Ancyra, și alți câțiva care se temeau să nu fie ați de crimele lor. Macedoniu se scuză cu o indispoziție, Patrofil cu o boală de ochi ce-l silea să stea într-o mahala din Seleucia, iar alții aduseră pretexte. Leonas susținea că trebuia să se înceapă discuția oricărei chestiuni în absența lor. Episcopii răspunseră că ei nu vor discuta nicio chestiune mai înainte de a examina viața și moravurile celor ce erau așteptați de oarecare crime, precum Chiril, Episcopul de Ierusalim, Eustațiu, Episcopul de Sebastia în Armenia, și alți câțiva. S-a născut asupra acestei chestiuni o mare ceartă, unii susținând că trebuia să se ia cunoștință de faptele așteptate, iar alții că trebuia să se trateze chestiunile de doctrină. Gâlceava se învârti prin ordinele contrarii ale Împăratului, care ziceau să se înceapă cu o chestiune, când cu alta. Episcopii, neputând să se înțeleagă, dezbatu Sinodul în două partide, dintre care unul avea ca și conducători pe Eusebie, Episcopul de Cesarea în Palestina, pe George, Episcopul de Constantinopol, pe Uranius, Episcopul de Tyr, și pe Eudoxiu, Episcopul de Antiohia, urmați și de alți treizeci. Iar celălalt partid avea ca și conducători pe Eusebie, Episcopul de Laodicea în Siria, pe Sofroniu de Pompeiopol în Siria, pe Eleusiu, Episcopul de Cizic. Acest partid era, fără îndoială, mai numeros. Acest din urmă partid era de părere să examineze, mai întâi chestiunile de doctrină, celălalt crezu de datorie să desființeze creștinismul Sinodului din Niceea și să introducă o altă doctrină. Partidul mai numeros nu era în Sinodul de Niceea decât termenul de consubstanțial. Episcopii au răsturnat până seara cu multă căldură. Silvan, Episcopul de Tars, ridică o obiecție și zise că nu trebuia nicidecum să se facă o nouă formulă de credință, ci să se susțină ceea ce fusese hotărât la tâmosirea bisericii din Antiohia. Abia isprăvi acest cuvânt și partizanii lui Acachie ieșiră afară din Sinod. Episcopii din celălalt partid citiră formula de credință care a fost tăcută în Antiohia și se despărțiră. A doua zi se adunară în biserică și, discutând ușile, iscăriră aceeași formulă. Au fost câțiva diaconi și câțiva preoți care iscăriră în locul Episcopilor absenți.

CAPITOLUL XL

Altă formulă de credință întocmită de Acachie

Acachie și cei din partidul său spuneau că s-a făcut rău atunci când s-a închis ușa bisericii și că de vină ar fi o semnătură făcută în secret. Acest Episcop nu avea, cu toate acestea, alt scop decât a face primitivă o altă formulă de credință, pe care o pregătise el și pe care o arătase lui Lauriciu și lui Leonas. În acea zi nu se făcu nimic altceva. A treia zi, Leonas se sârgui să întrunească amândouă partidele. Macedoniu, Episcopul de Constantinopol, și Vasile, Episcopul de Ancyra, veniră în acea zi în adunare. Însă, pentru că veniră și ei și se întruniră, cei de partidul lui Acachie nu voriră să intre și susținură că trebuia, mai întâi, să alunge pe cei ce fuseseră depuși, cât și pe cei ce erau acuzați de oarecare crime. Această părere fiind primită după oarecare discuție, acuzații ieșiră din Sinod și Episcopii din partidul lui Acachie intrară imediat. Atunci, Leonas zise că Acachie îi dăduse un manuscris fără să spună că era o formulă de credință contrară în unele locuri foarte pe față celorlalte, iar în alte locuri mai puțin pe față. Episcopii tăcură fiindcă credeau că acel manuscris e altceva decât o formulă de credință. El a fost citit cu prefața concepută în termenii următori :

«Adunându-ne în ziua de ieri, adică la 27 septembrie, în Seleucia, cetate în Isauria, din porunca Împăratului, am pus toată sânguința de care am fost capabili spre a păstra, prin modestia noastră, pacea Bisericii, spre a trata chestiunile credinței prin autoritatea Sfintei Scripturi a Vechiului și a Noului Testament, fără a amesteca acolo nimic care să fie luat de aiurea, după cum și Împăratul Constantin, prea iubit de Dumnezeu, ne poruncise. Însă, deoarece câțiva Episcopi ne-au făcut ocară, căci au închis gura unora, au alungat pe alții afară din adunare, deși unii dintre dânșii fuseseră depuși și alții nu fuseseră hirotoniți canonic. Așa că, Sinodul era plin de neorânduială, după cum și Lauriciu, guvernatorul Provinciei, și Leonas au văzut cu înșiși ochii lor. Noi suntem siliți să facem această declarație: N-avem deloc antipatie pentru credința ce a fost stabilită la târmosirea bisericii din Antiohia și o mărturisim, deși părinții noștri s-au adunat atunci spre a examina chestiunea de care se vorbea în acel timp. Însă, pentru că termenii de consubstanțial și de asemănabil au tulburat în trecut spiritele și pentru că le tulbură încă și pentru că unii au introdus de curând termenul de neasemănabil, respingem pe cei primii doi ca termeni ce nu se găsesc deloc în Scriptură și condamnăm pe cel din urmă și credem că cei ce se servesc de acei termeni sunt în afară de Biserică. Noi mărturisim că Fiul e asemănabil Părintelui, după cum Apostolul zice de Dânsul, că este icoana lui Dumnezeu care este nevăzut. Mărturisim, deci, și

dem întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atoțiitorul, Carele a făcut cerul și pământul, rurile văzute și nevăzute. Credem și întru Iisus Hristos, Fiul Său, Domnul nostru, care L-a născut fără a suferi mai înainte de toți vecii, Dumnezeu Cuvânt, singur scut din Dumnezeu, lumină, viață, adevăr, înțelepciune, prin Carele toate s-au ut în cer și pe pământ, atât cele văzute, cât și cele nevăzute. Credem că la sfârșitul urilor a luat trup din Sfânta Fecioară Maria spre a ridica păcatul, că S-a făcut și că a pățimit pentru păcatele noastre, că a înviat, că S-a suit la cer și șade de-a apta Tatălui Său, de unde va veni întru strălucirea slavei Sale ca să judece viii și rții. Credem încă și întru Sfântul Duh, pe care Mântuitorul și Domnul nostru L-a nit Paraclet și pe care L-a fâgăduit ucenicilor Săi că îl va trimite după ce se va șa la cer, pe care în adevăr L-a trimis și prin care sfîntește pe toți cei ce cred în erică și care sunt botezați în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh. Noi fem că, cei ce propoveduiesc altceva decât această credință, sunt în afară de Bise-Sobornicească».

Această formulă, compusă de către Acachie, a fost iscălită de dânsul și cei din partidul său, al căror număr l-am arătat mai sus. Când s-a citit, ronie, Episcopul de Pompeiopol în Paflagonia, răspunse în acești ter-i: *De vom primi în fiecare zi noi păreri, ca formule de credință, vom rde îndată adevărul.* Iată, cum se exprimă atunci Sofronie. Însă, eu zic atât acei ce au precedat pe acei Episcopi, cât și cei ce i-au urmat, ar fi : de aceleași păreri, referitor la ceea ce se hotărâse în Sinodul din eea, toate certurile ar fi fost potolite și biserica n-ar fi tost agitată de ea tulburări. Las totuși aceste chestiuni la hotărârea persoanelor inteli-te. Mai multe cuvântări fiind rostite de o parte și de alta, atât asupra trinei, cât și asupra persoanelor contra cărora se aduceau acuzații, adu-za se despărți. A patra zi, Episcopii se adunară și discutară cu aceeași irătnicie ca și mai înainte. În mijlocul acestor discuții, Acachie își pro-e părerea sa în acești termeni: *Credința de Niceea a fost schimbată de multe ori și nimic nu împiedică alcătuirea alteia noi.* Eleusius, Epis-ul de Cizic, le răspunse: *Sinodul e acum adunat, nu spre a învăța ceea -a învățat de mult timp, nici spre a primi o credință care nu a fost nită în trecut, ci, rămânând tare în credința părinților săi, nu se va ida de ea nici în timpul vieții, nici la moarte.* Când numea credința nților pe aceea care fusese întocmită în Antiohia, se pare că s-ar fi pu-șă i se răspundă astfel: *Cum, Eleusie, voi numiți părinți pe acei ce au adunați la Sinodul din Antiohia, fiindcă nu recunoașteți de părinți pe*

cei pe care ei înșiși i-au recunoscut? Se poate cu mai multă rațiune să numiți părinți pe Episcopii care s-au adunat la Niceea și care au confirmat, cu voturile lor, consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu, pentru că ei au precedat pe cei ce s-au adunat în Antiohia și le-au dat onoarea sacerdotiului.

Dacă cei de la Antiohia au respins pe părinții lor, cei care îi urmează, îi urmează fără să cugete că urmează pe niște paricizi. Cum au primit ei hirotonia ca legitimă și canonică, de la cei a căror credință o respingeau ca falsă și greșită? Dacă cei de la Niceea n-aveau Sfântul Duh, care e comunicat prin punerea mâinilor, cei de la Antiohia n-au fost niciodată hirotoniți. Căci cum ar fi putut să primească hirotonia de la cei ce nu o puteau conferi? Iată ce s-ar putea opune cu putere celor zise atunci de Euleusie. După aceasta, trecură la o altă chestiune. Căci asupra celor ce ziseseră aderenții lui Arie, în formula lor de credință ce fusese citită, că Fiul e asemănanabil Părintelui, ei întrebă întru ce e asemănanabil. Partizanii lui Arie ziceau că el e asemănanabil prin voință, iar nu prin substanță. Toți ceilalți asigurau că El nu îi este mai puțin asemănanabil prin substanță decât prin voință. Ei întrebuițară toată ziua pentru a trata această chestiune și combătură pe Acachie, printr-o carte, în care scrisese că Fiul e asemănanabil întru toate Părintelui său. Acachie le răspunse că niciodată, nici cei vechi, nici cei moderni, n-au fost judecați după cărțile lor. După ce au discutat mult timp asupra acestui punct cu atâta aprindere și subtilitate, Leonas se sculă și închise adunarea. Când îl rugară în ziua următoare să vină la Sinod, el răspunse: *Am fost trimis de Împăratul spre a asista la un Sinod în care Episcopii să fie de acord între ei; dar, fiindcă nu vă puteți înțelege, eu nu pot veni în adunările voastre. Mergeți, deci fără mine de vorbiți și glumiți în biserică.* Partizanii lui Acachie, având mare folos din acest răspuns, nu voriră să mai vină la Sinod. Episcopii din celelalte partide, adunându-se, chemară pe Acachie pentru a examina afacerea lui Chiril, Episcopul de Ierusalim. Acest Chiril fusese acuzat, nu știu însă de ce crimă. El fusese chiar depus pentru că, fiind citat timp de doi ani, el refuzase să se înfățișeze. Cu toate acestea, el trimise celor ce-l depuseseră o adresă, prin care făcea apel la un Sinod mare. Împăratul Constanțiu aprobă acest apel. Chiril a fost cel dintâi și singurul care, contrar obiceiului și rânduielii disciplinei Bisericii, făcea apel ca și în judecățile publice și comune. Fiind, deci, gata să sufere hotărârea care ar fi luată în Seleucia, Episcopii învitară

partizanii lui Acachie să vină să-și ocupe locurile. Ei citaseră, tot așa, și alți acuzați ce fugiseră în partidul lui Acachie, însă, în urma refuzului de se înfățișa, Episcopii depuseră pe Acachie și pe George, Episcopul de Alexandria, pe Uranius, Episcopul de Tyr, pe Teodul, Episcopul de Chereșes în Frigia, pe Teodosie, Episcopul de Filadelfia în Lidia, pe Evagrie, Episcopul de Lesbos, pe Leonțiu, Episcopul de Tripoli în Lydia, pe Euxiu, ce fusese mai întâi Episcop de Germanicia și, mai pe urmă, luase în pânire Biserica din Antiohia. Ei depuseră, de asemenea, și pe Petrofiluștru că, fiind acuzat de către un preot, numit Doroteu, și fiind citat pentru a răspunde la acuzare, nu se înfățișase. Pe lângă aceasta, mai îndetară de la împărțășire pe Asterius, pe Eusebiu, pe Abgar, pe Basilic, pe Iovus, pe Eutihie, pe Fidelis, pe Magnus și pe Eustațiu, și hotărâră ca știa să rămână depărtați de împărțășire până ce se vor dezvinovăți de nele de care erau acuzați. Ei scriseră tuturor bisericilor pe ai căror Episcopi îi depuseseră și puseră pe Anian pe scaunul de Antiohia, în locul lui Ioxiu. Partizanii lui Acachie, prinzând îndată pe acest Eudoxiu, îl ură în mâinile lui Leonas și ale lui Lauriciu, care îl trimiseră în exil. Episcopii care îl hirotoniră prezentară memorii lui Leonas și lui Lauriciu pentru a justifica că partizanii lui Acachie violaseră canoanele Sinodului. Ei, neobținând nimic prin acest mijloc, ei se duseră la Constantinopol pentru a-l informa pe Împărat de ceea ce hotărâseră.

PITOLUL XLI.

Partizanii lui Acachie confirmă credința Sinodului din Rimini și fac o declarație care adăugiri

Împăratul se întorsese de curând din Occident și încredințase lui Honorat dregătoria de prefect de Constantinopol, după ce a suprimat pe aceeași proconsul. Însă, partizanii lui Acachie, apucând înaintea celorlalți Episcopi, îi acuzară pe nedrept înaintea Împăratului că nu cred în cele ce le ordonase. Acest Principe, mâniindu-se foarte, se hotărî să-i împrăștie și să pedinească ca acei dintre ei care erau însărcinați cu vreo funcție publică, să fie pedinați de ele. Erau unii dintre ei care aveau dregătoria în Provinciile.

În mijlocul acestei neorânduiri, profitând și tulburând, partizanii lui Acachie rămaseră mult timp la Constantinopol, unde chemară pe Episcopii din Bithynia spre a ține cu ei un nou Sinod. Acești Episcopi, între care se

afla și Maris, Episcopul de Calcedon, adunându-se în număr de cincizeci, confirmară formula de credință ce fusese citită în Rimini. Ar fi de prisos să o reproduc aici, dacă ei n-ar fi adăugat nimic; însă, pentru că au adăugat ceva, nu mă pot opri să n-o reproduc.

Credem într-Un singur Dumnezeu, Tatăl Atoțitorul, de la Carele sunt toate lucrurile și întru Unul-Născut Fiu al lui Dumnezeu, născut din Dumnezeu mai înainte de toți timpii și mai înainte de tot începutul, prin Care toate lucrurile, atât cele văzute, cât și cele nevăzute s-au făcut; credem că El S-a născut singur din Părintele, singur din Unul singur, Dumnezeu din Dumnezeu, asemănabil, după Sfânta Scriptură, Părintelui Care L-a născut, a cărui generație nu e cunoscută decât de Părintele însuși care L-a născut. Noi știm că acest Fiu unul-născut al lui Dumnezeu a fost trimis de Părintele Său, că El S-a pogorât din cer după Scripturi pentru distrugerea păcatului și a morții și că S-a născut după trup, din Fecioara Maria, prin lucrarea Sfântului Duh, că a vorbit cu ucenicii Săi și că după ce a îndeplinit toate misterele după voința Părintelui Său, a fost răstignit, a murit, S-a îngropat, S-a pogorât în Iad unde a produs groază; a înviat după trei zile, a vorbit cu ucenicii Săi, și după patruzeci de zile S-a suit la ceruri, șade de-a dreapta Părintelui Său, întru slava Căruia va veni în ziua cea de apoi a învierii, pentru a da fiecăruia după faptele sale. Credem și întru Sfântul Duh pe care Isus Hristos Domnul și Dumnezeul nostru, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, a făgăduit a-l trimite neamului omenesc spre a-i servi de mijlocitor și de Duh al adevărului, precum este scris și pe Care L-a trimis după ce S-a suit la cer. Cât pentru cuvântul de substanță de care părinții S-au servit cu prea multă simplitate și care, nefînd înțeles de popor, i-a fost un subiect de cădere, noi am găsit de curviință a-l respinge, fiindcă el nu e nicidecum în Scriptură, și de a nu mai face mențiune pe viitor de substanța Părintelui și a Fiului, fiindcă Scriptura nu face nicio mențiune de aceasta. Nu trebuie nici a se vorbi de ipostasul Părintelui, al Fiului și al Sfântului Duh, după cum Sfânta Scriptură zice și învață. Noi rostim anatema contra tuturor erezilor ce se opun acestei expunerii de credință, fie că ele au fost odinioară condamnate, sau că s-au ivit de curând.

Iată formula ce fu citită în acel timp la Constantinopol. După ce am ieșit din acest labirint de formule, să vedem acum numărul lor. De la credința ce fusese stabilită în Niceea, s-au scris două expunerii la târnosirea bisericii din Antiohia. A treia a fost înfățișată Împăratului Constant în Galia de către Narcis și de către Episcopii din partidul său. A patra, a fost trimisă de către Eudoxiu în Italia. Au fost trei scrise la Sirmium, dintre care una a fost citită la Rimini cu numele Consulilor. Partizanii lui Acachie întocmiră a opta în Seleucia. A noua a fost întărită în Constantinopol cu

arecare adăugire. Căci se adaugă acolo că, vorbind despre Dumnezeu, să nu se servească de termenul de substanță, nici de ipostas. Ulfila, Episcopul ierusalimilor, consimți la această credință, deși primise mai înainte pe aceea din Ierusalim, după urmarea lui Teofil, predecesorul său, care asistasese la acest sinod și iscălisese ceea ce se hotărâse acolo.

APITOLUL XLII.

Macedoniu e depus. Eudoxiu e înălțat în locul său pe scaunul Bisericii din Constantinopol.

Acachie, Eudoxiu și ceilalți din partidul lor nu doreau nimic mai mult decât să depună și pe câțiva Episcopi din partidul advers. E bine să se știe că nu în interesul religiei, ci din alte motive, și unii și alții hotărâra aceste depuneri. Căci, deși nu erau uniți în ceea ce privește credința, totuși, când se depuseră unii pe alții, ei nu se acuzară de nicio rătăcire. Cei care erau din partidul lui Acachie, abuzând de mânia pe care Împăratul o avea de mult contra lui Macedoniu îl depuseră, atât pentru că el fusese izgonit de moartea mai multor persoane, cât și pentru că admisesese la împărțirea Bisericii pe un diacon ce fusese surprins cu o femeie. Ei depuseră și pe Eleusiu, Episcopul de Cizic, pentru că botezând pe Eraclie, nepot al lui Hercule din Tyr ce fusese dovedit de nelegiuirea artei magice, îl hirotonisise după aceea ca diacon. Ei rostiră o asemenea codamnare și contra lui Vasile sau Vasilas, căci el avea amândouă aceste nume, care fusese făcut Episcop de Ancira în locul lui Marcel și avură trei motive de a-l pedepsi astfel. Prima e că el chinuise pe un particular, îl legase cu lanțuri și-l închisese într-o temniță strâmtă. A doua, că adusesese acuzați pe el se contra unor persoane și, cea din urmă, că tulburase pacea Bisericilor din Africa prin scrisorile sale. Ei se pronunțară tot așa și contra lui Dracon pentru că a trecut de la Biserica de Galatia la cea de Pergam. În sfârșit, și mulți alții suferiră aceeași pedeapsă pentru diferite motive. Neonas, Episcopul de Seleucia, Sofroniu, Episcopul de Pompeiopol, cetate din Ciliciana, Elpidiu, Episcopul de Satalas în Armenia, și Chiril, Episcopul Ierusalim, fuseseră, de asemenea, depuși.

CAPITOLUL XLIII.

Depunerea lui Eustațiu. Rătăcirile lui. Strămutarea lui Eudoxiu. Târnoșirea bisericii Sfânta Sofia.

Eustațiu, Episcopul de Sebastia în Armenia, nu a fost nici măcar ascultat când voi să se dezvinovățească, fiindcă fusese condamnat de către Eulaliu, Episcopul de Cesarea din Capadocia, părintele său, pentru că a purtat o haină puțin cuviincioasă pentru un preot. Meletie, despre care vom vorbi în îndată, fusese ales în locul său.

Acest Eustațiu a fost, mai pe urmă, condamnat de Sinodul din Gangra, adunat pentru el, pentru că a făcut multe lucruri contra orânduelii și disciplinei Bisericii, în urma condamnării ce se pronunțase contra lui la Sinodul din Cesarea. Căci el predicase că nu e permis a se însura, nici a mânca oarecare cărnuri. El despărțise mai multe persoane căsătorite și sfătuisese pe cei care aveau antipatie față de adunarea Bisericii să se împărtășească în casele lor. El întorsese sub pretext de pietate pe servitori de la serviciul stăpânilor lor. El purta o haină de filosof și făcea și pe aderenții săi să poarte o haină deosebită. El obligase pe femei să-și tundă părul capului și învățase că nu trebuie să se păzească posturile prescrise, ci trebuie a posti Duminica. În fine, el oprise să se facă rugăciuni în casele persoanelor căsătorite și susținuse că trebuia să evite ca o profanare și un sacrilegiu binecuvântarea și împărtășirea unui preot ce trăia cu o femeie cu care contractase o legătură legitimă pe când nu era decât laic. Sinodul din Gangra, din Paflagonia, îl depuse pentru toate aceste motive și condamnă rătăcirile sale. Însă, aceasta nu se întâmplă îndată.

Macedoniu fiind alungat din scaunul de Constantinopol, Eudoxiu, care disprețuia pe cel de Antiohia, a fost ales de către Episcopii din partidul lui Acachie în locul lui. Ei nu țineau seama că procedau cu aceasta cu totul contrar față de ceea ce hotărâse contra lui Dracontiu, pe care-l depuseseră pentru că a fost transferat de la Galatia la Pergam.

După aceasta, ei trimiseră la Rimini formula de credință cu supliment și hotărâre ca cei care ar refuza să o iscălească, să fie exilați conform intenției Împăratului. În fine, ei făcură cunoscut cele ce hotărâseră Episcopilor, care erau de părerea lor, și, mai cu seamă, lui Patrofil, Episcopul de Scytopole, care, plecând din Seleucia, se reîntoarse drept în cetatea din Eparhia sa.

Biserica Sfânta Sofia a fost târnosită la începutul Episcopatului lui Eulaliu, sub al zecelea Consulat al lui Constanțiu și al treilea al lui Iulian, în srezece zile ale lunii lui februarie. Eudoxiu, îndată ce se urcă pe scaunul Bisericii din Constantinopol, rosti această sentință care a făcut atâta not în lume: *Părintele e nepios, iar Fiul e pios.*

Poporul a fost tulburat de această sentință, așa că, el le zise:

N-aveți de ce vă tulbura. Părintele e nepios, pentru că nu dă onoare înui, iar Fiul e pios pentru că dă onoare părintelui său. Prin acest oc, potoli tulburarea și transformă mișcarea în glumă. Se repetă și zi această sentință în formă de glumă. Autorii ereziilor au sfâșiat Biserica prin aceste înșelătoare subtilități. Iată cum se termină Sinodul din Constantinopol.

PITOLUL XLIV.

'etie e făcut Episcop din Antiohia. Schismă în această Biserică.

Să vorbim acum despre Meletie. El fusese hirotonit Episcop de Sebas în Armenia, după depunerea lui Eustațiu. De la Sebastia a fost transferat la Berea, cetate din Siria. El asistă la Sinodul din Seleucia, iscăli formulele credință compusă de Acachie și se reîntoarce la Biserica sa. Mai pe urmă, a fost înlăturat de acolo de către locuitorii din Antiohia, când aflară că Eudoxiu disprețuise cetatea lor pentru a poseda bogățiile celei din Constantinopol. Când Meletie a fost așezat pe scaunul din Antiohia, el nu vorbește decît de doctrina moravurilor, fără a spune în ea ceva legat de credință. Mai târziu, el le propuse doctrina Sinodului din Niceea și le prezintă consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu. Împăratul, înștiințându-se despre aceasta, îl exilă și făcu să fie hirotonit în locul său Euzoios, preotul fusese depus odinioară cu Arie. Cei care erau aderenți devotați lui Meletie se depărta de arieni și se adunară separat, pentru că cei care admiseseră, la început, consubstanțialitatea evitau împărțirea lor, de ură că Meletie fusese hirotonit de către arieni. Astfel, Biserica de Antiohia a fost dezbinată, deși ambele partide ce o dezbinau erau unite între ele prin mărirea aceleiași credințe.

Cu toate acestea, Împăratul plecă grabnic spre Antiohia după ce prîsi vestea că perșii se pregăteau să înceapă războiul.

CAPITOLUL XLV.

Erezia lui Macedoniu.

Macedoniu, neputând să stea liniștit de când fusese condamnat și alungat din Constantinopol, trecu în partidul celor ce depuseseră pe Acachie în Sinodul din Seleucia. El trimise încă să sfătuiască pe Sofroniu și pe Eleusiu să țină credința ce fusese, mai întâi, propusă la Antiohia și, apoi, confirmată în Seleucia și de a-i da falsul nume de asemănabilă substanță. El atrase, astfel, un mare număr din amicii săi care au fost numiți macedonieni. Din acel timp, toți cei care în Sinodul din Seleucia se depărtaseră de simțământul lui Acachie se serviră de termenii *asemănabilă substanță*, de care ei nu se serveau mai înainte. Totuși, unii cred că acești termeni au fost inventați nu de Macedoniu, ci de Marotoniu, care fusese înălțat cu puțin mai înainte pe scaunul Bisericii de Nicomidia. Și, pentru aceasta, cei din această sectă sunt numiți și marotonieni. Eustațiu, care după cum am văzut fusese alungat din Biserica de Sebastia, se uni cu aceștia. Când Macedoniu începu să excludă pe Sfântul Duh din Treime, Eustațiu zise: *Cât pentru mine, n-aș îndrăzni a zice că Duhul Sfânt e Dumnezeu, nici a asigura că e o creatură*. Pentru aceasta, cei care țin consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu îi numesc *Pneumatohi*, adică *inamicii Sfântului Duh*. Voi spune la locul său motivul pentru care se află un mare număr de macedonieni în Helespont. (361 d. Hr.) Partizanii lui Acachie, regretând că au zis că Fiul e întru toate asemănabil Părintelui, se puseră la lucru, pentru a putea convoca un nou Sinod în Antiohia. Ei se adunară, deci, în număr mic în anul următor și sub Consulatul lui Taurus și al lui Florentius în această cetate – al cărei Episcop era Euzolius și unde Împăratul locuia atunci – și, punând în discuție din nou chestiuni pe care le hotărâseră deja, ei rostiră că trebuie să șteargă cuvântul *asemănabil* din formula de credință ce fusese publicată, atât la Rimini, cât și la Constantinopol. Și, fără a ascunde cătuși de puțin simțămintele lor, ei declarară, că Fiul e cu totul neasemănabil Părintelui Său în substanță și în voință și asigurară, ca Arie, că el fusese făcut din ceea ce nu era mai înainte. Cei care se aflau atunci în Antiohia, din secta lui Aețiu, favorizau această părere. Pentru aceasta, ei fură numiți nu numai arieni, ci și eunomieni și exuconțieni de către cei care apărau consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu și care erau dezbinăți între ei din pricina lui Meletie. Când îi întrebară aceștia cum de nu au nicio dificultate în a zice că *Fiul e neasemănabil Părintelui Său și că a fost făcut din ceea*

era mai înainte, după ce au recunoscut, prin formula lor de credință, *la Dumnezeu din Dumnezeu*, exuconșienii se siliră să evite această știie, răspunzând că în formulă e zis *Dumnezeu din Dumnezeu*, după a zis și Sfântul Pavel, că *toate sunt de la Dumnezeu*. Deci, Fiul lui Dumnezeu e unul din acele lucruri și pentru acest motiv s-au adăugat în ulă acești termeni: *după Sfânta Scriptură*. Această zadarnică subtilitate fost inventată de George, Episcopul de Laodicea. Fiindcă acest Episcopu prea era învățat, el nu cunoștea în ce chip a explicat odinioară Oriacest mod de a vorbi al Apostolului. Însă, deși întrebuițară aceste lități, totuși, ei recitiră aceeași formulă, ce publicaseră odinoară în tantinopol, pentru că nu puteau suferi rușinea ce cădea peste ei, din amnarea persoanelor lor. După aceasta, fiecare Episcop se reîntoarse serica sa. George se reîntoarse la Alexandria, în absența lui Atanasie, nu îndrăznea să se arate. El persecută pe acei ce nu erau de acord cu il în privința credinței și se făcu foarte urât întregului popor. Herenfuse pus pe scaunul Bisericii de Ierusalim în locul lui Chiril. E bine știie că Heraclius îi urmă și Ilarie și că Chiril se reîntoarse, în fine, la alim și fusese restabilit pe scaunul său.

ITOLUL XLVI

la apolinariștilor.

n acel timp, se născu o erezie nouă cu ocazia ce voi spune. Se aflau în icea, cetate din Syria, un tată și un fiu cu același nume. Ei se numeau doi Apolinarie. Părintele era preot și fiul citeț. Părintele preda gramamar fiul retorica. Părintele era din Alexandria și, după ce a predat câtva la Beryt, se stabilise la Laodicea și se însurase acolo.

și s-au împrietenit cu un sofist, numit Epifaniu, care era renumit în împ. Teodot, Episcopul cetății, le interzise să-l viziteze, temându-se cumva o familiaritate atât de strânsă să nu-i pervertească și să-i i la superstiția păgânilor. Însă, ei, fără să țină seama de părerea Episcopului, continuară să întrețină prietenie cu Epifaniu.

George, succesorul lui Teodot, le făcu aceleași muștrări ca și predecesău. Însă, necăștigând nimic împotriva îndărătniciei lor, el îi ărtă de la împărtășire. Apolinarie fiul, supărat de această pedeapsă, ca n ar fi fost foarte nedreaptă, și încrezându-se în subtilitățile profesiei

sale, căută să inventeze o nouă erezie, căreia i s-a dat numele său. Unii asigură că nu fără motiv se despărțiră de împărtășirea lui George, Episcopul de Laodicea, ci din indignarea pe care o aveau față de nestatornicia cu care predica, cum că Fiul e asemănat cu Părintele, precum se hotărâse în Sinodul din Seleucia, căzând în rătăcirea lui Arie. Ei luară acest pretext pentru a se despărți de dânsul; dar fiindcă erau singuri, ei începură să introducă o nouă formă de religie, zicând că, atunci când Cuvântul S-a întrupat, El n-a luat decât un trup fără suflet. Apoi, reformându-și deodată vederile, ei au asigurat că a luat un suflet, dar care n-avea rațiune și al cărei loc îl ținea Cuvântul. Iată în ce nu se unesc apolinariștii cu ortodocșii, căci ei mărturisesc consubstanțialitatea persoanelor Treimii. Voi vorbi încă la timp despre amândoi Apolinarii.

CAPITOLUL XLVII.

Moartea Împăratului Constanțiu.

Iulian, luându-se la luptă în Galia cu o mare mulțime de barbari, câștigă împotriva lor o mare victorie pe când Împăratul Constanțiu se afla în Antiohia. Prudența și valoarea sa au atras iubirea tuturor soldaților, ei îl proclamă Împărat. Vestea acestei proclamări îi pricinui o mare durere lui Constanțiu. El a fost botezat de către Euzoius și făcu îndată mari pregătiri contra lui Iulian. Când ajunse la hotarele Capadociei și Ciliciei, neliniștea ce-l cuprinsese îi pricinui o apoplexie din cauza căreia muri la Mopscucrenes, sub Consulatul lui Taurus și al lui Florentius, în ziua a treia a lunii lui noiembrie, în primul an din a două sute cincizeci și cincina Olimpiadă. El trăi patruzeci și cinci de ani și domni treizeci și opt, adică, treisprezece cu Constantin, părintele său, și douăzeci și cinci singur. Istoria conținută în această scriere cuprinde aceeași perioadă.

Cartea a treia.

CAPITOLUL ÎNTÂI

Nașterea lui Iulian. Educația sa. Ajungerea sa în fruntea Imperiului. Apostazia sa. (361 d. Hr.)

După ce Împăratul Constanțiu a murit la hotarele Ciliciei, în a treia zi a lunii lui noiembrie, sub Consulatul lui Taurus și al lui Florentius, Iulian plecă din Occident în a unsprezecea zi a lunii lui decembrie, sub același Consulat, pentru a veni la Constantinopol, unde a fost proclamat Împărat. În nevoia în care mă găsesc să spun ceva despre acest Principe atât de elocvent, rog pe acei ce au fost amicii săi să nu pretindă de la mine po-doabele elocinței pe care le pretinde un asemenea subiect. Istoria pe care o alcătuiesc fiind Istoria Religiei Creștine, n-am nevoie decât de un stil simplu și obișnuit pentru a putea fi înțeles, astfel, după cum am și declarat la început că voi întrebuința. Voi vorbi, deci, de persoana, familia, educația și de modul în care ajunse la Imperiu și pentru acest scop voi relua lucrurile ceva mai dinainte. Constantin, care a dat numele său Bizanțului avu doi frați după tată, dar nu și după mamă, pe Dalmațius și Constanțiu. Cel dintâi a avut un fiu cu același nume ca și dânsul. Cel de-al doilea a avut doi fii, pe Galius și pe Iulian. După moartea lui Constantin, fondatorul Constantinopolului, soldații l-au ucis pe tânărul Dalmațius, Gallus și Iulian fiind expuși la aceeași primejdie. Însă, cel dintâi a fost mântuit de o boală ce părea mortală, iar cel de-al doilea, prin slăbiciunea vârstei sale. Când s-a potolit mânia pe care o avea Împăratul contra lor, Gallus urmă școlile celebre din Efes, cetate în Ionia, unde poseda numeroase moșii ce-i rămăseseră moștenire de la părinții săi. Când ajunse și Iulian în vârstă, învăță științele profane în Constantinopol, mergând în toate zilele la biserica unde se aflau școlile, îmbrăcat cu o haină foarte simplă și însoțit numai de un eunuc, numit Mardonius.

El avu ca dascăl de gramatică pe Nicoclu, născut în Lacedemonia, și ca dascăl de retorică pe Ecebol, care era atunci creștin. Împăratul nu voia să aibă un dascăl păgân, ca nu cumva să-l atragă la superstițiile păgânis-

lui și să-l facă să se lepede de Religia noastră în care fusese crescut. greșele pe care le făcu în elocință îi câștigară un renume așa de mare, atât încelu să se vorbească în public că el e demn de a conduce Imperiul. el zvon displăcu atât de mult Împăratului, încât îl trimise la Nicomidia poruncă să n-asculte pe sofistul Libanius care, fiind alungat de pro- rrii din Constantinopol, se retrăsese în acea cetate unde învăța public rrica și unde compuse o cuvântare pentru a se răzbuna pe acei profesori. tivul pentru care Împăratul opri pe Iulian să-l asculte e că era păgân. Cu te acestea, el căută cuvântările sale și le citi singur cu mare plăcere. În l timp, filosoful Maxim – nu cel din Constantinopol, care era părintele Euclide, ci cel din Efes, pe care Împăratul Valentinian îl omorî mai ziu pentru că se aplecase la secretele magiei – , atras fiind la Nicomidia nai de renumele lui Iulian, îi dădu oarecare principii de filozofie și-i uflă vederile Religiei sale și dorința de a governa. Deoarece Împăratul a t înștiințat despre aceasta, Iulian, aflându-se între speranță și frică și ind să înlătore din spiritul lui Constanțiu presupunerile pe care le avea tra lui, încelu să arăte nu că nu este un bun creștin, cum era mai inte, ci se arăta că e bun creștin. Pentru acest sfârșit el se rase și se făcu că vrea să trăiască ca și călugării. El citea în fața lumii cărțile Sfin- Scripturi, iar în secret pe ale filosofilor. El avea chiar funcția de citeț în erica din Nicomidia și înlătură, prin această meșteșugire, mânia păratului. El nu lucra așa decât de frică, dar nu-și pierdea speranța, ând câteodată amicilor săi, că statul ar fi fericit dacă s-ar sui vreodată pe 1. Gallus, fratele său, fiind declarat Cezar și trimis în Orient, se duse la omidia pentru a-l vedea. Deoarece Gallus a fost ucis curând după ea, Iulian deveni suspect Împăratului, astfel că acesta porunci să fie it îndeaproape. Însă, scăpând din mâinile străjerilor, fugi din țară în i, până când, Împărăteasa Eusebia, descoperind locul unde sta ascuns, ră pe Împăratul, bărbatul său, să nu-i facă rău și să-i permită, mai bine, meargă să studieze filozofia la Atena. Împăratul îl chemă îndată după ea, îl declară Cezar, îi dădu pe sora sa, Elena, de soție și-l trimise în lia contra barbarilor care, în loc de a fi contra tiranului Magnențiu, je- au cetățile Imperiului. Fiindcă Iulian era încă foarte tânăr, Împăratul îi unci să nu întreprindă nimic fără sfatul căpitanilor și al șefilor. Însă, id văzu acest tânăr Principe că acei șefi abuzau de putere și sufereau ca barii să se întărească, el le permise să petreacă zilele și nopțile în ospete

și în desfrânări și începu să ridice curajul soldaților, promițându-le o oarecare recompensă pentru fiecare barbar ce vor ucide. Prin acest mijloc, el le câștigă dragostea și îi slăbi pe inamici. Se zice că într-o zi, pe când intra într-o cetate, o coroană ce se afla atârnată între două coloane căzu pe capul lui, ceea ce făcu pe cei de față să strige cu uimire, cum că aceasta e o prezicere că va ajunge în fruntea Imperiului. Unii spun că Constanțiu îl trimise contra barbarilor cu scopul de a muri în război. Însă nu știu dacă aceasta e adevărat. Căci, după ce i-a dat pe sora sa de soție, el nu mai putea să-i întindă curse, fără a și le întinde lui însuși. Deci, fiecare să judece aceasta după cum îi va plăcea.

Deoarece Iulian s-a plâns Împăratului de neglijența șefilor, acesta îi trimise un maestru de război care, răspunzând zelului lui prin deșteptăciunea sa, îi dădu mijlocul să îi combată pe barbari. Ei îi trimiseră soli spre a-l îmblânzi și-i justificară, cu scrisorile Împăratului, că el i-a făcut să intre pe pământurile sale. Însă, în loc să primească scuzele lor, el îi aruncă în temniță pe soli și, luându-se la luptă cu ei, îi birui, prinse pe regele lor viu și-l trimise la Constanțiu. După un succes atât de fericit, el a fost proclamat Împărat de către soldați.

Însă, în lipsă de coroană, unul din soldații săi desfăcu gherdanul ce-l avea la gât și i-l puse pe cap. Iată cum ajunse el la Imperiu. Las să judece cei ce vor lua osteneală să citească lucrarea mea dacă modul în care se conduse acolo e demn de un filozof. El nu trimise nicio delegație lui Constanțiu și nu-i mai dădu nicio cinste de recunoștință pentru binefacerile ce primise de la dânsul, ci dispuse de toate. După voia sa, schimbă Guvernatorii de Provinciile, răspândi în toate cetățile zvonuri nefavorabile lui Constanțiu și, pentru a-l discredita mai mult, citi în public scrisorile pe care acesta le trimisese străinilor. Prin acest mijloc, el întoarse popoarele de la ascultarea Împăratului și le aduse sub ascultarea sa. Atunci ridică masca și încetă să mai mărturisească religia creștină. El deschise templele, le aduse jerfe, se declară el însuși suveran pontific și dădu libertate păgânilor să-și celebreze toate serbările cu vechile lor ceremonii. Nu mai era cu puțință să nu provoace, prin aceasta, un război civil contra lui Constanțiu și să nu facă să cadă asupra popoarelor nenorocirile care, de obicei, urmează unui război civil. Însă, Dumnezeu, Care e stăpân absolut al planurilor Sale și pe care le conduce după cum Îi place, luă din lume pe unul din acești doi Principi, astfel răpind celuilalt ocazia de a face răul pe care îl proiecta.

Iulian, primind în Tracia vestea morții lui Constanțiu, se duse la Constantinopol și căută mijloace prin care să câștige dragostea poporului. El văd că Constanțiu se făcuse foarte urât celor ce țineau doctrina constanțianității Fiului lui Dumnezeu, atât pentru că-i alungase afară din ericile lor, cât și pentru că le exilase Episcopii. Totodată, păgânii erau și, cu multă mahnire din partea lor, de exercițiul religiei lor și doreau mare foc să aibă libertatea de a deschide templele și de a aduce jertfe. În și, știa că toată lumea era nemulțumită de violența eunucilor și, mai cu mă, a lui Eusebiu, care era cel dintâi între ei. Servindu-se, deci, cu ție de starea în care se găsea populația, el întrebuițe viclesugul și ua credință față de ea. El amăgi pe unii cu prefăcătoriile, câștigă pe alții binefacerile sale. El își arătă pe față înclinarea pe care o avea pentru ertștiția păgână. Pentru a face, mai întâi, odioasă cruzimea exercitată de nstanțiu asupra supușilor săi și pentru a veșteji amintirea sa, el rechemă Episcopii pe care acesta îi exilase și le înapoie avutul ce le fusese conat. După aceasta, porunci amicilor săi să deschidă templele păgânilor și se pe particulari în posesiunea bunurilor ce le fuseseră răpitate de către nuci. Îl condamnă la moarte pe Eusebiu, primul între ei, atât pentru lențele exercitate asupra poporului, cât și pentru că luase parte la moarului Gallus, fratele său. El făcu mărețe funerarii Împăratului Constanțiu i alungă afară din palat pe eunuci, pe bucătari și pe bărbieri. Pe cei din-pentru că-i erau nefolositori de când îi murise împărăteasa, pe ceilalți, irtu că voia să trăiască într-o mare abstenință, iar despre bărbieri spunea ajunge unul singur pentru a rade mai multe persoane. El reduse cea mai re parte din secretari și nu menținu decât un număr foarte mic. El suma boii și asinii ce serveau la trăsurile publice și la călătorii și nu lăsă at caii. Dacă aceste suprimări fuseseră lăudate de către unii, ele fuseă condamnate de către toți celalalți, care nu puteau suferi să atragă dis-șful asupra Imperiului, despoindu-l de pompa și splendoarea care aduse na și admirația popoarelor. El compunea în timpul nopții discursurile pe e le pronunța apoi în Senat. De la Iulius Cezar, el a fost singurul care a nșunțat astfel de discursuri. El cinstea toate persoanele care aveau oare-e merit în litere, dar, mai cu seamă, pe cei ce erau filozofi. Speranța ui tratament așa de favorabil atrase o mulțime necrezut de mare de fi-ofi în palatul său, din care, cea mai mare parte, purtau, totuși, numai na și numele, fără a avea nici capacitatea, nici virtutea de filozof. Erau

niște înșelători care imitau superstiția Principelui și care căutau neîncetat prilej de a-i neliniști pe creștini. Iulian, fiind stăpânit de vanitate, își bătu joc de toți împărații precedenți într-o scriere căreia îi dădu titlul de *Cesarii*. El scrisese tot cu aceeași patimă contra creștinilor. Când alungă pe bucătari și pe bărbieri din palatul său, el lucră mai mult ca filozof decât ca Împărat. Însă, când își bătu joc de predecesorii săi, sau când sfășie pe creștini, el nu lucră nici ca Împărat, nici ca filozof, pentru că niciunii, nici alții nu sunt supuși nici geloziei, nici calomniei. Un Împărat poate imita moderațiunea unui filozof. Un filozof n-ar putea, fără să se depărteze de bunacuviință, să imite toate virtuțile unui Împărat. Iată ce aveam de spus, în puține cuvinte, despre nașterea, educația, moravurile și venirea la conducere a lui Iulian. Voi relua acum șirul problemelor Bisericii.

CAPITOLUL II.

Răscoală provocată în Alexandria.

În acel timp, a avut loc o mare răscoală în Alexandria cu ocazia ce voi spune. Se afla un loc, acoperit de mult timp de gunoaie și de murdării, unde păgânii aveau odinioară obiceiul să facă jertfe și să înjunghie oameni pentru zeul Mitras. Pentru că Biserica din Alexandria posedă acel loc de câțiva ani, prin generozitatea lui Constanțiu, George a pus să-l sape, cu scopul de a înălța acolo o biserică. Pe când se săpa, s-a găsit o pivniță de o adâncime extraordinară, unde se aflau o mulțime de căpățâni de bătrâni și de tineri, despre care se spunea că au fost jertfiți de către păgâni, când au căutat să prezică viitorul cu ajutorul măruntaielor victimelor și să fărmece sufletele cu arta magiei. Creștinii, foarte mulțumiți că au descoperit acest mister al lui Mitras, voră să-l arate și să-l expună la batjocura publică. Ei purtară acele cranii prin cetate, arătându-le poporului. Păgânii, neputând suferi această ocară, se înarmară cu tot ce aveau la dispoziție și năvăliră asupra creștinilor. Ei uciseră câțiva cu sabia, pe alții cu lovituri de bastoane, pe alții cu pietre. Spânzurară pe câțiva cu funii și răstigniră pe alții, spre a necinști crucea. Ei răniră un număr mare și nu le cruțară nici pe rudele lor. Furia acestor omoruri i-a împiedicat pe creștini să sape mai adânc în pivnița lui Mitras. Păgânii scoaseră pe George din biserică, îl legară de cămilă, îl târâră pe străzi și, în fine, îl arseră cu cămila.

APITOLUL III.

Împăratul mustră poporul din Alexandria pentru omorârea lui George.

Împăratul a fost supărat de felul în care a fost omorât George și scrisese poporului din Alexandria spre a-l mustra pentru aceasta. S-a zis că el sese ucis de către cei ce-l urau din cauza lui Atanasie. Cât pentru mine, nt convins, că cei ce au dușmăanii particulare, se unesc, în mișcărilor polare, cu cei ce conspiră contra nedreptăților și a violențelor. E lămurit că împăratul a mustrat mai mult poporul decât pe creștini, prin scrierea sa. George se făcuse urât și nesuferit tuturor, atât în acel timp, cât și mai înainte. Iată termenii scrisorii Împăratului:

Împăratul Cezar, Iulian, Preamare, August : poporului din Alexandria.

«Dacă voi n-aveți respect pentru Alexandru, fondatorul cetății voastre, nici chiar pentru zeul Serapis, a cărui mărire e egală sfințeniei, trebuia, cel puțin, să aveți oarece simțământ de umanitate și să nu uitați cu totul ceea ce ne datorăți nouă, nouă pe care toți zeii și, mai cu seamă, Serapis, ne-au înălțat pe tronul Universului. Voi trebuia să așteptați de la noi răzbunarea insultei ce vi s-a făcut. Însă, voi ați fost plâși de mânia care răstoarnă dreapta judecată, când stăpânește pe cineva și-l duce ultimele excese. Se părea că v-ați moderat puțin când, căindu-vă de această neleaptă hotărâre, ați săvârșit aceleași neorândueli pentru care, cu dreptate, aveți ipatie. Vă rog, în numele lui Serapis, să-mi spuneți ce motiv ați avut să procedați la cea furie contra lui George! Veți zice, poate, pentru că el întăratase contra voastră împăratul Constanțiu – de fericită memorie! –, că pusesese să intre soldați în cetate, pus să se jefuiască templul de către Guvernatorul din Egipt, care a ridicat icoanele și mai bogate podoabe, sau pentru că voi nu puteați vedea aceste sacrilegii fără să puneți săvârșirii lor și fără să voiați să răzbunați pe Dumnezeu, sau să împiedecați, puțin, jaful bunurilor sale. Guvernatorul a mers până la acel exces de nedreptate și nelegiuire, încât a rânduit trupe contra voastră. El nu cugeta, poate, în aceasta, it la propria sa singuranță; pentru că el se temea mai mult de George decât de stanțiu. Căci știți că el nu exercitase mai înainte nicio tiranie contra voastră și că a tratat totdeauna cu toată curviința. Căzând, deci, în mânie pentru aceste motive ra lui George, vrăjmașul zeilor, voi ați pângărit cetatea cu crimele voastre, în loc -l duce înaintea judecătorilor. Dacă ați fi căutat dreptatea pe această cale, n-ar fi vărsare de sânge; voi n-ați fi fost vinovați! Cei ce sunt vinovați ar fi fost pedepiar nerușinarea celor ce disprețuiesc pe zei, a celor care nu se îngrijesc, nici de

cetățile cele mai înfloritoare, nici de popoarele cele mai renumite și a celor care exercită, ca și în glumă cele mai groaznice cruzimi, ar fi fost reprimată. Comparăți această scrisoare cu ceea ce v-am scris mai înainte și vedeți cât sunt de diferite. Prin cea dintâi, vă aduceam mari laude și v-aș aduce, încă, și prin aceasta, dacă grozăvia crimei voastre nu m-ar împiedica. Poporul a avut cutezanța să sfășie pe un om în bucăți ca și câinii; și, în loc de a avea rușine de această barbarie, el pretindea, încă, că are mâinile foarte curate și foarte demne de a fi ridicate la cer. Veți zice, fără îndoială, că George meritase această pedeapsă. Sunt de acord că meritase, poate, o pedeapsă mai severă încă. Însă, nu era dreptul vostru să-l faceți s-o sufere. Sunt legi pe care fiecare e dator să le păzească. Și, dacă se întâmplă ca un particular să le încalce, nu urmează din aceasta ca voi să fiți scutiți de a le păzi. Pentru voi e o deosebită fericire că ați săvârșit această greșală sub domnia mea, zic, sub domnia mea care, din respect pentru memoria lui Iulian, unchiul meu, Guvernator al Egiptului și Alexandriei, păstrez pentru voi o dragoste frățească. Într-un guvernământ unde e vigoare, nu se lasă nepedepsite niște crime de acest fel, ci se tratează ca pe niște boli primejdioase, cărora se aplică remedii violente. Eu nu mă voi servi de niciun alt remediu, în afară de cuvânt și de rațiune, pentru considerațiile ce le-am spus. Și sunt încredințat că voi veți ceda la acestea, cu atât mai bucuroși, cu cât, fiind greci de origine, păstrați gloria unei origini atât de nobile. Scrisoarea mea să fie adusă la cunoștința poporului din Alexandria. »

CAPITOLUL IV.

Atanasie e restabilit în scaunul său.

După reîntoarcerea din exil, Atanasie a fost primit cu bucurie de către poporul din Alexandria, care i-a înapoiat bisericile din care îl alungaseră arienii. Acestora nu le-au lăsat numai niște case joase și întunecoase, unde-și făceau adunările, sub conducerea lui Lucius, ales în locul lui George. Aceasta era atunci situația cetății.

CAPITOLUL V.

Reîntorcerea lui Lucifer și a lui Eusebiu

Lucifer, Episcopul de Cagliari, cetate în Sardinia, și Eusebiu, Episcopul de Verceil, cetate din Liguria, au fost rechemăți de Împărat și s-au reîntors din Tebaida de Sus, unde se aflau în exil. Aceștia se sfătuiră împreună asupra mijloacelor de a menține regulile și disciplina Bisericii.

CAPITOLUL VI.

Paulin e sfințit Episcop de Antiohia.

Ei se învoiră ca Lucifer să meargă în Antiohia și Eusebiu în Alexandria și să țină, în această din urmă cetate, un Sinod cu Atanasie, unde să se întărească doctrina bisericii. Lucifer trimise un diacon în locul său și promise să aprobe ceea ce se va hotărî în Sinod. Eusebiu se duse la Antiohia a cărei biserică o găsi plină de neorânduială și al cărei popor era foarte dezbinat. Erezia ariană, introdusă acolo de Euzoius, corupea curăția doctrinei, iar schisma lui Meletie îi despărțea de la împărtășire chiar și pe aceia care erau uniți în credință. Lucifer l-a hirotonit pe Paulin pentru a le fi Episcop și a părăsit cetatea.

CAPITOLUL VII.

Sinodul din Alexandria.

Îndată ce Eusebiu sosi în Alexandria, convocă un Sinod cu Atanasie. Episcopii, adunându-se, tratară mai multe chestiuni foarte importante. Ei declarară divinitatea Sfântului Duh, cuprinzându-l în Treimea persoanelor, care sunt de una și aceeași substanță. Rostiră că Dumnezeu, făcându-se om, nu luase numai un trup, ci și un suflet, după cum afirmau și cei mai vechi bărbați ai Bisericii. Ei nu inventară în aceasta o nouă doctrină. Ei nu făceau decât să explice Vechea Tradiție. Acesta e simțământul uniform al primilor învățați. Irineu, Clement, Apollinarius, Episcopul de Ierapole, și Serapion, Episcopul de Antiohia, asigurară că e un adevăr în general primit, că, atunci când Iisus Hristos S-a făcut om, El a luat un suflet. Sinodul, care s-a adunat cu ocazia lui Beril, Episcopul de Filadelfia în Arabia, învață același lucru în scrisoarea pe care o trimise acestui Episcop. Origen recunoaște în toate scrierile sale că, atunci când Cuvântul S-a făcut om, El a luat un suflet. El explică acest mister în special în tomul al nouălea al comentariilor sale asupra Genezei, în care arată că Adam și Eva erau chipul lui Iisus Hristos și al Bisericii. Sfântul Pamfilii și Eusebiu, supranumit cu același nume, fac o mărturisire despre aceasta, ce nu poate fi respinsă. Căci, scriind împreună viața acestui mare Om și răspunzând în excelențele scrieri pe care le-au compus în apărarea Lui, celor ce erau cuprinși de o veche antipatie pentru persoana Sa, ei asigură că nu sunt ei cei dintâi, care au tratat acest subiect, ci ei numai au explicat o tradiție destul de obscură.

Episcopii adunați în acest Sinod examinează foarte bine chestiunea substanței și a ipostasului. Osie, Episcopul de Cordova în Spania, despre care am vorbit mai înainte, a fost trimis de Împăratul Constantin pentru a potoli mișcarea ce fusese provocată de Arie. El a pus în discuție chestiunea substanței și a ipostasului, cu scopul de a răsturna opinia lui Sabeliu din Libya. Însă, această chestiune făcu să se nască o alta. Sinodul din Niceea, care s-a întrunit curând după aceea, nu zice despre aceasta niciun cuvânt. Însă, contestația a fost pusă ulterior în discuție și s-a hotărât în acel Sinod din Alexandria că, vorbind de Dumnezeu, nu trebuie a se servi de termenii substanță, nici de ipostas, pentru că termenul de substanță nu se găsește deloc în Sfânta Scriptură, iar termenul de ipostas n-a fost întrebuițat de Apostol decât într-o semnificație abuzivă, din nevoia de a explica doctrina pe care o trata. Cu toate acestea, ei au decis că se puteau folosi de aceste cuvinte, spre a combate opinia lui Sabelie, de teamă ca nu cumva, din lipsă de cuvinte, să se creadă că Părintele, Fiul și Sfântul Duh nu sunt decât una și aceeași persoană, care are trei nume, ca să nu se creadă că Părintele, Fiul și Sfântul Duh sunt fiecare Dumnezeu în propria lor persoană, și aceasta a fost atunci hotărât de acest Sinod. Nu va fi de prisos, cred, să spun aici, în puține cuvinte, ceea ce am aflat în privința substanței și a ipostasului. Filozofii greci au dat mai multe definiții substanței, însă n-au făcut niciodată nicio mențiune despre ipostas. Profesorul de gramatică, Irineu, spune în dicționarul său alfabetic că acesta e un termen barbar, care nu se găsește în niciun autor vechi, sau dacă se găsește, el are un alt înțeles decât cel care se înțelege astăzi. În tragedia pe care Sofocle a numit-o *Fenice*, înseamnă curse care se întind cuiva. În Menandru înseamnă amestecătură și se numește încă ipostasul drojdie, care se află în fundul unui vas plin de vin. Deși vechii filozofi nu s-au servit deloc de acești termeni, cei noi s-au servit de ei spre a explica substanța. Deci, dacă substanța poate fi definită, cum va putea fi atribuită lui Dumnezeu, care nu poate fi înțeles de cugetarea omului? Evagrie exprimă o părere foarte importantă într-o scriere, ce a făcut-o pentru învățătura călugărilor, sugerând să nu se vorbească niciodată despre Dumnezeu decât cu o mare rezervă și de a nu căuta niciodată a-L defini, pentru că El e foarte simplu și pentru că nu se poate defini decât ceea ce e alcătuit. *«În orice propoziție, spune el, e un gen sau o specie sau o diferență sau un propriu sau un accident sau ceva alcătuit din toate acestea, care e atribuit unui subiect. Deci, din toate acestea nu e*

nic în Sfânta Treime. Trebuie, deci, a adora prin tăcere ceea ce nu se ate explica prin cuvinte».

Iată ce spune Evagrie despre care vom avea încă prilejul să vorbim r-alt loc. Deși această digresiune se pare puțin depărtată de chestiune, nu fi nefolositoare.

APITOLUL VIII.

ologie alcătuită de Atanasie pentru a-și justifica retragerea.

Atanasie citi, în acel timp amicilor săi, o carte pe care o alcătuisese cu ult timp mai înainte pentru a-și justifica retragerea. Lucrarea aceasta e ea lungă pentru a fi transcrisă întreagă. Nu voi reproduce aici decât irțile ce mi se vor părea mai folositoare. «Iată, zice el, nedreptele uneltiri ale legiuitorilor, care în loc de a se rușina de relele ce ne-au făcut să suferim, ne acuză că n scăpat din mâinile lor ucigătoare și își exprimă părerea de rău că n-au putut să ne irme din lumea aceasta. Pe lângă aceasta, ne reproșează că am avut mișelia să fugim e persecuție fără a băga de seamă că ei își descoperă cruzimea; căci, dacă e un rău a ugi de persecuție, e un rău și mai mare a face persecuția. Cel ce fuge, nu fuge decât re a-și scăpa viața, pe când cel ce persecută, persecută spre a omori. Fugind, noi scultăm Sfânta Scriptură, care ne învață că trebuie a fugi de persecuție. Însă, cei ce e persecută spre a ne pierde calcă legea și ne silesc să fugim. Deci, ei ar trebui să aibă șine să ne impute fuga noastră ca o crimă: înceteze ei de a ne persecuta și noi vom iceta de a fugi. Însă, ei nu vor înceta niciodată de a ne persecuta și nu vor uita nimic în ceea ce vor putea face, spre a ne pierde, pentru că știu că fuga noastră e o probă a ruzimii lor. Nimeni nu fuge de oamenii buni, ci fuge de cei răi și cruși. Cei ce erau pșați de întristare sau plini de datorii fugeau de Saul și scăpau la David. Dușmanii oștri caută pe cei ce se ascund, spre a-i omori, pentru ca să nu fie nicio probă despre olența lor. Însă, întru aceasta, ei se înșală de o orbire cu totul vădită. Căci grija ce au le a-i ascunde pe cei pe care îi caută, nu servește decât la a descoperi mai mult scopul e care îl au, de a-i exila și de a-i pierde. Dacă îi omoară, vocea sângelui lor se va ridica ontra lor și dacă îi exilează, ei vor fi pretutindeni unde vor merge, pilde vii ale barbaiei lor. Dacă ar avea vreo urmă de judecată, ar recunoaște că se încurcă ei înșiși în ropriile lor planuri. Dar pentru că au pierdut-o cu desăvârșire, nu văd nelegiuirea lor, iar atunci când caută să-i omoare pe cei ce-i urăsc.

Dacă condamnă pe cei ce se ascund și fug de persecutorii lor, ce vor zice ei despre Iacob care fuge de Esau, fratele său, de Moise, care se retrage în țara madianților de teamă să nu cadă în mâinele lui Faraon ? Ce vor zice ei contra lui David, care fugind

de soldații trimiși de Saul pentru a-l ucide, se ascunde într-o peșteră și își schimbă fața până ce a trecut Abimelec? În fine, ce vor răspunde acești oameni ce nu se tem a vorbi cele mai mari necuviințe, când vor vedea pe Ilie, care era neconținut în rugăciuni și care înviază un mort, ascunzându-se pentru a evita mânia lui Ahab și amenințările Iza-belei? Fiii proorocilor oare nu se ascundeau în același timp în adâncimea peșterilor? Iar dacă aceste pilde sunt prea vechi și nu le-au citit, uitat-au ei, oare, ceea ce e în Evanghelie? Ucenicii s-au ascuns pentru a evita furia evreilor, iar Pavel s-a pogorât într-o coșniță, de-a lungul zidurilor Damascului, de teamă să nu cadă în mâinele et-narhiului, care-l căuta. Sfânta Scriptură, vorbind astfel de cei dreți, de care motiv se pot servi pentru a-și acoperi cutezanța lor? Dacă ne impută mișelia noastră, ei vorbesc ca niște nebuni și dacă pretind că atunci când ne ascundem, lucrăm contra voinței lui Dumnezeu, ei dovedesc că nu știu deloc Sfânta Scriptură. În legea veche se porunce-a să fie cetăți de scăpare, în care cei ce se vor teme că vor fi omorâți să se poată retrage. Cuvântul lui Dumnezeu, care vorbise prin gura lui Moise, pogorându-se pe pământ la sfârșitul veacurilor, a dat aceeași poruncă când a zis: Când vă vor alunga dintr-o cetate fugiți în alta. Și într-alt loc: Când veți vedea urâciunea pustiirii ce a fost prezisă de proorocul Daniel, stând la locul cel sfânt, cel ce citește să înțeleagă, atunci cei ce vor fi în Iudea, să fugă la munți și cel ce va fi deasupra casei, să nu se pogoare să ia ceva din casă și cel ce va fi în câmp asemenea să nu se întoarcă înapoi. Sfinții, care știau foarte bine aceste învățături, le-au observat. Domnul le dăduse mai înainte de a se arăta pe pământ, iar perfecțiunea omului constă în a le observa. Cuvântul lui Dumnezeu, făcându-se om pentru noi, a binevoit a se ascunde când Îl căutau și a fugi când Îl urmăreau și-i întindeau curse. Și era drept ca să arăte că El e om ascunzându-se și fugind precum și suferind foamea și setea. Îndată ce S-a născut, El zise lui Iosif în vis printr-un înger: Sculându-te, ia pruncul și pe mama sa și fugi în Egipt și rămâi acolo până ce voi zice ție, că vrea Irod să caute Pruncul spre a-L pierde. Noi vedem, că după moartea lui Irod, El se retrase la Nazaret de teamă să nu cadă în mâinele lui Archelaus. Mai târziu, când își arăta dumnezeirea prin minunile Sale și când vindecase mâna unui paralizic, evreii conspirară să-L omoare și, descoperindu-le scopul, se retrase. Când l-a înviat pe Lazăr, evreii ținură sfat și hotărâră să-Lucidă, dar El nu se arată mult timp între ei și se retrase în pustie. Când a zis: Eram înainte de Avraam și când evreii hotărâră să-Lucidă cu pietre, El se ascunse și ieși prin mijlocul lor afară din templu. Fiindcă văd toate acestea sau, ca să zic mai bine, le aud, în loc de a le vedea, oare nu merită ei să fie arși pentru că lucrează cu totul contrar de ceea ce Domnul a făcut și a învățat? În fine, când Ioan a suferit martiriul și trupul său a fost îngropat de Ucenicii săi, Iisus se sui într-o corabie și se retrase în pustie. Bine ar fi fost să fi voit Dumnezeu, ca cei despre care vorbesc, să fi avut puțină rușine de îndrăz-

Socrate Scolasticul

neala lor și mulțumindu-se de a acuza pe oameni de mișelie, să nu acuze pe însuși Mântuitorul printr-o nelegiuire, ce n-are scuză. Însă nebunia lor e nesuferită și ignoranța lor vădită. Mântuitorul s-a ascuns și s-a retras pentru motive temeinice, pe care Evangeliștii le-au exprimat, și e loc de a crede că și sfinții care L-au imitat au avut, de asemenea, motive bune. Căci ceea ce se spune despre Dânsul după natura omenească poate fi aplicat tuturor oamenilor. Luând natura noastră El a luat și slăbiciunile noastre și aceasta Sfântul Ioan a exprimat-o prin aceste cuvinte: Evreii căutau să-L prindă, dar niciunul nu puse mâna pe Dânsul, pentru că încă nu venise ceasul. Pentru aceasta el zise Mamei Sale, încă n-a sosit ceasul meu și celor pe care-i numea frații Săi, El le zise, timpul Meu n-a sosit încă. Și când acel timp sosi, El le zise: Dormiți de acum și vă odihniți, căci iată a sosit ceasul și Fiul Omului se va da în mâinele păcătoșilor. El nu s-a lăsat să fie prins mai înainte de a sosi timpul, iar după ce timpul a sosit, în loc să se ascundă, El S-a dat pe Sine însuși. Prea fericii martiri au păzit după aceea aceeași conduită în timpul persecuțiilor, care s-au ridicat contra Bisericii. Ei au fugit când au fost prigoniți, iar când au fost prinși în retragerile lor, au suferit cu bărbăție martiriul»

Iată ce a zis Atanasie în *Apologia* ce a întocmit pentru a-și justifica retragerea.

CAPITOLUL IX.

Dezbinare între creștinii din Antiohia. Nemulțumirea lui Lucifer. Caritatea lui Eusebiu.

Îndată ce s-a terminat Sinodul din Alexandria, Eusebiu, Episcopul de Verceil, se duse la Antiohia, unde, aflând că Paulin fusese hirotonit de către Lucifer și că partizanii lui Meletie își făceau adunările separat, condamnă această hirotonie în inima sa și nevoind, cu toate acestea, să-și manifeste sentimentele sale din respect pentru Lucifer, el promise să reglementeze toate aceste lucruri într-un Sinod. Silindu-se după aceea să mească partidele și să le aducă iarăși în bună înțelegere, nu putu să-și țină scopul. Cu toate acestea, Meletie se reîntoarse din exil și aflând că iherentii săi își făceau adunările separat, el se puse în fruntea lor. Euzoius, care susținea părerea lui Arie, era în posesia tuturor bisericilor, afară de una ce o lăsase lui Paulin, în cetate, din respect pentru persoana lui. Meletie își făcea adunările în afară de porțile cetății. Iată starea în care se aflau bisericile din Antiohia, când plecă Eusebiu de acolo. Lucifer se simți jignit foarte mult de refuzul lui Eusebiu, de a aproba hirotonia lui Paulin; se des-

părți de împărțășirea cu el și începu să dezaprobe ceea ce se hotărâse în Sinodul din Alexandria. Această neînțelegere petrecută într-un timp de dezordine, smulse un mare număr de credincioși din sânul Bisericii și făcu să se nască o nouă erezie. Cu toate acestea, Lucifer, de la care își luase numele, nu putu să-și satisfacă mânia pentru că se legase el însuși, prin făgăduința ce făcuse, de a aproba tot ce se va hotărî de Sinod. Astfel, păstrând credința Bisericii, el se reîntoarse în Sardinia. Însă, cei ce s-au despărțit din pricina sa, rămân încă și acum în afară de împărțășirea Bisericii. Eusebiu cutreieră provinciile din Orient, vindecând ca un înțelept medic pe cei care erau slabi în credință și-i întărea prin doctrina sănătoasă a Bisericii. De acolo, trecu în Illiria și în Italia, unde continuă să aibă aceeași îngrijire.

CAPITOLUL X.

Ilarie, Episcopul de Poitiers predică în Occident doctrina consubstanțialității Fiului lui Dumnezeu. Rătăcirea macedonienilor.

El fusese deja înștiințat într-un scop așa de laudabil de Ilarie, Episcopul de Poitiers, a doua cetate a Aquitaniei, care insuflase adevărata doctrină Episcopilor din Italia și din Galia, unde se reîntorsese cel dintâi din exil. Ei se luptară amândoi foarte bărbătește pentru apărarea credinței. Fiindcă Ilarie era foarte elocvent, el scrisse în latinește pentru consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu și combătu foarte puternic rătăcirile arienilor. Însă, aceasta nu se întâmplă la puțin timp după ce cei care fuseseră trimiși în exil, au fost rechemăți.

Macedoniu, Eleusiu, Eustațiu și Sofronie ținură în același timp mai multe Sinoade cu ceilalți din secta lor, ce se chemau macedonieni. Adunând pe cei din Seleucia, care erau de vederile lor, rostiră anatema contra Episcopilor care țineau de celălalt partid și anume de al lui Acachie și respingând formula de credință ce fusese hotărâtă la Rimini, ei confirmară pe aceea ce fusese citită în Seleucia și care e aceeași ca și cea din Antiohia, după cum am spus în cartea precedentă. Întrebându-l cineva pentru ce, dacă erau de alte păreri decât partizanii lui Acachie, ei îi primiseră totdeauna în împărțășirea lor, ca și cum ar fi fost de aceleași păreri, Sofronie îi răspunse în acești termeni: «*Popoarele din Occident erau infectate de rătăcirea consubstanțialității ca și de o boală. Aeițiu corupsese curăția credinței în Orient, intro-*

fucând neasemănarea de substanță. Fiecare din aceste opinii era nelegiuită. Căci cei întâi uneau împreună pe Părintele și pe Fiul prin termenul de consubstanțial, ca și um ei n-ar fi fost decât o persoană, iar cei din urmă îi despărteau prin termenul de easemănilă substanță. Aceste două opinii fiind ca două extremități vicioase, noi m ales una de mijloc și care e conformă adevărului și pietății, zicând, că Fiul e ase-iănilabil Părintelui Său după ipostas».

Iată răspunsul pe care îl făcură macedonienii, prin gura lui Sofronie, upă mărturisirea lui Sabin, în culegerea sa de Sinoade. Însă, când îl iceau pe Aetju autor al opiniei anomeilor în locul lui Acachie, ei as- indeau adevărul pentru a se arăta depărtați pe de o parte de arieni și pe de tă parte de cei ce susțineau consubstanțialitatea Fiului lui Dumnezeu. să, e foarte ușor de a dovedi, prin ei înșiși, că nu s-au depărtat unii de jii decât prin iubirea de inovații.

APITOLUL XI.

lian cere bani de la creștini.

Împăratul Iulian nu a fost așa de blând, nici așa de moderat cu toată nea, în decursul domniei sale cum se arătase la început. El îndeplini știnilor toate cererile lor, când văzu că tindeau oarecum să vestejească moria lui Constanțiu. În orice altă ocazie, el își arată ura pe care o avea tra religiei lor. El porunci să se reclădească biserica Novațienilor, pe e Euzoius o dărâmasse în Cizic și dispuse o aspră pedeapsă contra lui usiu, Episcopul acestei cetăți, dacă nu o va reclădi în două luni cu chel- lile sale. El favoriză din toată puterea sa superstiția păgânilor. Le des- se templele și junghie în public, în Constantinopol, victime pentru feri- a Imperiului.

PITOLUL XII.

an îi oprește pe creștini să învâțe științele profane.

Maris, Episcopul de Calcedon în Bitynia, fiind condus înaintea ăratului, pentru că vârsta sa înaintată îi slăbise astfel vederea încât nu putea să se conducă, îi impută nepietatea și apostazia sa. Acest Prin- , iritat de libertatea lui, îi răspunse că el e un orb pe care Dumnezeuul Galilean nu-l va putea vindeca. Căci el se obișnuise a numi pe Iisus tos, Galilean, și pe creștini, Galileeni. Atunci, Episcopul, reîndoindu-și

indrăzneala îi zise: Mulțumesc lui Dumnezeu că m-a lipsit de vedere, ca să nu pot vedea o față ce a căzut într-o nelegiuire așa de mare. Iulian nu-i răspunse nimic; însă, mai pe urmă, căută să se răzbune destul de crud. A înțeles că creștinii onorau memoria celor ce suferiseră moarte pentru apărarea credinței, sub domnia lui Dioclețian, și că ei merg cu bucurie la martiriu, de aceea se abținu de la munci și de la suplicii și căută alte mijloace de a-i persecuta, căci a tulbura liniștea oamenilor prin orice mod înseamnă a-i persecuta. El opri pe creștini să învețe științele profane, de teamă, ca nu cumva, cunoscând arta de a raționa, să răspundă mai cu ușurință la argumentele filozofilor.

CAPITOLUL XIII.

Iulian se silește a converti pe creștini.

El luă dregătoriile casei sale și guvernarea provinciilor de la cei care ar rămâne în Religia Creștină și ar refuza să sacrifice zeilor, din cauză că, zicea el, Religia Creștină îi oprește de la a pedepsi cu moartea pe cei care ar merita aceasta pentru crimele lor. El măguli pe mai mulți și le dădu daruri pentru a-i determina să aducă sacrificii; atunci se cunoscură cei care erau într-adevăr creștini și cei ce nu erau decât în aparență. Adevărații creștini părăsiră dregătoriile lor cu bucurie și voră mai bine să sufere toate decât să se lepede de Iisus Hristos. Iovian, Valentinian și Valens, care ajunseră mai pe urmă la conducerea Imperiului, au făcut parte dintre aceștia. Falșii creștini preferară bogățiile și onorurile, adevăratei fericiri și căzură în idolatrie. Ecebol, profesor de Retorică în Constantinopol, se făcu cunoscut printre aceștia din urmă. El se învoi foarte ușor cu moravurile și înclinările împăraților. Sub domnia lui Constanțiu, el se prefăcu că are un zel foarte sincer și foarte arzător pentru Religia Creștină. Sub domnia lui Iulian, se declarase pentru cultul zeilor. După moartea sa, el se prefăcu că se convertește și, culcându-se la ușa bisericii, strigă către credincioși: *Călcați-mă în picioare ca pe o sare stricată și împuțită*. Iată cum era ușurința și nestatornicia sa. În acel timp, Împăratul trecu grabnic în Orient ca să răzbune năvălirile perșilor pe pământurile Romanilor, sub domnia lui Constanțiu. Însă, pentru că știa că dezastrul produce războiul și câți bani trebuie pentru a-l face cu succes, el își propuse să perceapă bani de la creștini. El puse un impozit asupra celor ce refuzau să sacrifice și acest

impozit a fost pretins cu multă rigoare de la adevărații creștini. Fiecare din ei era obligat să contribuie, după puterile sale, și Împăratul adună în puțin timp mari averi cu această nedreptate. Păgânii năvăliră atunci cu putere armată asupra creștinilor și aceia care erau filozofi luară parte la această violență. Ei inventară mistere îngrozitoare, înjunghiară prunci, le consultară măruntaiele și mâncară din carnea lor. Aceste grozave nelegiuiri au fost săvârșite în mai multe cetăți și, mai cu seamă, în Atena și în Alexandria. Atanasie a fost atacat în această din urmă cetate cu noi calomnii. Păgânii l-au făcut pe Împărat să creadă că el ruinează cetatea și provincia, și că nu era niciun alt mijloc de a le păstra decât să-l exileze. Împăratul dădu poruncă Guvernatorului din Egipt să-l exileze.

CAPITOLUL XIV.

Atanasie fuge din Alexandria.

El fugi și zise amicilor săi plecând: *Să ne retragem pentru puțin timp și să lăsăm să treacă și acest nor.* Îndată trecu Nilul și fugi în Egipt. Pe când cei ce-l căutau îl urmăreau îndeaproape, și amicii săi îl sfătuiau să se retragă mai în pustie, el întrebuiță această meșteșugire spre a scăpa: își trimise amicii să meargă să-i întâmpine pe cei ce-l urmăreau și când aceștia îi întâlniră, nu-i întrebă altceva decât dacă au văzut pe Atanasie. Ei răspunseră că nu e departe și că dacă se grăbesc îl vor ajunge. Înșelați fiind de acest răspuns, ei îl urmăriră cu grabă, fără niciun folos. Scăpând astfel, Atanasie se reîntoarse în Alexandria, unde stătu ascuns până la sfârșitul persecuției. Guvernatorii provinciilor, voind să tragă folos din superstiția Împăratului, făcură mult mai mult rău creștinilor decât porunșise el prin edicte; pretinseră de la ei mari sume de bani pe care nu le datău și exercitară asupra unora violențe. Când se plânseră Împăratului despre aceasta, el își bătu joc, zicându-le: *Voi sunteți datori să suferiți mărătarile cu răbdare, după cum Dumnezeu vostru vă poruncește.*

CAPITOLUL XV.

Martiri în Frigia.

Amachie, Guvernatorul Frigiei, deschise atunci un templu la Mera, cetate în acea provincie, curățî murdăriile ce se adunaseră acolo de mult timp și spălă statuile. Această restabilire a superstiției păgâne displicu foarte

tare creștinilor. Trei dintre dâșii, Macedoniu, Teodul și Tațian, neputând suferi această idolatrie, intrară în timpul nopții în templu și sfărâmară statuile. Guvernatorul se înfurie și se hotărî să omoare mai mulți locuitori, care erau cu totul nevinovați de această faptă. Cei ce o făcuseră, dorind mai bine să moară pentru apărarea adevărului, decât să lase să moară alții în locul lor, se înfățișară și se denunțară ei înșiși. Judecătorul le porunci să-și repare greșeala sacrificând zeilor și, în caz de refuz, îi amenință cu moartea. Însă, disprețuind aceste amenințări, ei mărturisiră că sunt gata să sufere cele mai crude munci și să sufere totul decât să se pângărească prin nelegiuirea sacrificiilor. Judecătorul, făcându-i să sufere cele mai crude munci, îi arse, în sfârșit, pe un grătar de fier. Ei își încoronară viața printr-o vorbire plină de o statornicie admirabilă. Adresându-se Judecătorului, îi ziseră: *Dacă vei dori să mănânci carne friptă, poruncește să ne întoarcă pe cealaltă parte, ca nu cumva să ziceți că nu suntem destul de fripți.*

CAPITOLUL XVI.

Apolinarii alcătuiesc cărți.

Legea prin care Împăratul Iulian îi oprise pe creștini să învețe științele profane, îi făcu foarte renumiți pe Apolinarii despre care am vorbit mai înainte. Părintele era foarte învățat în arta gramaticii, iar fiul în arta elocinței. Amândoi au fost foarte folositori creștinilor. Părintele traduse cărțile lui Moise în versuri eroice, iar cărțile istorice, o parte în versuri, alcătuite de dactile, și o parte în poeme dramatice, pentru ca să nu fie niciun fel de versuri, care să fie necunoscute creștinilor.

Fiul, foarte exersat în elocință, puse Evanghelia și Epistolele Apostolilor în formă de dialoguri, după metoda lui Platon. Astfel, prin lucrarea lor, ei evitară vicleșugul Împăratului. Însă, Pronia dumnezeiască își bătu joc și de vicleșug și de lucrare, căci Împăratul, a murit curând după aceea. Legea sa a fost desființată și nu s-a mai vorbit nici de operele Apolinariilor, ca și când n-ar fi fost niciodată alcătuite, după cum vom vedea mai încolo.

Îmi închipui că cineva, citind Istoria mea, va face această obiecție. Pe ce motiv atribuiți Proniei dumnezeiești aceste două efecte așa de diferite? Înțeleg bine că moartea precipitată a lui Iulian a fost folositoare Bisericii pe care el o persecuta, dar nu înțeleg de ce pierderea poemelor creștine alcătuite de Apolinarii și libertatea ce au avut creștinii pe urmă să învețe

nițele profane ce tind la idolatrie au fost folositoare. La aceasta, mă voi să răspund astfel: științele profane n-au fost deloc permise de Iisus Hristos și de Ucenicii Săi ca fiind insuflăte de Dumnezeu, nici respinse ca ărmătoare religiei. Au fost mulți filozofi între greci care n-au fost nicide-n depărtați de cunoștința lui Dumnezeu și care s-au servit cu folos de a de a raționa pentru a combate ignoranța epicurienilor și a altora care erau Pronia dumnezeiască. Acestea au fost folositoare celor ce căutau să revărate pietate, deși ei nu cunoscuseră misterul Întrupării, care era un mister ascuns mai înainte de toți vecii. Sfântul Pavel ne învață în Epistola către Romani: « Pentru ca să descopere mânia lui Dumnezeu din Cer te toată păgânătatea și nedreptatea oamenilor, care țin adevărul lui Dumnezeu întru nedreptate; pentru că cunoștința lui Dumnezeu arătată e întru dănișii; că Dumnezeu le-a arătat lor. Pentru că cele nevăzute ale Lui Dumnezeu s-au vădit prin zidirea lumii, din făpturi socotindu-se, se văd și veșnica putere a Lui Dumnezeu, ca să fie ei fără de răspuns. De vreme ce cunoscând pe Dumnezeu, nu ca pe Dumnezeu L-au mărit. » (Rm 1, 18-21) Din aceste cuvinte se vede că ei au cunoscut adevărul pe care Dumnezeu l-a descopert că ei sunt, totuși, vinovați, că n-au mărit pe Dumnezeu după ce L-au negat. Apostolii, neoprint pe creștini de la studiul științelor păgânilor, au căutat să ștergă din așat lor această alegere. Iată primul răspuns. Acum, iată și altul. Scrip-tura insuflată de Dumnezeu conține admirabile precepte, minunate reguli pentru conducerea moravurilor și adevăratele maxime pe care trebuie să le urmeze cineva. Însă, ea nu învață deloc arta de a raționa, nici mijlocul de a apăra unde celor care atacă adevărul. Deci, e sigur că nimeni nu combate odată pe inamicii săi cu atâta succes, decât atunci când se servește de virtuțile lui arme. Cărțile Apolinariilor nu procurau creștinilor armele cu care să combată păgânii. Iulian îi opri pe cei de religia noastră să învețe științele profane pentru că prevedea că, atunci când ei le-ar cunoaște, ar putea să se fuge fără greutate fabulele păgânismului, după cum Socrate, cel mai cunoscut dintre filozofi, le distrusese, ruinând cultul zeilor, iar pentru această faptă fusese condamnat. Iisus Hristos și Apostolii Săi ne recomandă să înțelegem toate și să ținem ceea ce e bun și să luăm seama ca nimeni să nu ne înșelăm prin filozofie și prin raționamente zadarnice și înșelătoare. Acest lucru nu s-ar putea înfăptui fără armele inamicilor noștri, nu pentru a învinge vederile lor, ci pentru a le încerca pe toate, pentru a respinge ce e rău și pentru a ține ce e bun, adică adevărul. Iar dacă cineva va zice că această

explicare a cuvintelor Scripturii nu e naturală și că e contrară adevăratului înțeles, eu îl rog să creadă că Apostolul e departe de a ne opri să învățăm științele grecilor, căci el însuși nu le-a nesocotit. Cum s-ar fi servit de ele, dacă le-ar fi nesocotit? Cum ar fi zis el, *Cretanii sunt totdeauna mincinoși, sunt dobitoace rele ce nu iubesc decât mâncarea și nu lucrează nimic* (Tit 1, 12), dacă n-ar fi citit oracolele lui Epimenid, poet din acea insulă? De unde ar fi luat el acest cuvânt, *noi suntem fiii și seminția lui Dumnezeu*, (FAp 17, 28) dacă n-ar fi citit poemul *Phaenomena* a lui Aratus? Această sentință, iarăși, *tovărășiile cele rele strică moravurile cele bune*, (1Cor 15, 33) ne arăta îndeajuns că cunoștea tragediile lui Euripid.

Dar oare mai e nevoie să mă întind mai mult asupra acestui subiect? Nu vedem, oare, că aceasta a fost o practică constantă a dascălilor vechi ai Bisericii, de a îmbătrâni cu cărțile grecilor, atât pentru a combate rătăcirile lor, cât și pentru a se exercita ei înșiși? Iată, ce aveam de spus referitor la Apolinarii.

CAPITOLUL XVII.

Julian se pregătește de război contra perșilor. El scrie contra locuitorilor Antiohiei.

Julian, ridicând mari sume de bani de la creștini, a pornit război împotriva perșilor și a intrat în Antiohia, cetate din Siria. Când ajunsese acolo, micșoră foarte mult prețul mărfurilor, fără a ține cont că trecerea soldaților îi incomoda pe locuitorii țării și că aceștia consumau multă hrană. Neguțătorii și precupeții, neputând să accepte pierderea rezultată din această micșorare de preț a mărfurilor, nu voiră să vândă și încetară comerțul.

Când văzură locuitorii, care erau foarte turbulenți din fire, că hrana le lipsea, ei începură să strige contra Împăratului și să zică, bătându-și joc de barba sa care era foarte lungă, că trebuie să o taie pentru a face funie din ea. Ei adăugară că taurul care era gravat pe monedele sale ruinase lumea. Fiindcă acest principe era foarte superstițios și înjunghia neconținut tauri, el făcuse să se graveze pe monedele sale un taur și un altar. Fiind foarte întărâtat de aceste batjocoriri, el amenință că se va răzbuna pe locuitorii din Antiohia și se duse la Tars, unde pregăti ceea ce era necesar pentru expediția proiectată. Cu acest prilej, Libanius alcătui două cuvântări: una Împăratului pentru locuitorii din Antiohia, iar cealaltă, locuitorilor din

Antiohia pentru mânia Împăratului. Însă, se spune că el se mulțumi cu alcătuirea lor, fără a le rosti în public. Iulian, în loc să se răzbune, după cum promisese, pentru injuriile ce primise, el le respinse prin alte injurii, alcătuind contra cetății Antiohia, o carte cu titlul de *Satiră asupra barbei*. Să vorbim acum despre relele pe care le-au suferit creștinii din partea lui.

CAPITOLUL XVIII.

Iulian consultă un Oracol, care nu-i poate răspunde nimic.

Deschizând în Antiohia templele păgânilor, el dorea cu patimă să primească un răspuns de la Apolon din Dafne. Însă, demonul a păstrat tăcerea de frică și din respect pentru martirul Vavila, al cărui trup era aproape, iar Împăratul a poruncit să transporte la întâmplare acel trup sfânt. Poporul, înștiințându-se despre aceasta, transportă trupul din Dafne la Antiohia, cântând cântări alcătuite împotriva zeilor și a celor care îi adorau.

CAPITOLUL XIX.

Persecuție provocată contra creștinilor. Minunata statornicie a lui Teodor.

Împăratul descoperi atunci ura pe care o ascunsese atât de mult timp și răta că, cu toată filozofia sa, el nu era stăpân pe patimile sale. Necazul răscălit de cântările făcute spre rușinarea zeilor săi îl făcu să se hotărască să-i persecute pe creștini cu aceeași cruzime cu care Dioclețian îl persecutasese odinioară. Însă, pentru că el era ocupat cu expediția pe care o întreprinsese contra perșilor, porunci lui Salust, prefect al Pretoriului, să prindă și cei ce cântaseră acele cântări cu mai multă ardoare decât ceilalți și să-i edepsească. Deși prefectul era păgân, el nu primi ordinul cu bucurie. Totuși, neîndrăznind să se opună, prinse mai mulți creștini și aruncă o parte din ei în temniță. Între cei ce fuseseră aduși înaintea lui era și un tânăr umit Teodor, căruia a poruncit să-i fie sfâșiat tot trupul. Porunca a fost executată cu o cruzime atât de mare, încât părea aproape să-și dea duhul. În toate acestea, el trăi încă mult timp după aceea. Rufin, care a scris în stăruință *Istoria Bisericii* mărturisește că l-a văzut și l-a întrebat dacă simțea durere, atunci când îl chinuia astfel. El asigură că Teodor îi răspunde că durerea sa era foarte mică și că un tânăr îi ștergea sudoarea, îl îngâia și îi făcea mai multă bucurie decât răul pe care i-l făcuse călăul.

În același timp, solii perșilor veniră la Împărat să îl roage să încheie pacea, în anumite condiții. Însă, el îi respinse, zicându-le că va veni el îndată la dânșii.

CAPITOLUL XX.

Iulian permite evreilor să-și restabilească templul din Ierusalim. Ei sunt împiedicați de la aceasta prin trei minuni.

Împăratul Iulian își arată superstiția și printr-un alt mijloc, prin care căută să facă rău creștinilor. Fiindcă el iubea jertfele și îi plăcea să vadă curgând sângele victimelor, el își închipuia că cei ce nu vărsau sânge, îi aduceau injurii. Negăsind totuși pe mulți care să voiască să facă aceasta, el trimise să cheme pe evrei și îi întrebă de ce nu aduc jertfe fiindcă, prin legea lui Moise era ordonat să jertfească. Când îi răspunseră că nu le e permis să aducă jertfe decât în Ierusalim, el le porunci să restabilească templul lui Solomon și plecă împotriva perșilor. Evreii, care de mult timp doreau, cu o puternică patimă, să apară ocazia favorabilă pentru a restabili templul ca să aducă în el jertfe, se aplecară la această lucrare cu o ardoare de necrezut și începură să se arate obraznici față de creștini și să îi amenințe că le vor face tot atâta rău cât suferiseră ei odinioară de la romani. Împăratul a poruncit să se ia din tezaurul public banii necesari pentru cheltuială: lemnele, pietrele, varul și celelalte materiale fură gata în foarte puțin timp. Atunci, Chiril, Episcopul de Ierusalim, aducându-și aminte de proorocia lui Daniel, care a fost confirmată de Mântuitorul în Evanghelie, zise în prezența mai multor persoane: *Această proorocie va fi în curând încă o dată împlinită în acest nou templu, și nu va rămânea din el piatră pe piatră.* (Mt 24, 2, Mc 13, 2 Lc 19, 44) Noaptea viitoare a fost un mare cutremur de pământ, care zgudui temeliile ce mai rămăseseră din vechiul templu, le aruncă în aer cu zidurile de prin-mprejur. Foarte înspăimântați de aceasta, evreii alergară din toate părțile la fața locului și, când sosiră acolo văzură o altă minune. Un foc care se pogori din cer consumă în tot cursul zilei materialele, ciocanele, ferăstraiele, topoarele și toate instrumentele lucrătorilor. Evreii recunoscură, fără voia lor, divinitatea lui Iisus Hristos, însă, în loc să Îl asculte, ei rămăseră în rătăcirea în care erau de mult timp. O a treia minune care se întâmplă mai apoi, nu a fost capabilă să-i atragă la credință. Niște cruci luminoase se arătară noaptea pe hainele

or și când se făcu ziua, ei nu mai putură să le șteargă. Ei fură orbiți, după cum zice Apostolul, și aruncară binele pe care îl aveau în mâinile lor. Iată, cum a fost ruinat templul lor, în loc să fie reclădit.

CAPITOLUL XXI

Năvălirea lui Iulian în Persia. Moartea sa.

Împăratul Iulian a aflat că perșii sunt foarte slabi pe timp de iarnă și că nu întreprind niciodată război în acest anotimp pentru că nu pot suporta frigul și conform proverbului, *Ei nu îndrăznesc să-și expună mâna la aer și s-o scoată de sub haină*, în comparație cu romanii, care se luptă iarna, ca și în orice anotimp. De aceea, el își duse trupele pe pământurile lor, le făcu nari stricăciuni, luă mai multe piețe, asedie cetatea Ctesifon și îl strâmtoră atât de tare pe Rege, încât acesta îi trimise mai multe delegații pentru a-i cere pacea și-i oferă și o parte din statele sale. Însă, în loc să aibă compătimire pentru un inamic umilit și în loc să reflecteze dacă e o glorie a câștiga victoria și a o duce prea înainte, el se lăsă înșelat de zadarnicile prezicerile filozofului Maxim, pe care-l avea în suita sa, care prezicea că va întrece gloria lui Alexandru Macedoneanul și, după părerea lui Pitagora și a lui Platon, referitoare la metempsihoză, el își închipuia că e Alexandru și că are suflul lui în alt trup. Această ridicolă închipuire l-a făcut să respingă rugăciunile și propunerile perșilor; când văzură că nu puteau să obțină pacea, ei se pregătiră de război și se puseră în rând de bătaie. Romanii îl criticară pe Împărat că a refuzat pacea în condiții așa de favorabile. Cu oate acestea, ei năvăliră asupra perșilor și-i puseră pe fugă. Iulian se afla în fruntea lor, fără arme, încrezându-se numai în noroc. În această stare, primi o lovitură de săgeată care-i străpunse brațul, îi intră în coastă și-i cauză moartea. Autorul nu s-a știut niciodată. Unii spun că a fost un pers, iar alții că unul din soldații săi. Calist, unul din gardienii săi, asigură într-o ucrare, în versuri eroice, în care a descris acel război, că el a fost lovit în chip nevăzut de către demon. Fie aceasta este o închipuire poetică sau un fapt adevărat. Nu rămâne îndoială că, furiile (zeițe romane care trăiau în artar, având misiunea de a pedepsi crimele oamenilor) au omorât multe persoane. Însă, fie că ele au omorât pe Iulian sau nu, este sigur că zelul său îl împiedeca să ia precauțiile necesare și că falsa blândețe ce părea că o are, îl expunea la dispreț. El a murit în Persia, în ziua a șaisprezecea a lunii lui

ianie, în al patrulea Consulat al său, la care îl avea coleg pe Salust, în anul al treilea al domniei sale, în al șaptelea de când fusese proclamat Cezar, fiind în vârstă de treizeci și unu de ani.

CAPITOLUL XXII.

Iovian e proclamat Împărat. (363 d. Hr.)

Soldații, fiind foarte mirați de o moarte nemaivăzută, proclamară îndată, pe Iovian, Împărat. Acesta era un bărbat renumit prin nașterea sa și prin curajul său. Fiind Tribun pe vremea când Împăratul Iulian îi pusese pe ofițerii armatei să aleagă între a-și pierde dregătoriile și a sacrifica zeilor, a preferat să renunțe la dregătoria sa decât să asculte acea poruncă nelegiuită. Iulian îl restabili din cauza războiului întreprins contra perșilor. Când soldații îi oferiră suverana putere, el se scuză mai întâi să o primească, zicând că, fiind creștin, nu vrea să comande păgânilor și idolatrilor. Însă, când îi răspunseră că și ei sunt creștini ca și dânsul, se supuse voinței lor. Aflându-se, însă, într-o țară inamică, unde armata sa era în primejdia de a muri de foame, el făcu pacea în condiții puțin onorabile, dar necesare în asemenea împrejurări. El lăsă perșilor cetatea Nisibe și ieși din țara lor. Păgânii regretară foarte mult moartea lui Iulian, iar creștinii începură să respire. Soldații criticară cutezarea cu care, urmând sfatul unui transfug, arseseră corăbile care aduceau proviziile armatei, pe care o pusese în primejdia de a pieri. Libanius compuse o cuvântare asupra morții sale, în care lăuda faptele mărețe ale vieții sale și, vorbind de lucrările contra creștinilor, zicea că el a arătat lămurit nerușinările și minunile, de care sunt pline cărțile lor. Dacă s-ar fi mulțumit să aducă laude acestui Principe, nu aș fi răspuns decât prin tăcere, dar fiindcă a luat aceasta ca motiv să vorbească cu vehemență contra religiei noastre, sunt silit să întrerup cursul Istoriei mele, spre a examina cele ce susține el.

CAPITOLUL XXIII.

Combaterea celor ce a spus Libanius despre Iulian.

Împăratul, spune el, ocupându-se în timpul lungilor nopți de iarnă cu citirea cărților ce fac Dumnezeu și Fiu al lui Dumnezeu pe un om din Palestina, a dovedit cât de extravagantă și ridicolă e această superstiție, și s-a arătat în aceasta mai învățat și mai inteligent decât bătrânul din Tyr. Rog

acest bătrân înțelept să mă ierte că zic, că fiul său l-a întrecut. Iată cuvintele lui Libanius. Sunt de acord că el era un bun orator, însă, sunt sigur dacă n-ar fi intrat în aceeași superstiție ca Iulian, ar fi spus contra lui leași lucruri ca și creștinii și le-ar fi completat cu elocința sa deosebită. a făcut panegiricul lui Constanțiu în timpul vieții sale, iar după moarte umplut de injurii. Dacă Porfiriu ar fi fost Împărat, el ar fi cinstit mai mult cărțile sale, decât pe ale lui Iulian. Și dacă Iulian, n-ar fi fost decât mesor de retorică, el ar fi spus că e un rău orator, după cum a spus de rău. Să combatem, deci, pe cât ne va fi posibil, cele ce el a zis ca rău, ca sofist și ca amic al lui Iulian. El zice mai întâi, că în timpul lunor nopți de iarnă acest Împărat se aplecă la citirea cărților creștinilor, că, el căută să combată după metoda ce propun profesorii în școli. El le vorbește cu mult timp mai înainte, însă atunci întocmi lungi cuvântări, nu spre a combate cu puterea argumentelor sale, după cum spune Libanius, ci spre a le sfășia din lipsa de motive prin batjocoriri ridicole. Căci orișicine, vorbind contra altuia, ascunde sau acoperă adevărul; el schimbă starea problemei despre care e vorba. Și orișicine are ură pe acela contra căruia vorbește, îl tratează ca inamic și-și varsă asupra lui tot veninul mâniei sale. E vorba să recunoști din citirea cărților lui Iulian și ale lui Porfiriu, pe care Libanius îl numește bătrânul din Tyr, că lor le plăcea foarte mult să batjocorească orice. Porfiriu s-a forțat în *Istoria filozofilor* să ridiculizeze viața lui Socrate, cel mai eminent dintre toți și să spună contra lui lucruri pe care nici Melit, nici Anit, acuzatorii săi, n-au îndrăznit să le spună. Cu toate acestea, acest Socrate a fost admirat de toți grecii pentru modestia și dreptatea sa și pentru celelalte virtuți ale sale, și stimat de Platon, de Xenofon și de ceilalți filozofi, nu numai ca un bărbat foarte iubit de Dumnezeu, ci și ca un geniu mult mai presus de alții. Iulian, după urmarea părintelui său, a fost batjocorit în mod batjocoritor pe împărații ce l-au precedat, fără a cruța pe nici un larcu filozoful, în cartea cu titlul *Cesarii*. Se vede, deci, din scrierile lui Libanius și ale lui Iulian, că ei au avut o puternică înclinare spre a batjocori pe împărați ca calomnia; și nu trebuie să se caute altă probă despre această înclinare, decât în însăși scrierile lor. Să vedem acum ce spune Grigorie de Nazianz despre Iulian, în a doua sa cuvântare contra păgânilor. «*El arată lămurit la toată lumea, adevărul despre cele ce spun, când puterea suverană i-a dat libertatea de a-și manifesta vederile sale. Însă eu îl recunoscusem prin mine însumi, când l-am văzut în Atena, unde obținuse de la Împărat permisiunea să rămână, după schimbarea petre-*

cută în soarta fratelui său. El avea două motive să întreprindă această călătorie. Una destul de onestă, și pe care o spunea în public, și anume să vadă Grecia și să frecven-teze școlile filozofilor. Cealaltă, nenorocită și cunoscută de puține personae, și anume, să-i consulte pe preoții păgâni și pe înșelători despre cele ce urmau să se întâmple. Îmi aduc aminte că mi-am dat atunci o părere foarte adevărată despre dânsul, deși n-am învățat arta de a ghici. Dar, în sfârșit, am exercitat această artă, observând ușurința spiritului său și excesul infuriierilor sale și opiniile mele s-au dovedit adevărate. Observând în acel timp că el clătina neconținut capul și umerii, că avea vederea rătăcită, căutătura furioasă, mersul neregulat și șovăitor, un nas disprețuitor, un obraz urât, că râdea cu exces și cu hohot, că făcea semne și gesturi extravagante, că avea pronunția întreruptă, că punea întrebări ridicole și nerușinate și dădea răspunsuri tot la fel, fără șir și fără judecată, am crezut că acestea erau semne ce nu ne promiteau nimic bun; și am judecat, mai înainte de a fi văzut ceva din faptele sale, că el e astfel după cum l-au făcut cunoscut faptele sale. Dacă am avea aici pe cei ce erau atunci de față, ei ar putea să mărturisească faptul că, îndată ce l-am văzut, am zis că Imperiul îl înălța pentru nenorocirea sa și am dorit ca prezicerea mea să nu se adevărească. Căci ar fi mai bine să nu fi fost adevărată și acest monstru să nu se fi arătat niciodată spre a face mai mult rău și neorânduială cum nu s-a întâmplat niciodată, deși s-au văzut multe inundații, potopuri, cutremure de pământ și oameni cruzi și barbari și dobitoace monstruoase. Sfârșitul său a fost așa cum merita extravaganta sa. »

Iată ce a scris despre Iulian, Grigorie de Nazianz. Mai mulți au combătut în scrieri special făcute zadarnicile subtilități, falsele raționamente, falsificările făcute cuvintelor Sfintei Scripturi, ori adăugând, ori suprimând, relele explicații și celelalte uneltiri de care Libanius și Iulian s-au servit spre a combate adevărul. Origen, care a trăit cu mult timp înaintea lui Iulian, a explicat din Scriptură textele care ar putea crea oarecare greutăți celor ce o citesc. Și dacă Iulian și Porfiriu ar fi examinat cu seriozitate explicațiile sale, ei ar fi ales să scrie despre un alt subiect, în loc să pronunțe atâtea hule și nelegiuiri, după cum au făcut. Este ușor de recunoscut, că acest Împărat avea planul să le impună, nu persoanelor luminate care au luat adevărul din izvorul Scripturii, ci ignorantilor. După ce a cules diverse expresii în care se vorbește despre Dumnezeu ca și despre un om, zice: *aceste expresii sunt pline de hule, dacă ele n-au vreun înțeles ascuns și misterios, după cum cred că au.* Acestea sunt cuvintele de care se servește el în cartea a treia contra creștinilor. Însă, învățând în cartea filozofiei cinicilor în ce chip se pot inventa fabule în materie de religie, el

e, că trebuie să ascundă adevărul. Iată cum vorbește el: *Natura iubește a învăluită și desăvârșita bunătate a substanței dumnezeiești nu voiește să aruncată în urechi necurate cu cuvinte goale.* Ceea ce arată că acest părat a crezut că cuvintele Sfintei Scripturi sunt cuvinte misterioase care un înțeles spiritual. El mărturisește oarecare emoție contra celor ce lecau despre aceasta altfel și mustă foarte tare pe creștinii ce le înțelegea oă literă. Nu era nevoie de a vorbi cu atâta putere contra simplității popului, nici de a lua prilej din aceasta de a necinsti Sfințenia Scripturii. Nu voia iarăși să aibă antipatie față de cei care înțelegeau bine, deși ei înțelegeau altfel decât dânsul. Lui i s-a întâmplat același lucru ca și lui Porfiriu e, fiind bătut de câțiva creștini în Cesarea, cetate din Palestina, și nepu- d să se liniștească, se lepădă de Religia Creștină și, în ura lui față de cei l bătuseră, alcătui cărți contra religiei noastre, cărți care au fost puternic nbătute de Eusebiu, supranumit Pamfilu. Iulian, combătând sfânta stră religie înaintea poporului, cu o îngâmfare nesuferită, pronunță leași huli ca și Porfiriu. Căzând amândoi în nelegiuire, au fost pedepsiți și judecata publicului și prin pierderea renumelui lor. Cât pentru ceea ce istul Libanius zice, bătându-și joc de creștini, că ei au făcut un Dum- eu și un Fiu de Dumnezeu dintr-un om născut în Palestina, se pare că a t că, la sfârșitul aceleiași cuvântări, el a pus pe Iulian în numărul zeilor. și el asigură că puțin a lipsit ca poporul să nu sfâșie în bucăți pe cel ce sese vestea morții sale, ca și cum aducând-o ar fi hulit contra unui nnezeu. Puțin mai jos el adaugă: *prunc, discipol și ajutător demonilor.* și el a înțeles aceste cuvinte într-alt sens decât le înțelegeau creștinii d îi imputau aceasta, se pare, totuși, că el a avut intenția să vorbească ca ânșii, fiindcă n-a avut grijă să evite echivocitatea termenilor. Intențio- d să-l laude, el trebuia să evite cuvinte cu două înțelesuri, după cum le- ritat cu o altă ocazie când, fiind criticat pentru un cuvânt, el l-a schim- Dar creștinii știu și păgânii n-ar putea ști, mai înainte de a crede, că s Hristos era adevărat Dumnezeu și Dumnezeu-Om, Dumnezeu ăzut și om văzut, căci e un oracol rostit de însăși gura lui Dumnezeu: *vefi ști dacă nu vefi crede.* Ei n-au rușine că au pus pe mai mulți oame- și numărul dumnezeilor și de ar fi dat Dumnezeu ca să nu fi pus decât ieni de bine, oameni drepți și cumpătați, în loc să fi pus în numărul nezeilor, nedrepti și infami, dedați la beție, ca Hercule, Bachus și Es- p, în numele cărora Libanius jură adeseori în cuvântările sale. Ar

trebui să fac o cuvântare care m-ar îndepărta prea mult de problemă, dacă aş voi să descriu desfrânările şi amorurile acelor zei şi zeiţe. Cei ce vor dori să ştie acestea n-au decât să vadă pe *Peplum* al lui Aristot, *Coroana* lui Dionisie, *Polimnemon* al lui Regiu şi scrierile poezilor care descoperă în mod văzut vanitatea şi extravaganţa teologiei păgânilor. În fine, vom arăta aici, în treacă, cu câtă temeritate puneau ei oameni în rândul dumnezeilor. Consultând Oracolul într-o nenorocire publică, locuitorii din insula Rhodos au fost îndemnaţi să adore pe Atis, preot al extravaganțelor mistere din Frigia:

Lui Bacchus, lui Atis aduceţi sacrificiu şi siliţi-vă ca Adonis să fie favorabil dorințelor voastre.

Oracolul spune că Atis, care din cauza unui amor nenorocit şi-a tăiat părțile genitale, era acelaşi cu Adonis şi Bacchus. Când Alexandru, Regele Macedoniei intră în Asia în fruntea armatei sale, reprezentanții țării voriră să-i intre în grații şi preoteasa Apolon dădu acest Oracol în favoarea sa:

Lui lupin, lui Palas, acestor nume glorioase, dați cultul datorat zeilor. Regele ce-şi are originea din cer, deşi, el ascunde ochilor voştri naşterea sa divină.

Să primească şi dorințele voastre prin sute de izbânzi diverse, El face să domnească zeita Temis asupra acestui vast Univers.

Iată ce spune demonul din Delfi pentru Alexandru. Acelaşi demon, voind să linguşească pe împărați, îi puse în numărul zeilor. Dar ce motiv avea el să pună în numărul zeilor pe Cleomid, care nu era decât un atlet şi să rostească acest Oracol spre lauda sa :

Cleomid nu mai e în rândul muritorilor. Gloria sa a înălțat altare virtuții sale.

Diogen Cinicul şi filozoful Enomaus, condamnară pe Apolon Pythianul din cauza acestui Oracol. Locuitorii din Cizic făcură un al treisprezecelea zeu din Împăratul Adrian. Acest Împărat puse el însuşi în numărul Zeilor pe Antinous, care servise celor mai măşave desfrânări ale sale. Libanius, care cunoştea acest Oracol, fiindcă citise *Viața lui Alexandru* compusă de către Arian, ne spune că erau neruşinați şi ridicoli. El nu se ruşinează să pună pe Porfiriu în acelaşi rang când, după ce a preferat cărțile lui Iulian cărților acestui filosof, spune ca bătrânul din Tyr să-i fie favorabil. Iată ce am voit să spun pentru a respinge imputările acestui so-